

Պատմութիւն Հայոց

Ա

ՆԱԽ ԵՒ ԱՄՈՒՅԻՆ ՈՐՔ ԵՒ ԱՄԻՐ-ԱՂ-ՄՈՒԵՄԻՅԷ անուանեցան. զի ամ կալեալ զիշխանութիւնն Մահմետ՝ մեռանի: Յետ այնորիկ փոխանորդէ զիշխանութիւնն Մահմետի Աբու-Բաքր եւ Ամր եւ Օթման, ամս լը՝ ի մետասաներորդ ամի Յերակղի աստուածապսակեալ եւ բարեպաշտ թագաւորին Յոռոմոց, որ մինչդեռ էր կենդանի աստուածապսակեալն Յերակղես՝ ոչ կարացին սփռել զասպատակս իւրեանց ի վերայ Յրեաստանի, զի Յամբաւ քաջութեան Նորա սփռեալ էր եւ զարհուրեցուցաներ զՆոսա: Եւ Նորա տիրեալ ունէր զիշխանութիւնն Յրեաստանի եւ Ասորեստանի մինչեւ ի վախճան կենաց իւրոց:

Եւ իբրեւ թագաւորեաց որդի Նորա փոխանակ Յերակղի հօր իւրոյ՝ յայնմիտէ զարթոյց տէր զհոգի արանցն չարաց, զի առցէ Նոքօք զվրէժխնդրութիւն յազգէն քրիստոնէից, զորս մեղաքն առաջի տեառն Աստուծոյ մերոյ: Եւ սկսան գունդ կազմել եւ զօրս գումարել ի վերայ իշխանութեանն Կոստանդնի, ի վերայ Յրեաստանի եւ Ասորեստանի. զի զպատուէր օրինադրին իւրեանց ունէին օժանդակ, զոր պատուիրեացն որոմանցն սերմանողի, թէ «Ելէ՛ք ի վերայ աշխարհաց, Նուածեցէ՛ք զՆոսա ընդ ձեռամբ ձերով. զի մեզ, ասէ, տուեալ է ի վայելս զպարարտութիւն երկրի. կերայ՞ք զմիս ընտրելոց երկրի եւ արբէ՛ք զարին զօրաւորաց»: Որոց եւ սադրիչք եղեն եւ առաջնորդք՝ Յրեայք, որք երթեալ ի բանակս Մադիամու ասէին ցՆոսա «Աբրահամու, ասեն, խոստացաւ Աստուած տալ զբնակիչս երկրի ի ծառայութիւն, եւ մեք եմք ժառանգք եւ որդիք Նահապետին: Արդ ի մենջ տաղտկացաւ Աստուած վասն չարութեան գնացիցն մերոց եւ եբարձ ի մենջ զթագաւորութեան գաւազանն եւ մատնեաց զմեզ ի ստրկութիւն ծառայութեան. այլ եւ դուք եք գաւակք Աբրահամու եւ որդիք Նահապետին: Ելէ՛ք ընդ մեզ եւ փրկեցէ՛ք զմեզ ի ծառայութենէ արքային Յունաց, եւ ի միասին կալցուք զիշխանութիւնս մեր»: Իբրեւ զայս եւս լուան՝ քաջալերեալ դիմեցին ի վերայ Յրեաստանի:

Իսկ ապա ազդ եղեալ թագաւորին Յունաց՝ գրէ առ զօրավարն որ ի Յրեաստանի. «Լուայ, ասէ, թէ Սառակինոսք ելին յարձակեալ ի վերայ Յրեաստանի եւ Ասորեստանի: Արդ գումարեա զզօրս քոյ եւ մարտիր ընդ Նոսա եւ արգե՛լ զՆոսա. զի մի ասպատակեցեն ի վերայ երկրիդ մերոյ եւ ածիցեն սուր եւ սատակումն ի վերայ դոցա. այլ արդ սպառազինեալ կազմեա զզօրս քո»: Իսկ Նորա ընկալեալ զիրամանն օգոստական՝ գրէր առ զօրագլուխս որ ընդ իւրով իշխանութեամբ, զի ուր եւ իցեն՝ առ Նա հասցեն: Եւ վաղվաղակի հասեալք՝ ի միասին լինէին բանակ մեծ. եւ խաղացեալ յառաջ գնացին ընդդէմ՝ հինին Նորա որ զօրացեալ զայր ի վերայ Նոցա: Երթեալ յանդիման լինէին միմեանց ի սահմանս Ապառաժն Արաբիոյ. տեսանէին զբանակս Մադիամու անթիւ բազմութեամբ, եւ իբրեւ զգունդս մարախոյ՝ զանչափութիւն ուղտուցն եւ ձիոց: Ապա անգիտացեալ զօրուն Յունաց անգիտութիւն մեծ՝ զատուցանէին զաղիս բանակին իւրեանց բացագոյն ի Նոցանէն բազում վտաւանօք, լքանէին ի բանակին եւ զերիվարսն իւրեանց. եւ ինքեանք ի հետիոտու սպառազինեալ՝ ընդդէմ Նոցա գնացին պատերազմել: Եւ ի ջերմութենէ արեգակնային տապոյն եւ ծարաւուտ ապառաժէն եւ յաւազոյն աշխատեալք, եւ պարտասեալք ի ծանրութենէ զինուցն՝ անկան ի մէջ թշնամեացն:

Իսկ ևոքա քանզի ի հանգստեան էին՝ յանկարծակի հեծեալ յերիվարս իւրեանց, եւ յարձակեալ ի վերայ ևոցա՝ հարին բազում հարուածս ի զօրունէն Յունաց, եւ ի փախուստ դարձուցեալ զմնացեալսն, հետամուտ եղեալ մինչեւ ի բանակն Յունաց՝ զբազումս առհասարակ կոտորէին. եւ մնացեալքն հեծեալ յերիվարս փախստական անկան յաշխարհն իւրեանց:

Եւ Իսմայելացւոցն լցեալ յաւարեն Յունաց գանձիւք, եւ առեալ զկապուտ անկելոցն ի սրոյ՝ դարձան ինդոլութեամբ յաշխարհն իւրեանց: Եւ յայնմհետե տիրեցին Յրեաստանի եւ Ասորեստանի վերայ. եւ արկին ընդ հարկօք զաշխարհն եւ զեկեղեցիս սրոյ քաղաքին Երուսաղէմի: Եւ յայնմհետե դադարեցին ի հարկատուութենէ արքային Յունաց Յրեաստան եւ Ասորիք. զի ոչ կարացին զդէմ ունել Իսմայելի զօրքն Յունաց: Եւ Իսմայել տիրեաց ի վերայ Յրեաստանի:

Բ

Իսկ ի գալ միւսոյ ամին խրոխտալ սկսան ընդդէմ արքային Պարսից. եւ գումարէին բազմութիւն զօրաց եւ եկեալ հասանէին ի վերայ արքային Պարսից, որում անուն էր Յազկերտ, որ էր թոռն Խոսրովու: Ժողովեալ եւ Յազկերտի զզօրս իւր՝ պատերազմեր ընդդէմ ևոցա, որում ոչ կարեր ընդդէմ ունել: Հարկանէին զզօրս ևորա կոտորմամբ սրոյ, եւ զթագաւորն հարեալ սատակէին: Եւ յայնմհետե բարձեալ կործաներ թագաւորութիւնն Պարսից, որոց եղել թիւ իշխանութեան ևոցա ամբ ևճա: Եւ Իսմայելացւոցն աւար առեալ զերկիրն եւ զգանձսն արթունի՝ հասուցանէին յաշխարհն իւրեանց:

Եւ մեծ մասն զօրուն հատեալ ասպատակէին յաշխարհս Հայոց ընդ կողմն Պարսից. եւ առնուին ի գերութիւն գաւանս Մարաց եւ զգաւառն Գողթն եւ զդաստակերտն Նախջաւանու. եւ զբազումս յարանց ընդ սուր անցուցանէին, եւ զայլս գերի վարեալ կանամբք եւ մանկտեալ՝ անցուցանէին ընդ գետն Երասիս ընդ հունն Ջուղայոյ: Եւ ընդ երկուս բաժանեալ զօրքն՝ ոմանք զգերեալսն դարձուցանէին յաշխարհն իւրեանց: Եւ գունդ մի հատեալ ասպատակէին ընդ գաւառն Արտագ ի վերայ զօրավարին Յունաց, որում անուն էր Պռոկոպ, որ էր բանակեալ ի գաւառին Կոզովտի ի սահմանս Բագուճորոյ եւ Մարդուցայից. որում իրազեկ եղեալ իշխանն Թեոդորոս, որ էր յազգէն Ռշտունեաց՝ ազդեր զօրավարին Պռոկոպայ, «եթէ զօր հինին Իսմայելի զարթուցեալ գայ ի վերայ մեր»:

Իսկ ևա ի բազմութիւն զօրացն ասպատանեալ եւ ոչ յԱստուած, որ յաջողէ զպատերազմ ոչ ինչ գրեր զբանս իշխանին Հայոց: Եւ ևա մորմոքեալ ընդ կորուստ աշխարհիս Հայոց եւ ընդ ծուլութիւն զօրավարին՝ ոչ ունէր ժոյժ, այլ մտեալ երկրորդեր եւ երրորդեր զբանն: Եւ բարկացեալ զօրավարին ի վերայ իշխանին՝ ձգեր զվարզն որ ի ձեռին զհետ ևորա: Եւ սրտմտեալ Թեոդորոս՝ ելանէր յերեսաց ևորա, եւ ևոյնժամայն հրամայէր զօրացն, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, «վառեցարուք, ասէ, ելէք ընդդէմ Իսմայելի»: Եւ ևոքա հեծեալ յերիվարս իւրեանց՝ դարանամուտ եղեն ի սարակն, որում Եղբարսն կոչէին. եւ կալեալ զառաջս կրճիցն՝ զբազումս ի ևոցանէ սատակէին. եւ առեալ զկապուտ անկելոցն՝ հատուածեալ ի զօրավարեն գնացին ի գաւառն Գառնի: Հրաման ետ ասպա եւ Պռոկոպն իւրում զօրուն ելանել ի վերայ թշնամեացն. յորոց վերայ հեղեալ զօրն Իսմայելի՝ հարկանէին զմեծ մասն Յունաց, եւ զայլսն փախստական արարեալ անցուցանէին ընդ բանակն իւրեանց. եւ ինքեանք դարձեալ ի բանակն ևոցա հանգչէին: Եւ ասէն լինել զթիւ զօրացն Յունաց աւելի քան զվեց բիւր արանց, եւ

զիսմայելացիսն նուազ քան զքիւր մի արանց: Եւ ի վաղիւն ժողովեալ զկապուտ քանակին, դարձեալ ընդ կրունկն՝ գնացին յաշխարհն իւրեանց:

Եւ եղև այս ի քսան եւ երկրորդ ամի Աբու-Բաքրայ եւ Օթմանայ եւ Ամրի, իշխանացն Իսմայելի: Եւ դադարեցին յելանելոյ ի վերայ աշխարհիս Յայոց ամս գ:Ապա ի քսան եւ վեցերորդ ամի Նոցին իշխանութեանն դարձեալ յարձակէին ելանել ի վերայ աշխարհիս Յայոց զօրու ծանու:

Գ

Յերկրորդ ամի Կոստանդնու կայսեր Յռոմոնոց, որ էր թոռն Յերակղի՝ ազդ եղև առ իշխանն Թեոդորոս, եթէ հէն զարթուցեալ գայ ի վերայ աշխարհիս: Իսկ Նորա առեալ զզօրս իւր՝ կամեր ունել զկիրճս ճանապարհին Ձորայոյ, այլ ոչ կարաց ժամանել յառաջս Նոցա. քանզի ըստ օդաթելն արագութեան յարձակեալք իբրեւ օձք թելաւորք յառաջեցին թշնամիքն, եւ զկնի իւրեանց թողեալ զզօրսն Յայոց՝ դէմ եղեալ ընթացան ի մայրաքաղաքն Դուին: Եւ վասն զի թափուր գտին զքաղաքն յարանց պատերազմողաց, զի ամենեքեան զհետ Թեոդորոսի իշխանին գնացեալ էին, բայց միայն զկանայս եւ զմանկտիս եւ զայլ խառնիճաղանճս, որք ոչ էին արք պատերազմի՝ հասին ի վերայ քաղաքին եւ վաղվաղակի առին զամրոցն, եւ զգտեալ արսն ի նմա կոտորեցին, եւ զկանայս եւ զմանկտիս վարեցին ի գերութիւն՝ ոգիս լեռ:

Արդ ո՛վ արդեօք արժանաւորապէս ողբացէ զթշուառութիւն աղետիցն. քանզի ամենայն ուստեք անհնարին էր վտանգն: Չի սուրբ եկեղեցիք, յորս ոչ էր արժան հեթանոսաց մտանել՝ քանդեալ եւ քայքայեալ կոխան պիղծ ոտիցն անօրինաց լինէին, եւ քահանայք հանդերձ սարկաւազօք եւ պաշտօնէիւք խողխողեալ սրով ժպիրի եւ անողորմ թշնամեացն. եւ բազում տիկնայք փափկասունք, որոց ոչ էր առեալ զփորձ նեղութեան՝ զանալից քօք թշնամանեալք եւ քարշեալք ի հրապարակս՝ զկականումն ողբոցն բարձրացուցանէին վասն յեղակարծումն օրհասին: Այլ եւ աշխարհախումբ բազմութեանն ըմբռնեալք ուստերօք եւ դստերօք ի Նոյն վտանգս՝ յաճախէին զհառաչանս եւ զհեծութիւնս. զի ոչ գիտէին՝ զո՛ր առաւել ողբացեն, զխողխողեա՛լսն յանօրէն սրբոյն, եթէ զկենդանւոյն անշատեալսն զուստերս եւ զդստերս, օտարացուցանել ի հաւատոյն որ ի Քրիստոս եւ ի հոգեւոր յաստուածային փառատրութեանցն: Եւ զոմանս ողորմելի տեսլեամբ անկեալ դիակունս ի վերայ դիականց ընդ արիւն թաթաւեալք թեպետ եւ ողբովք աշխարէին՝ այլ ոչ էին ձեռնհաս ամփոփել զմարմինսն եւ տալ գերեզմանի: Եւ ի դէպ էր զմարգարեականն առնուլ ողբս, որ ասէ «Աստուած, մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւն քո, պղծեցին զտաճար սուրբ քո, եւ արկին զդիակունս ծառայից քոց՝ գէշ թռչնոց երկնից, եւ զմարմինս սրբոց քոց՝ զազանաց երկրի. եւ ոչ ոք էր որ թաղեր զնոսա»: Չայս ամենայն անցս պատուհասից, յայնժամ Յրեաստանի աղետոսն, եւ այժմ առ մերս հասեալ տարակուսանս՝ դէպ եղև առնուլ:

Իսկ զօրքն Յայոց հանդերձ նախարարօքն եւ իշխանան իբրեւ տեսին զհէնս սաստիկս հասեալ ի վերայ Նոցա՝ լքան ձեռք արանցն պատերազմողաց, եւ ոչ կարացին յարձակել ի վերայ հիւնին. զի թեպետ եւ տեսանէին զկանայս եւ զմանկունս իւրեանց վարեալ ի գերութիւն, այլ քանզի նուազունք էին թուով՝ ոչ կարացին ի դիմի հարկանել Նոցա. այլ նստեալ միայն ողբովք եւ աշխարանօք աւաղէին զկանայս եւ զմանուկս իւրեանց: Իսկ Յագարացիքն առեալ տանէին զնոսա յերկիրն Ասորոց. եւ դադարեցին յելանելոյ ի վերայ աշխարհիս Յայոց ամս Ժ:

Ապա յետ այնորիկ յերեսուն եւ վեցերորդ ամի իշխանութեանն Լոցա զոր ժողովեալ դարձեալ յարձակեցան ի վերայ աշխարհիս Զայոց. որոց էին գլխաւորք Օթման եւ Օգբայ: Եւ իբրեւ հասին ի սահմանս Զայոց՝ յերիս բաժանեալ առաջս՝ սփռեցան յասպատակս իւրեանց: Առաջ մի հատեալ ընդ կողմն Վասպուրական աշխարհին՝ առին զաւանս եւ զամրոցս որ մինչեւ ի Նախջաւան քաղաք. եւ առաջ մի ընդ կողմն Տարօնոյ: Եւ միւս առաջն հասեալ ի Կոզովիտ՝ պաշարեին զամրոցն Արծափաց: Եւ գտեալ զմուտ բերդին՝ ի գիշերի գաղտագողի ելին ի Լա, զի ի քուն գտին զպահապանսն, եւ առին զամրոցն, եւ զգտեալ արսն որ ի Լմա արկին ընդ կապանօք: Եւ ի բազում անհոգութեան եղեալ այնուհետեւ՝ խառնակեին զազրալից պղծութեամբ ընդ կանայսն: Յորս գթացեալ ամենատեսն Աստուած՝ աստանօր ոչ անտես առնէր զհաւատացեալս անուան իւրոյ, այլ առաքէր ի վրէժխնդրութիւն չարեացն զոր գործեցին՝ զիշխանն Թեոդորոս. որոյ երագաթեւ յարձակմամբ իբրեւ զխոյանալ արծուոյ հասեալ ի վերայ հինին եկելոյ, եւ ընդ Լմա արք վառեալք զինու, վաղվաղակի հասեալք՝ սատակեին զթշնամիսն իբրեւ արս գռ, եւ զկապեալսն արձակեին. եւ զսակաւ մնացորդսն թշնամեաց փախստական արարեալ՝ դարձուցանէին զգերեալսն. եւ զաւար եւ զկապուտ թշնամեացն ժողովեալ՝ դարձան ինդութեամբ, փառաւորելով զԱստուած, որ ինդրեաց զվրէժ ի թշնամեաց Լոցա: Իսկ այն զօրք, զոր յառաջագոյն պատմեցի, առեալ զաւար եւ զգերեալսն՝ գնացին աշխարհն Ասորոց. եւ դադարեցին յետ այնորիկ ամս բ:

Եւ զայս չարիս կատարեալ իշխանացն Իսմայելի Աբու-Բաքրայ, Օթմանայ եւ Ամրի յաւուրս իւրեանց՝ վախճանեցան:

Դ

Յետ Լոցա ունի զիշխանութիւնն ոմն Մուււիա ամս ժր եւ ամիսս դ եւ վախճանի: Եւ եթէ զհարձ յաւուրս Լորա էր իշխանն Գրիգոր, եւ որ ինչ անցք անցին ընդ աշխարիս Զայոց, եւ մահուան իշխանացն:

Ի սորա յառաջնում ամի իշխանութեանն եւ ի իե ամի Կոստանդնի կայսեր, որ էր թոռն Զերակլի, սկսաւ զօրս գումարել ի վերայ աշխարհիս Զայոց իշխանն Տաճկաց: Ազդ եղել առ թագաւորն Կոստանդին բանն. եւ հրամայէր զօրավարին որ ի կողմանս Կիլիկեցոց՝ ելանել ընդդէմ Լոցա: Ընկենոյր եւ զիշխանն Թեոդորոս յիշխանութենէն վասն նենգութեանն, զոր արար առ զօրավարին Պռոկոպայ, եւ փոխանակ Լորա կացուցաներ զՍմբատ ոմն ի տոհմէ Բագրատունեաց, եւ առաքէր ընդ զօրավարին իւրում: Գրէր եւ առ Թեոդորոս Ռշտունի, որ յառաջն իշխանն էր, ասէ, «Ե՛լ ընդ մեզ ի պատերազմ զօրօք որ ընդ ձեռամբ քո է»: Եւ ոչ կամեցաւ Լա ելանել: Գրէ դարձեալ երկրորդ անգամ. «Եթէ ոչ ելցես ընդ մեզ ի վերայ հինիս՝ ի դառնալն մերում այսրէն ջնջեսցուք զտունդ քո յազգատոհմէ մերմէ»: Որոյ երկուցեալ ի սպառնալեացն՝ հանդերձեր զորդի իւր զՎարդ երթալ ընդ իշխանին Սմբատայ. եւ տայր հրաման՝ նենգութիւն առնել սիրելեացն եւ միաբանել ընդ թշնամեացն: Որոյ երթեալ առ զօրավարն Յունաց՝ չուեցին ի կողմանս Ասորոց եւ անցին ընդ զոմն Եփրատայ: Եւ մատուցեալ որդոյն Թեոդոսի առ զօրավարն՝ ինդրեր զինքն կարգել պահապան Նաւակտմրջացն. եւ Լորա հրամայեալ Լմա պահել զխելս զոմոյն:

Եւ իբրեւ բախեցին ընդ միմեանս պատերազմաւ, եւ անկան յերկոցունց կողմանցն հարուածք՝ դարձեալ զօրացեալ զօրքն Տաճկաց՝ փախստական արարին զգունդն Յունաց, յաւուր մեծի շաբաթուն զատկին: Իբրեւ ետես որդին Թեոդորոսի զյաղթութիւնն Իսմայելի՝ զօրացեալ անցաներ յայնկոյս գետոյն, եւ հատեալ կտրեաց զլարս կամրջին, զի մի ապրեսցին փախստեայթն: Եւ Լոցա ի մէջ արարեալ զզօրսն Յունաց՝ զոմանս

գետավեժս առնելն, եւ ոմանք գերծան փախստեամբ յաշխարհն Յունաց: Եւ յայնմիտն լքաւ սիրտ արքային Յունաց, զի դիտաց, եթէ ի տեառնէ է խոտորումս իշխանութեանն Նորա. եւ ոչ եւս յաւել ելանել ի վերայ Իսմայելի:

Իսկ իշխանն Իսմայելի գրէ հրովարտակ յաշխարհս Յայոց. «Եթէ ոչ հարկեսցիք ինձ եւ ոչ անկջիք ընդ լծով ծառայութեան իմոյ՝ ի սուր սուսերի մաշեցից զամենեսեան»: Յայնժամ ժողովեալ ի միասին քահանայապետն Յայոց Ներսէս, շինող սրբոյն Գրիգորի, եւ իշխանք եւ Նախարարք աշխարհիս՝ յանձին կալան հարկել բռնութեան Իսմայելացոցն: Յորոց խնդրեալ պատանդ՝ տային երկուս ի Նախարարացն Յայոց զԳրիգոր ի Մամիկոնեան տանէ եւ զՍմբատ ի Բագրատունի տանէ: Եւ տարեալ զնոսա իշխանն Տաճկաց Մուաւիա՝ հատին ի վերայ աշխարհիս Յայոց հարկս շ դահեկան ի միում ամի հատուցանել Նոցա, եւ աներկիւղ մաւ ի բնակութիւնս իւրեանց:

Իսկ յերկրորդում ամի իշխանութեանն Մուաւիա կոչէ զԳրիգոր եւ զՍմբատ, որ էին պատանդք ի դրանն արքունի. եւ տայր Գրիգորի զպատիւ իշխանութեանս Յայոց. եւ առաքէ զնոսա բազում մեծարանօք յաշխարհս Յայոց: Եւ եղև բազում խաղաղութիւն յաւուրս Նորա իշխանութեանն:

Եւ յետ Նորա Եգիտ որդի Մուաւեայ. եւ ապրի ամս ք եւ ամիսս «, եւ վախճանի: Եւ Նա վարեաց զաշխարհս Յայոց ի Նոյն սակ հարկի:

Եւ յետ Նորա Աբդլ-Մելիք որդի Մրուանայ: Եւ եկեաց ամս իա եւ վախճանեցաւ: Եւ այս է վարք Նորա:

Նա էր այր ժանտ եւ գոռ պատերազմող: Ի յերկրորդում ամի իշխանութեանն Նորա եղև խառնակումս սաստիկ ի մէջ Տաճկաց եւ պատերազմ, եւ բազում հեղումս արեանց ինքեանք յինքեանց հանելն: Եւ սաստկացաւ պատերազմ ի մէջ Նոցա զգ ամս. եւ անթիւ եղեն սպանեալքն ի Նոցունց մինչեւ ի կատարել մարգարեութեանն Դաւթի, որ ասէ. «սուրբ Նոցա մտցեն ի սիրտս իւրեանց, եւ աղեղունք Նոցա փշրեսցին»: Չի փոխանակ անպարտ արեանն եւ անողորմ սատակմանցն, զորս յաճախեցին ի վերայ ազգիս քրիստոնէից՝ արիւն վրիժապարտ հեղաւ իրաւացի. եւ պահանջեաց Աստուած զվրեժ արհամարհանաց ծառայից իւրոց Նոցին իսկ ձեռօք:

Իսկ Գրիգոր իշխանն Յայոց յաւուրս իւրոյ իշխանութեանն խաղաղացոյց զաշխարհս Յայոց յամենայն հինից եւ յարձակմանց. զի այր երկիւղած յԱստուծոյ, եղբայրասէր եւ օտարասէր եւ դարմանիչ աղքատաց, եւ կատարեալ ի հաւատս աստուածպաշտութեան: Եւ շինեաց Նա տուն աղօթից. ի գաւառն Արագածոտին ի յաւանն Արուճ, տաճար փառաց անուան տեառն գեղեցիկ վայելչութեամբ, զարդարեալ ի յիշատակ անուան իւրոյ:

Եւ ի ժամանակի պատերազմին որ ի մէջ Տաճկաց՝ դադարեցին ի հարկատուութենէ Նոցա Յայք, Վիրք, Աղուանք, ծառայեալ Նոցա ամս լ: Եւ եղեն աւուրք ապստամբութեան Նոցա ամբ գ: Եւ ի չորրորդում ամին տիրեցին ի վերայ աշխարհիս Յայոց հիւսիսային ազգն, որ ասին Խազիրք, եւ սպանին ի պատերազմին զիշխանն Գրիգոր եւ զբազումս ի Նախարարացն եւ զիշխանսն Վրաց եւ Աղուանից: Եւ ինքեանք ասպատակ սփռեալ ի վերայ աշխարհիս Յայոց՝ առին զբազում գաւառս եւ գաւառս. եւ առեալ զաւար եւ զգերութիւն՝ զնացին յաշխարհն իւրեանց:

Ե

Վասն Աշոտի իշխանութանն, եւ այրեցածին Յոռոմի, եւ մահուանն Աշոտի:

Իսկ ապա յետ մահուանն Գրիգորի յաջորդէ զիշխանութիւնն Աշոտ պատրիկ, այր երեւելի եւ նախամեծալ. ի մէջ նախարարացն Յայոց, ի տոհմէ Բագրատունեաց, ճոխ եւ պերճ յիշխանութանն, եւ յամենայն վարս երկրայինս զգաստ եւ առաքինասեր եւ ազնուական քան զամենեսեան եւ ծանօթ երկիւղին Աստուծոյ, եւ հոգաբարձու ամենայն բարեգործութան, փոյթ յուսումնասիրութան. եւ զարդարեր զեկեղեցիս Աստուծոյ վարդապետական արուեստիւք եւ պաշտօնեից խմբաւորութեամբ, պատուեր եւ երեւելի սպասուք յիւրոց զանձուց: Եւ շիներ զեկեղեցին Դարիւնից յիւրում ոստանին, եւ զկենդանագրեալ զպատկեր մարդեղութեանն Քրիստոսի ածեալ ի մտիցն արեւու մեծասքանչ զօրութեամբ՝ հանգուցաներ ի նմա. եւ նորա անուամբ զեկեղեցին անուանեաց:

Եւ յառաջնումն ամի իշխանութեան նորա երեւեցաւ աստղն զարմանալի տեսլեամբ վարսաւոր, զի ճաճանչ նշողիցն սիւնաձեւ յիւրմէն փողփողեր զլոյսն յետոյ ինքեան, զոր անուանեալ կոչէին աստղ գիսաւոր, որ եղեւ նշանակ սովոյ եւ սրբոյ եւ մեծի սասանութեան:

Եւ յերկրորդում ամի թագաւորութեանն Յուստիանոսի կայսեր, եւ յիշխանութեանն Աշոտի պատրիկի առաքէ զօր բազում ի վերայ աշխարհիս Յայոց, որք եկեալ ւաւերեցին զաշխարհս աւարառութեամբ եւ զբազում զեղեցկայարմար շինուածս հրճիզ արարին յաւեր դարձուցանելով, եւ ինքեանք դառնային յաշխարհն իւրեանց: Եւ զսոյն Յուստիանոս թշնամանեալ մեծամեծացն Յունաց եւ կտրեալ զքիթսն՝ աքսորեցին, եւ փոխանակ նորա թագաւորեցուցին զԼեւոն եւ զԱփսիմերոս եւ զՏիբեր եւ զԹեոդոս: Իսկ Յուստիանոս գնացեալ յաշխարհն Խազրաց՝ առնոյր իւր կնութեան զդուստրն Խաբանայ արքային Խազրաց. եւ ինդրեալ ի նմանէ զօրս յօգնականութիւն: Եւ նա առաքեր զօր բազում եւ զՏրուէդ ոմն աներ Յուստիանոսի ընդ զօրուն, այր հզօր զօրութեամբ: Եւ հասեալ ի Կոստանդնուպոլիս՝ մարտ եղեալ յաղթեր հակառակորդացն, եւ վերստին հաստատեր զթագաւորութիւնն: Եւ Տրուէդն մեռաներ ի պատերազմին: Իսկ զայլ զօրսն Խազրաց առաքեր բազում պարգեւօք եւ պատուական ստացուածովք յաշխարհն իւրեանց:

Իսկ Աշոտոյ կալեալ զիշխանութիւնն ամս դ. եւ ի չորրորդ ամի իշխանութեան նորա զունդ մի ասպատակութեամբ յորդոցն Իսմայելի յարձակեալ ի վերայ աշխարհիս Յայոց, որ էին որդիք յանցանաց եւ զաւակք անօրէնութեան, գործէին զանօրէնութիւն յաւանս Մարաց ի Խրամ, ի Ջուղայ եւ ի Խոշակունիս. զի զարսն հարկապահանջութեամբ խոշտանգէին, եւ զկանայսն զազրալից պղծութեամբ խորհէին խայտառակել ըստ անօրէնութեանն իւրեանց: Ազդ եղեւ առ իշխանն Աշոտ համբաւ չարեաց նոցա, եւ վաղվաղակի հրաման տայր զօրուն ելանել ի վերայ նոցա: Յարին զամենեսեան սատակմամբ սրոյ, եւ զմնացորդսն փախստական առնէին: Իբրեւ ետես խորամանկ որդին սատանայի զհէնն ի վերայ իւր սաստկացեալ՝ հրաման ետ զօրաց իւրոց զգանձն ժողովեալ ցրուել ի դաշտին առաջի զօրացն Յայոց. եւ նոցա անխորհրդաբար դարձեալ յաւարն՝ թուլացան ի հետոց նոցա: Բայց միայն իշխանն Աշոտ սակաւ արամբք պնդեալ երթայ զկնի նոցա. եւ զօրացեալ թշնամեացն՝ դարձան ի վերայ նոցա, եւ հարեալ վիրաւորեցին զիշխանն Յայոց: Ապա ճիչ բարձեալ զօրացն՝ եւ նոքա վաղվաղակի հասեալ հարեալ սատակէին զթշնամիսն. եւ ինքեանք առեալ ածէին

զիշխանն ի Կոզովիտ կարեվեր խոցմամբն, որ ի նոյն մահիճս վախճանեցաւ փառաւորապէս, եւ թաղեցաւ ի կայս հանգստեան իւրոյ ի գիւզն Դարիւնս:

Ձ

Վասն մօրին կրուին:

Յետ անորիկ զոր պատմեցաք՝ դարձեալ զօր առաքեր արքայ Յունաց որում Ափսիմերոսն կոչէին, որ փոխանակ Յուստիանոսի կայսեր. եւ հրամայեր ունել զԱմբատ որդի Վարազտիրոցի, որպէս թէ քինախնդիր եղեալ՝ զոր կրճատեաց նա ի զօրացն Յունաց վասն մահուան հօրն իւրոյ Վարազտիրոցի, զոր սպանին Յռոմբ: Եւ եկեալ պատերազմեցան ընդ նմա ի մօրամէջ դաշտին Պայիկայ. եւ բազում եղէն հարուածք զօրացն Յայոց զի նուագունք էին: Անկան եւ ի զօրուէն Յունաց յովոյք: Իբրեւ տես Սմբատ, եթէ ոչ կարէին զդէմ ունել զօրացն Յունաց՝ փախստական եղեալ գնաց մագապուրծ սակաւ արամբք. եւ զօրքն Յունաց դարձան յաշխարհն իւրեանց:

Է

Ճառեցից դարձեալ վասն անհնարին աղետիցն որ եհաս ի տոհմէն Իսմայելի ի վերայ մեր: Չի յետ ժգ ամի իշխանութեանն Աբդլ-Մելիքի՝ դարձեալ գրգռեալ սիրտն նորա ի չարասերն սատանայէ՝ եւ հրամայեաց զօրաց իւրոց ելանել ի վերայ աշխարհիս. որոց զօրագլուխ էր արիւնարբուն եւ այսակիրն Մահմետ, որոյ դաշինս անօրէնութեան ուխտեալ առ իշխանին իւրեանց երդմամբ՝ չդարձուցանել զսուր ի պատեանս մինչեւ ի մէջ աշխարհիս: Եւ գնացեալ խրոխտալով մինչեւ ի գաւառն Ջերմաճոր ելաներ, եւ զորս միանգամ գտաներ՝ սուր ի գործ արարեալ կոտորեր անխնայ ըստ խոստմանց իւրեանց: Բայց զի բազմաց ազդ եղեալ էր յառաջագոյն՝ զգուշացան յամրոցս բերդից ապաստանեալ: Առնոյր եւ բազում ամրոցս խաբէութեամբ. քանզի պատիր բանիւք կոչեր ի խաղաղութիւն: Եւ իբրեւ վստահացեալք իջանէին յամրոցացն՝ սուր ի գործ արարեալ կոտորեր զարսն եւ զկանայս, եւ զմանկունսն վարեր ի գերութիւն. եւ տազնապ հասուցաներ աշխարհիս՝ մինչեւ երանել զմեռեալսն, որք խաղաղական հանգստեամբ յաշխարհես փոխեցան, քան այնպիսի նեղութեամբք զկենդանութիւն կրել:

Եւ զկնի բ ամաց ի գլուխ ամբարշտութեանն հասեալ՝ փսիւեր զմահաբեր թոյնսն, նիւթեր ի վերայ ուխտին սրբոյն Գրիգորի զմահ: Քանզի տեսին զվայելչութիւն երեւելի եւ պատուական սպասուցն, որ ի նմա ամբարեալ թագաւորացն, իշխանաց եւ նախարարաց աշխարհիս. տեսին եւ զկարգաւորութիւն հրեշտակակերպ դասուց քահանայական երաստուց, ընդ նմին եւ զվարդապետացն եւ զպաշտօնէից բարեկարգութիւնս եւ զհրեշտակական երգս ի վերայ երկրի: Եւ խանդացեալ խոցեցան յոգիս իւրեանց, եւ դաւաճանեալ նիւթեցին ի վերայ նոցա զմահաբեր կորուստն: Չի երթեալ գունդ մի անօրինաց օթեւանել ի յարկս նորա, եւ յարուցեալ ի գիշերի՝ զծառայ մի զիւրեանց խեղդամահ արարին եւ ընկեցին ի խորափիտ մի, եւ ընդ լուսանալ առաւօտին յարեան ի գնալ: Եւ խնդրեալ զծառայն զոր ինքեանք խողխողեալն էին՝ եւ ոչ գտին. եւ բազում նեղութիւն եւ վտանգ հասուցին ի վերայ ուխտի եկեղեցւոյն: Եւ յոյգ արկեալ գտնի ի խորափտին, յոր ընկեցեալն էին. եւ նոյն ժամայն բաղայս ստութեան կարկատեալ ի վերայ՝ կալան զամենեսեան ի փոքուէ մինչեւ ի մեծամեծս եւ եղին ի բանտի. եւ գրեցին հրովարտակ առ արիւնարբու Մահմետ, եթէ «զայս եւ զայս գործեցին ընդ մեզ. արդ ո՞րպիսի մահուամբ կորուսցուք»: Որոյ լուեալ զայս՝ ըստ կամաց իւրեանց դատել ասէ զնոսա, եւ զինչս եկեղեցւոյն վտարել յաւարի: Եւ ընկալեալ

դահճացն զհրամանն անիրաւ՝ զմիմեամբք ելանէին կատարել զհրաման հօրն իւրեանց սատանայի, որ ի սկզբանէ մարդասպան էր եւ ի ճշմարտութեան ոչ եկաց, որպէս ի տեառնէ ուսաք: Եւ ածեալ զամենեսեան արտաքս ի բանտէն տոռամբք կապանաց՝ նախ ծայրակոտոր առնէին զոտսն եւ զձեռս, եւ ապա զփայտէ կախեալ բառնային զկենդանութիւնսն լոցա:

Արդ ո՞վ ոք առանց արտասուաց բերիցէ զանհնարին աղետսն որ ժամանեաց լոցա. զի սուրբ եկեղեցին խորթնացեալ ի բարեզարդութենէ բեմին եւ լռեալ ձայն աստուածային փառատրութեանն. ընդ նմին լռեալ հոգեւոր եւ բանաւոր պատարագացն կարգք, զոր սուրբքն մատուցանէին սրտի մտօք միայնոյ մաքրագունին: Շիջեալ եւ պայծառութիւն լապտերացն, որովք զգիշերն որպէս զտիւ լուսաւոր առնէին: Դադարեալ եւ բուրումն անուշահոտ ինկոցն եւ մաղթանք քահանայից, որովք զփառատութիւն ժողովրդոցն նուիրէին արաչին եւ զհաշտութիւն ի մարդասիրէն Աստուծոյ հայցէին: Եւ միանգամայն ասել՝ ամենայն բարեվայելչութիւն խորանին տեառն դատարկացեալ: Ո՞վ Զրիստոսի երկայնամտութեանն. զհարդ արդեօք ներեաց անօրինացն զրպարտութեան ածել ի վերայ փառաւորչացն իւրոց զդառնութիւն մահուն այնորիկ. այլ առժամայն մահուամբն կամեցաւ, զի զյաւիտենական կեանսն պարգեւեսցէ: Չի որք չարչարանացն կցորդք եղեն՝ եւ փառացն հաղորդ լինելոց են. եւ զի խաչակից եղեն Զրիստոսի՝ եւ ընդ նմա թագաւորեսցեն. եւ որք մեռան ընդ նմա՝ ընդ նմին եւ կենագործեսցին եւ յաւիտեանս յաւիտենից ժառանգեսցեն զխոստացեալն հանգիստ: Եւ գործունեայքն սատանայի ընդ նմին ժառանգեսցեն զպատրաստեալ լոցա զդառնութիւնն բազմատեսակ տանջանաց զհուրն եւ զխաւարն, զորդն անվախճան, զլալն աչաց եւ զկրճտելն ատամանց, զորոց տեսակս գիտէ ինքն որ պատրաստեաց զնոսա: Այս ամենայն գալոց է ի վերայ ամենեցուն, որ գործեն զանօրէնութիւն:

Իսկ Մահմետն, զորմէ պատմեցաքն՝ կատարեալ զայս ամենայն չարիս, գնայ անդէն բազում աւարաւ յԱսորեստան: Իսկ բնակիչք աշխարհիս մնային իբրեւ զխանձող ծիսեալ ի հրոյ եւ իբրեւ զօրան վանակ փխրեալ զոր առ ոտն կոխեալ խոզից:

Ը

Եւ իբրեւ գնաց Մահմետ զօրավարն յԱսորիս՝ եթող յաշխարհիս Յայոց իշխան փոխանակ իւր յիսմայելացւոցն: Որոյ խորհուրդ վատ ի մէջ առեալ բառնալ զազատախումբ տոհմն յաշխարհէս Յայոց հանդերձ լոցին հեծելովք: Եւ անդէն վաղվաղակի յայտնեցաւ նենգութիւնսն նորա Սմբատայ, որ էր ի տոհմէ Բագրատունեաց, եւ այլոց նախարարաց եւ լոցին հեծելոց: Իսկ իբրեւ զգայր զդաւաճանութիւնն՝ կոչէր առ ինքն զհամագունս իւր զազատախումբ բանակին, զՍմբատ զորդի Աշոտոյ իշխանի, եւ զՎարդ որդի Թեոդորոսի իշխանի, եւ զԵղբայր իւր զԱշոտ, եւ զայլ նախարարսն. եւ խորհէր հնարս գտանել, որով մարթացեն զանձինս ապրեցուցանել: Եւ եղև խորհրդին՝ տեղի տալ եւ գնալ յաշխարհէս առ թագաւորն Յունաց: Եւ անդէն անջատեալ մեկնեցան ոմանք ի նախարարաց Վասպուրական աշխարհին: Իսկ լոցա դէմ եղեալ գնացին ի կողմանցն Վասպուրականի ի դաշտավայր մարզէն, որում Առեստակողմն կոչեն. քանզի անդ բնակեալ էր միայնակեաց ոմն, առ որ չոգան հարցանել զորպիսութիւն գործոյն, քանզի էր այր սուրբ, ընտրեալ եւ լի հոգեւոր իմաստութեամբ: Իսկ նորա աշխարհեալ եւ աւաղեալ զկորուստ աշխարհիս եւ զկործանումն եկեղեցեաց եւ զթափուր լինելն ի նախարարական տոհմէն՝ ոչ ինչ կարէր հրամայել. այլ միայն անձնապահ լինել եւ զգուշանալ ի նենգութենէն: Եւ աղօթս արարեալ ի վերայ լոցա՝ յանձնեաց զնոսա շնորհացն տեառն եւ առաքեաց յիւրմէ:

Եւ նոքա գնացեալ ընդ եզր գետոյն Երասխայ՝ անցանէին ընդ սահմանս Ուղայեոյ եւ հասանէին ի մեծ աւանն Ակոռի: Իսկ զօրքն Իսմայելի, որ էին ի Նախջաւան քաղաքի՝ յարձակեցան զկնի նոցա եւ ոչ մեկնեցան ի հետոց նոցա. քանզի էին աւելի քան եռ, եւ կամէին կենդանւոյն կլանել զնոսա: Եւ իբրեւ ազդ եղեւ զօրուն Յայոց վասն հինին, որ զարթուցեալ գայր ի վերայ նոցա՝ յարուցեալ անցին ընդ գետն Երասխ, եւ բանակեցան ի Վարդանակերտն աւանի. եւ զօրն Տաճկաց պնդեալ գայր զկնի նոցա: Իսկ զօրուն Յայոց պատգամ յղեալ առ զօրսն Տաճկաց՝ «ընդէ՞ր, ասէ, պնդել գայք զկնի մեր. զի՞նչ ինչ մեղաք ձեզ. ահաւաղիկ երկիրդ մեր առաջի ձեր Է. ձեզ տուեալ ենք զբնակութիւնս մեր, զայգիս մեր եւ զանտառս եւ զանդաստանս մեր. արդ ընդէ՞ր եւ զանձիսս մեր ինդրէք: Թո՛յլ տուք մեզ գնալ ի սահմանաց մերոց: Եւ ոչ կամեցան լսել զօրքն Իսմայելի, զի ի տեառնէ կարծրանային սիրտք նոցա, զի մատնեսցին ի ձեռս սրոյ: Իսկ զօրուն Յայոց ամրացուցեալ զփողոցս աւանին՝ կարգեցին ի վերայ պահապանս մինչեւ ի լուսանալ առաւօտին: Եւ ինքեանք զգիշերն ողջոյն ի հսկումն աղօթից կանխեալ՝ հայցէին ի բոլորեցունց տեառնէն զմեծագոր աշոյն օգնականութիւն եւ ուղղութեամբ դատել ի մէջ նոցա եւ թշնամեացն: Եւ իսկոյն ընդ ծագել առաւօտին իբրեւ յանգեր պաշտօնն առաւօտին՝ մատուցանէր եւ հոգեւոր պատարագն, եւ արժանաւորքն հաղորդէին մարմնոյ եւ արեան տեառն, իբրեւ յետին թոշակ զայն համարեալ անձանց: Եւ առնուին սուղ ինչ կերակուր յաղագս զօրութեան մարմնոյ: Եւ նոյնժամայն յարուցեալ յարդարեցին գունդ առ գունդ եւ ճակատ առ ճակատ, եւ խմբեցաւ պատերազմ: Անդ հասեալ յօգնականութիւն մեծագորն Աստուծոյ զնդին Յայոց՝ թեպետ եւ նուագունք էին քան զթիւ երկուց հազարաց՝ սակայն զբազումս հարեալ սատակէին ի սուր սուսերի: Քանզի էին աւուրք ցրտաշունչ սառնամանեաց, եւ եւս առաւել սաստկացեալ դառնաշունչ օդոյն՝ կասեցուցանէր զօրսն Իսմայելի յարիական զօրութենէն իւրեանց, զի զգիշերն ամենայն ի վերայ ձեան օթագայեալ էին եւ ընդ ծագել լուսոյն անկան ի ձեռս սրոյ: Եւ որք ի սրոյն փախեան՝ անկան ի գետն Երասխ, քանզի պաղացեալ էր ի խստութենէ օդոյն. եւ իբրեւ ելանէին ի վերայ պաղին բազմութիւն զօրացն՝ անդէն վաղվաղակի խորոց մատնէին, խորտակեալ պաղին՝ որք ի սրոյն զերծեալք էին, եւ այնպէս հեղձամահ վճարէին ի կենաց: Յորոց նուագունք ի փախուստ դարձեալ իբրեւ արք յ՝ ապաւինէին առ տիկինն Շուշան: Չորոց զկնի հետամուտ եղեալ Սմբատ որդի Աշոտի զօրօքն իւրովք՝ կամեր արկանել զփախստեայսն ի սուր սուսերի: Որում ընդ առաջ ելեալ տիկինն Շուշան՝ բազում աղերսանօք եւ դաշամբք թափեր զնոսա մերկս եւ բոկս եւ հետեւակս եւ վիրաւորս, զորոց առեալ պատեր զվերս եւ ողջացուցանէր եւ զգեցուցանէր հանդերձիւք: Տայր եւ գրաստս յիւրոց երամակաց եւ առաքեր առ իշխանն Իսմայելի Աբդլ-Մելիք, վասն որոյ եւ ի նմանէ բազում շնորհակալութիւն ընկալեալ, եւ մեծամեծ պատիւս առաքեր նմա:

Իսկ զօրն Յայոց յղփացեալ յաւարէ թշնամեացն՝ առաքէին առ թագաւորն Յունաց աւետիս զյաղթութեանն իւրեանց: Տային տանել նմա ընծայս յաւարէ թշնամեացն զընտիրս երիվարաց տաճիկ ձիոց, եւ զունչս դիականցն անկելոց հատեալ առաքէին ընդ նմին ընծայի:

Եւ կայսրն ընկալեալ զայն նուէր՝ մեծապէս գոհութիւնս մատուցանէր արարչին, եւ շնորհակալութիւն Սմբատայ եւ նախարարացն որ ընդ նմա եւ նոցին զօրացն: Եւ տայր բերել նմա պատիւ կիւրապաղատութեան ըստ օրինի թագաւորաց: Եւ նորա ընկալեալ զպատիւն ի կայսերէն՝ առնոյր զօրս իւր եւ երթայր յաշխարհն Տայոց, մտանէր յամրոցն որում Թուխարսն կոչեն, եւ զգուշանայր յորդոցն Իսմայելի:

Չայնու ժամանակաւ դարձեալ այլ հէն գայր ի վերայ զօրուն, որ ի կողմանս Վասպուրական աշխարհին. եւ եկեալ յանդիման լինէին ի գաւառն Ռշտունեաց ի գիւղն,

որում Գուկանսն կոչեն: Անդ յանդիման լինէին միմեանց: Իբրեւ տեսին զի նուազունք էին, դիմեցին սաստկապէս ի վերայ նոցա. եւ նոյնժամայն գթացեալ ողորմութեանն Աստուծոյ, եւ յայնմ նուազի եւս հասաներ ի թիկունս օգնականութեան: Եւ զամենեսեան ի սուր սուսերի մաշեցին, բայց միայն արք մձ ի փախուստ դարձեալ՝ անկան յեկեղեցին: Եւ իբրեւ ոչ կարացին ըստնանել՝ խորհեցան հրկեզ ամել զսրբարանն. այլ ոչ թողացոյց նոցա Սմբատ իշխան կողմանն Վասպուրականի, որ էր որդի Աշոտի իշխանի, եւ ոչ ետ գործել զապիրատութիւնն զայն. զի ասեր, «բա՛ւ լիցի մեզ ձեռնամուխ լինել ի բնակարան փառացն տեառն, որ զայնպիսի յաղթութիւն մեզ պարգեւեաց»: Եւ կարգեցին պահապանս պահել զնոսա, մինչեւ նոյն ինքն սրբարանն հանցէ զնոսա արտաքս յինքնէ: Եւ յետ սակաւ միոյ մի ոմն ի զօրացն Իսմայելի, որ էր գլխաւորագոյն նոցա՝ ինդրեր հաշտութիւն անձին իւրում՝ չմեռանել ի նոցունց: Եւ ել ամ զօրսն Յայոց եւ ասէ. «մեր լուեալ է, եթէ ազգ քրիստոնէից ողորմած է. իբրեւ տեսանէ զոք ի վիշտս՝ գթայ եւ ողորմի. արդ ողորմեցարուք մեզ եւ տուք մեզ զանձինս մեր պարգեւ, եւ զինչս մեր ամէք ձեզ յաւարի»: Պատասխանի ետ զօրավարն Սմբատ. «մեք, ասէ, ուսաք ի տեառնէ մեր, եթէ ողորմութիւն ողորմածաց արժան է ամնել. իսկ դուք ազգ անողորմ էք եւ ոչ արժանի ողորմութեան, եւ ոչ արասցուք»: Իբրեւ լուաւ զայս իսմայելացին՝ «արդ զոնեա անձին իմում ներեցէք չսպանանել, եւ զայլսն տաց ի ձեռս ձեր»: Եւ յանձին կալան, թէ ոչ սպանցուք: Իսկ նորա մտեալ ի ներքս՝ ասէ. «ոչինչ օգուտ է մեզ մնալ աստէն, զի անողորմ տեսի զնոսա ի վերայ մեր: Այլ արդ եկայք ելցուք ամ նոսա. եթէ սպանանեն զմեզ՝ մեռցուք, քանզի զդրախտն խոստացաւ մեզ օրէնսդիրն մեր Մահմետ, եւ եթէ կեցուցանեն զմեզ՝ կեցցուք»:

Եւ քաջալերեալք այսու բանիւք՝ ելին առհասարակ արտաքս, եւ նոյնժամայն արկան ի բերան սրոյ: Իսկ զայն այր, որում խոստացան չսպանանել՝ կենդանւոյն յուղարկեցին ի խորս ծովուն: Եւ ինքեանք առեալ զկապուտ անկելոցն՝ բաժանեցին ի մէջ ինքեանց, եւ սփռէին յիւրաքանչիւր տեղիս:

Թ

Եւ եղև յետ այսորիկ իբրեւ լուաւ իշխանն Իսմայելի Աբդլ-Մելիք զբեկումն զօրաց իւրոց՝ կոչէ ամ ինքն զՄահմետ զօրավարն զօրուն իւրոյ եւ հրամայէ ամնուլ ընդ իւր բազմութիւն զօրաց եւ ելանել ի վերայ աշխարհիս Յայոց սրով եւ գերութեամբ: Որոյ անդէն վաղվաղակի կազմեալ զօրսն՝ սաստկապէս եւ խրոխտալով սպառնալայր կատարել զհրամանս իշխանին իւրեանց: Իբրեւ լուան նախարարք Յայոց աշխարհիս զհէնն, որ զայր զօրացեալ ի վերայ՝ հանդերձեցին զկաթողիկոսն Յայոց զՍահակ եւ զոմանս յեպիսկոպոսաց աշխարհիս ընդ նմա՝ երթալ ընդդէմ զօրուն Իսմայելի եւ խօսիլ ընդ զօրավարին նորա բանիւք խաղաղութեան եւ նուաճել զինքեանս ընդ լծով ծառայութեան նոցա: Եւ իբրեւ յուղարկեցաւ յաշխարհէս՝ ողջուներ զամենեսեան սիրական համբուրիւ աջոյն, օրհներ զհօտն որ ինքեան հաւատացեալ հանդերձ հովուակցօք, եւ յանձն ամներ շնորհացն տեառն: Եւ իբրեւ զանց արարեալ զբազում օթեւանօք եւ հասաներ ի քաղաքն Խառան՝ եւ անդէն եհաս նմա ախտ հիւանդութեան: Եւ մինչեւ էր հասեալ Մահմետ զօրավարն ի Խառան՝ մերձեցաւ վախճան նորա. եւ գրէ զվերջինս բանից իւրոց յանդարձի ամ զօրավարն Իսմայելի:

«Եւ, ասէ, առաքեցայ ընդ առաջ քո յազգէն իմ, խօսել զխորհուրդս իմ առաջի քո, զոր միաբանեալ նախարարք եւ ռամիկք Յայոց ինդրեն ի քէն. այլ որ կենացն է շտեմարանապետ՝ ստիպով յափշտակեաց զիս ամ ինքն, եւ ոչ ժամանեցի հանդիպել քեզ եւ խօսել ընդ քեզ: Այլ արդ՝ երդմնեցուցանեմ զքեզ ի կենդանին Աստուած, եւ դաշինս դնեմ քեզ զուխտն Աստուծոյ, որ ամ Իսմայել հայրն ձեր, որպէս խոստացաւ տալ

Նմա զտիեզերս ի ծառայութիւն եւ ի հնազանդութիւն, զի արասցես խաղաղութիւն ընդ ժողովրդեան իմում, եւ ծառայեսցեն քեզ հարկատրութեամբ. արգելցես զսուր քոյ յարենէ եւ զձեռն քոյ յաւարառութենէ. եւ հնազանդեսցեն քեզ յամենայն սրտէ իւրեանց: Բայց վասն հաւատոյս մեր՝ զի իշխանութիւն լիցի մեզ պահել յոր հաւատացաքն եւ խոստովանեցաք. եւ ոք ի ձերոց այտի մի խոշտանգեսցէ զմեզ դառնալ ի հաւատոց մերոց: Արդ եթէ արասցես զհայցուածս իմ՝ յաջողեսցէ տեր զիշխանութիւնս քոյ եւ կատարեսցին խորհուրդք կամաց քոց. եւ տեր հնազանդեսցուցէ զմենեսին ընդ ձեռամբ քո: Ապա եթէ ոչ կամիցիս լսել բանից իմոց, եւ խոտորնակ իմասցիս յառնել ի վերայ աշխարհին իմ՝ տեր ցրուեսցէ զխորհուրդ քո եւ մի հաստատեսցին զնացք ոտից քոց, եւ դարձուցէ զսիրտ զօրաց քոց՝ չառնել զկամս քո, եւ յարուցէ յամենայն կողմանց ներդիս անձին քո, եւ մի կացցէ իշխանութիւնս քո հաստատուն: Արդ մի՛ անտես առնէր զհայցուածս իմ, եւ եկեսցեն ի վերայ քո օրհնութիւնք իմ»:

Եւ իբրեւ եհաս Մահմետն ի Խառան՝ պատմեցին նմա զկաթողիկոսէն Յայոց եւ մատուցին առաջի Նորա զգիրն: Իբրեւ ընթերցաւ զգիրն՝ եհարց զվախճանէ Նորա. եւ պատմեցին նմա, եթէ «ոչ եւս է եղեալ ի գերեզմանէ. զի առժամայն էր վախճանեալ: Իբրեւ լուաւ՝ վաղվաղակի յարեաւ եւ չոգաւ ի տեղին. կացեալ մերձ առ մարմնոյ ննջեցելոյն՝ ետ նմա ողջոյն ըստ սովորութեան իւրեանց, եւ, որպէս լուաք ի ճշմարտախօս արանց՝ երկրորդէր զնոյն բանս եւ երրորդէր: Եւ ապա բուռն հարեալ զձեռնաւ Նորա՝ իբրեւ ընդ կենդանոյ ումեք խօսէր ասելով. «Ճանեայ զիմաստութիւնս քո ի մատենէն զոր ընթերցայ, զի ըստ օրհնի քաջ հովուին ի վերայ քոյն հօտիդ հոգացեալ՝ փութացար զալ ընդ առաջ խրոխտացեալ սրոյ իմոյ: Յաւանեացայ արգելով զսուր իմ յարանց անմեղաց: Այլ արդ արարից եւ կատարեցից զամենայն, զոր միանգամայն հայցեցեր յինէն. եւ բարեպաշտութեանս քո օրհնութիւն հանգիցէ ի վերայ իմ: Եւ եթէ սխալեցից ես բան մի յամենայն բանից քոց՝ եկեսցեն ի վերայ իմ ամենայն Նզովքն, զոր ընթերցայ ի մատենիցն քոց»:

Եւ զայս ասացեալ՝ զնայր ի տեղի իջեալս իւրոյ:

Իսկ որք ընդ կաթողիկոսին Մահակայ երթեալ էին յաշխարհէս Յայոց՝ առեալ զմարմինն երանեալ հայրապետին փոխէին ի հանգիստ, եղեալ ի տապանի փառաւորապէս: Եւ ինքեանք առնուին ի զօրավարէն Իսմայելի բան երդման ի ձեռն գրոյ, եւ դարձան անդրէն յաշխարհս Յայոց: Եւ իբրեւ տեսին բնակիչք աշխարհիս զբան երդմանն եւ խոստման գրոյն՝ վստահ եղեն ի Նա, եւ ծառայեցին յայնմիտէտ Իսմայելացւոցն ծառայութիւն ստրկի:

Իսկ Մահմետ զօրավարն երկրորդ անգամ ելեալ յաշխարհս Յայոց զօրու ծանու յութուտասաներորդ ամի Աբդլ-Մելիք իշխանի եւ զամս գ հանդարտեալ դադարէր. եւ ոչ ինչ չարեաց յուշ լինէր վասն անցիցն, որ էանց ընդ զօրն Տաճկաց ի Վարդանակերտն աւանի. այլ հաստատուն պահէր զերդումն գրոյն, զոր տուեալ էր իւր, եւ միայն ընդ ակամբ հայեր Նախարարացն Յայոց: Եւ Աբդլ-Մելիքի կալեալ զիշխանութիւնն այսպիսի վարուք՝ վախճանէր:

Ժ

Եւ յետ Նորա փոխանորդէ որդի Նորին Վլիթ իշխան Իսմայելի ամս Ժ եւ ամիսս Ը, եւ վախճանի: Եւ այս վարք Նորա:

Սա յառաջնում ամի իշխանութեան իւրոյ խորհեցաւ բառնալ յաշխարհէս Յայոց զտոհմ Նախարարաց Նոցին հեծելովք վասն քինին, զոր ունէին առ Սմբատայ կիւրապաղատի.

զի ասեր, եթէ միշտ խոչ եւ գայթակղութիւն լինելոց են իշխանութեանս մերոյ: Եւ մինդեռ զայս չարութիւն երկնէին ի սիրտս իւրեանց՝ անդէն վաղվաղակի Սմբատն, զորմէ ճառեցաք՝ գրեր առ արքայն Յունաց եւ ինդրեր զօր ի նմանէն յօգնականութիւն: Եւ հաւանեալ կայսերն՝ կատարեր զինդիրն. տայր զօր բազում ի ձեռն զօրավարի միոյ եւ առաքեր նմա ի թիկունս օգնականութեան: Եւ միաբանեալ Սմբատայ ընդ զօրավարին Յունաց՝ եկեալ հասանէին ի գաւառն Վանանդայ ի գիւղն, որում Դրաշպետն կոչեն: Անդ հարկանէին զբանակս իւրեանց: Եւ իբրեւ լուաւ Մահմետ իշխան զօրուն Իսմայելի՝ ժողովեալ զզօրս իւր մեծաւ պատրաստութեամբ ել ընդդէմ նոցա ի մարտ պատերազմի: Եւ հասեալք առ վայր մի՝ կազմեցին գունդ առ գունդ եւ ճակատ առ ճակատ, եւ խմբեցաւ պատերազմն: Անդ վաղվաղակի բարկութիւն ի տեսնէ հասեալ ի վերայ նոցա՝ լբաւ սիրտ պատերազմողաց արանց Յունաց, ի փախուստ դարձեալ անկան յամրոց բանակին իւրեանց: Եւ զօրացեալ թշնամեացն՝ հարին զբազումս կոտորմամբ սրոյ, զորոց ասէն լինել զթիւ անկելոցն աւելի քան զէ բիր արանց սուսերամերկաց: Եւ զսակաւ մնացորդսն առնէր փախստական յաշխարհէս. եւ իւր ժողովեալ զզօրս բանակին՝ դառնայր ի քաղաքն Դուին: Իբրեւ զայս եւս տեսանէր իշխանն Իսմայելի, եթէ առաջնորդ զօրուն Յունաց եղեն նախարարք Յայոց՝ դարձեալ զնոյն խորհուրդ խորամանկութեան հրամայէր Մահմետի կատարել:

Եւ Մահմետի առեալ զհրամանն անիրաւ՝ հրամայէր Կասմոյ ումեմն, որ էր հրամանատար նորուն ի կողմանսն Նախճաւան քաղաքի՝ կոչել առ ինքն զնախարարս Յայոց նոցին հեծելովք իբրեւ պատճառանօք՝ եթէ անցուցանել ի համարու արքունի եւ առնուլ հռոզ եւ դառնալ: Եւ նոքա ըստ օրինի պարզմտութեան իւրեանց հաւատարիմ համարեալ զնենգութիւն գաղտասոյր որսողացն՝ վաղվաղակի անդր հասանէին: Իբրեւ ժողովեցան անդր՝ հրամայեցին յերկուս բաժանել զնոսա, զմասնս հաւաքեցին յեկեղեցին Նախճաւանու, եւ զկեսն յուղարկեցին յաւանն ի հրամ, արկանէին յեկեղեցի նորա, կարգեալ ի վերայ պահապանս. եւ խորհէին, թէ որպէս կորուսցեն զնոսա: Եւ միաբանեալ առ հասարակ ամենեքին՝ հանին արտաքս զազատատոհմս յարգելանէն, եւ զօրս ի սրբարանն արգելեալ էին՝ հրկեզ արարին եւ տոչորէին ի յարկս աստուածային խորանին: Իսկ ըմբռնեալքն յայնպիսի դառնութիւն վտանգի իբրեւ տեսին, թէ ամենայն ուստեք զրկեալ էին յօգնականութենէ մարդկան՝ ապաւինէին առ բոլորեցունն Աստուած եւ զնա միայն կարդային յօգնականութիւն ասելով. «որ նեղելոց ապաւենդ ես, վտանգելոց օգնական, աշխատելոց անդորրիչ՝ հա՛ս յօգնականութիւն նեղելոցս եւ վտանգիս, որ պաշարեցին զմեզ, փրկե՛ա զմեզ ի դառն մահուանէս, զոր ածին ի վերայ մեր. զի ահա սաստկապէս զօրացաւ ի վերայ մեր տապ բոցոյս եւ առաւել տոչորէ շրջապատեալ զմեօք եօթնապատիկ քան զբաբելոնեան բոցոյն բորբոքումն: Այլ որպէս երից մանկանցն առաքեցեր յօգնականութիւն զպահպանող զօրութիւն հրեշտակին՝ եւ զմեզ մի անտես առնէր ի քո գթութեանցդ, զի եւ մեք ծառայք քո եմք, թեպէտ եւ բազում անգամ մեղուցեալ բարկացուցաք զմարդասիրութիւնդ քո քաղցր. այլ ի բարկութեան քում զողորմութիւն յիշեսցես առ ծառայս քո. քանզի ահա սրբարան քո եւ տեղի փառաց անուան քո եղեւ մեզ տեղի գերեզմանի: Վասն որոյ եւ մեք գոհանալով զսուրբ եւ զահեղ անուանեդ քումմէ՝ ի ձեռս քո յանձնեսցուք զոգի եւ զշունչս մեր զմարմին»: Եւ զայս ասացեալ միաբան ամենեքեան զօրհներգութիւն ի բարձունս վերառաքելով՝ փոխեցան յաշխարհէս:

Իսկ զնախարարաս ազատացն եղին ի կապանս բանտի, յանհարդուրժելի տանջանս խոշտանգէին, եւ պահանջէին ի նոցանէ բազում ոսկի եւ կշիռ արծաթոյ. եւ խոստացան նոցա, թէ յորժամ հատուցեն նոցա զսակ արծաթոյն՝ արձակեսցեն զնոսա կենդանիս. վասն որոյ եւ երդմամբ դաշինս արարեալ հաւատարմացուցանէին զերդումն ստութեան: Եւ նոքա առ վտանգի նեղութեանն՝ զբազում մթերս գանձուցն իւրեանց,

զորս ի պահեսափ եղեալ էին յերեսաց նեղչացն ի ծովու եւ եթէ ի ցամաքի՝ տային ի ձեռս թշնամեացն, զի թերեւս ապրեցուցեն զանձինս իւրեանց: Եւ իբրեւ ունայնացեալք ի զանձուցն եղեն՝ ձեռնամուխ եղեալ անօրինացն՝ բառնային զկենդանութիւն նոցա, եւ զփայտէ կախեալ դատապարտէին զնոսա: Անդ ըմբռնեցան Սմբատ որդի Աշոտի ի Բագրատունի տոհմէ, եւ Գրիգոր եւ Կորիւն ի տոհմէ Արծրունեաց, եւ Վարազ-Շապուհ եւ եղբայր իւր ի տոհմէ Ամատունեաց, եւ բազումք այլք ի նախարարաց Յայոց, զորս ոչ բաւեմ մի ըստ միոջէ պատմել: Չնոսա զամենեսեան բարձեալ ի կենաց՝ անժառանգ ամենին զաշխարհս ի նախարարաց:

Յայնմ ժամանակի թափուր եղեալ աշխարհս Յայոց ի տոհմէ նախարարաց՝ մատնէին որպէս զոչխարս ի մէջ գայլոց: Եւ թշնամեացն ամենօրինակ չարեաց յարձակեալ ի վերայ՝ յանհուն աղետս վտանգի պահէին զբնակիչս աշխարհիս Յայոց. որոց տաղտկացեալ յանհանգիստ նեղութեանցն՝ զհառաչանս եւ զաղաղակ հեծութեան բարձրացուցանէին յերկինս: Իսկ Սմբատ կիւրապաղատն եւ նախարարքն որ ընդ նմա զնացեալ մեկնեցան յաշխարհէս, եւ անցեալ ինդրեցին ի թագաւորէն Յունաց քաղաք բնակութեան եւ դադարս իաշանց իւրեանց. եւ նա տայր նոցա զքաղաքն որ անուանեալ կոչի Փոյթ ի կողմանս Եգեթ աշխարհին. եւ բնակեցան ի նմա ամս զ:

Իսկ Մահմետն կատարեալ զայս ամենայն չարիս՝ բարձրացեալ բողոք աշխարհիս հասանէր յականջս իշխանին Իսմայելի, որում անուն էր Վլիթ: Եւ վաղվաղակի առաքէ հրովարտակ եւ կոչէ զնա առ ինքն. եւ փոխանակ նորա առաքէ զԱբդլ-Ազիզ ոմն, որ էր խօթ լսելեօք. այլ խորագէտ, լի երկրաւոր իմաստութեամբ, առասպելախօս եւ առակարկու: Եւ իբրեւ հաստատեցաւ իշխանութեանն՝ գրեր հրովարտակ առ նախարարս Յայոց, եւ հաւանեցուցանէր զնոսա դառնալ յիւրեանցական աշխարհս. եւ տայր նոցա գիր երդմամբ չափ ըստ սովորութեանն իւրեանց: Եւ իբրեւ վստահ եղեալ յուխտադրութիւն նորա՝ առին զքաղաքն յորում բնակեալ էին, եւ զգանձս քաղաքին եւ զսպասս եկեղեցեացն յափշտակեալ յաւարի՝ դարձան ի Յայս, հատուածեալք ի կայսերէն Յունաց: Եւ կայսերն լուեալ՝ սորջացաւ ընդ եղեալ ապիրատութիւնն. եւ կոչեցեալ զառաջնորդս եկեղեցեաց, զմետրապօլիտն եւ զարքեպիսկոպոսունս՝ եւ հրամայէր նոցա նզովս գրել ի մատենի, եւ ի կատարման տօնին զատկաց հրամայէր ընթեռնուլ ի վերայ գործողաց ապիրատութեանն. քանզի ի տօնին յայնմիկ գործեցին զգործ անօրէնութեան: Եւ ի նոյն տօնի կարգաւորեցին ամի ամի զնոյն նզովս ընթեռնուլ մինչեւ ցայսօր. որ եւ տիրեաց իսկ ի վերայ նոցա, եւ եղեւ պատճառ կորստեան նոցա:

Իսկ Աբդլ-Ազիզն տիրեալ աշխարհիս Յայոց՝ խաղաղացոյց զամենայն յարձակմունս անիրաւութեան յաշխարհէս. եւ զխրոխտացեալ անզգամութիւն որդւոցն Իսմայելի սաստիկ կշտամբութեամբ ցածուցանէր: Շինէր վերստին զքաղաքն Դուին հզօրագոյն եւ ընդարձականիստ մեծութեամբ քան զառաջինն, եւ ամրացուցանէր դրամբք եւ դռնափակօք, անցուցանէր շուրջ զպարսպովն պարկէսս փոսից լցեալ ջուր յապաստան ամրոցին. քանզի ասէր զիւրմէ Աբդլ-Ազիզ «յառաջնում ւաւերածին Դունայ, եթէ ի ձեռն իմ եղեւ կործանումն քաղաքին, եւ ես կանգնեցից զսա. զի էի ես, ասէ մանուկ երկոտասնամեայ եւ ունէի սփածանելիս կարմիր: Եւ յորժամ զօրն Տաճկաց մարտնչէր ընդ քաղաքիս՝ մտի ես ընդ խողովակ մի եւ ելի ի պարիսպն, եւ ի բարբառ իմ ի ձայն ուժգին աղաղակեցի առ զօրն մեր, անդէն վաղվաղակի թօթափեցան պայիկքն նախամարտիկք, որք պահէին զպարիսպն եւ փախուստ դարձան. եւ յաղթութիւնն Իսմայելի զօրացաւ. եւ կործանեցաք զքաղաքս»: Չայս բերանով իւրով ասի պատմել զինքենէ:

ԺԱ

Չայնու ժամանակաւ դարձեալ գրգռէր սիրտ զօրավարին Մահմետի ի վերայ աշխարհին ճենաց. եւ ինկրէր յիշխանէն Իսմայելի զօր բազում, եւ խոստանայր նմա՝ ածել զարքայն ճենաց ի հնազանդութիւն ծառայութեան: Իսկ նորա գումարեալ զօր բազում եւ տայ ի ձեռն նորա իբրեւ արս մռ: Եւ խաղացեալ Մահմետ ի կողմանցն Դամասկէայ բազմութեամբ զօրացն ի կողմանս արեւելից՝ անցաներ ընդ Ասորեստան, ընդ աշխարհն Պարսից եւ ընդ Խորասան. եւ երթեալ հասաներ ի մասն ինչ ճենաց աշխարհին եւ բանակէր առ եզր գետոյն հզօրագունի, որ Բօտիսն կոչի: Գրէ հրովարտակ առ արքայն ճենաց. «ընդէ՞ր, ասէ, դու միայն ընդվզեալ ոչ մտանես ընդ հնազանդութեամբ իշխանին մերոյ, զի ամենայն ազգք սարսեցին ի մէջ: Արդ դու յո՞վ ապաստանեալ չհնազանդիս մեզ. մի՞ արդեօք իբրեւ զաղջկունսդ քո համարիս զմեզ, յորոց միջի փերելտեալ ճոխանաս: Այլ արդ եթէ ոչ մտցես ընդ լծով ծառայութեան մերոյ՝ գիտասջիր զի անապատ արարից գերկիրդ քո ի բնակչաց, եւ վախճան արարից արքայութեանդ քո: Բայց մի՛ յանհոգս լեալ յապաղեսցես զպատասխանի գրոյս. այլ արագ դարձուցես այսրէն»:

Իբրեւ ընթերցաւ զգիրն արքայն ճենաց, որ կոչէր ճենբակուր՝ կոչէր առ ինքն զամենայն փշտիպանսն համահարգս իւր եւ խորհէր, թէ զինչ տացէ բանիցն պատասխանի: Եւ խորհեալ առ միմեանս՝ գրեն բանիցն պատասխանի եւ ասեն.

«Մի՞ արդեօք հզօրագոյն իցես դու քան զամենայն թագաւորս, որ ի սկզբանցն եւ այսր տիրեցին ի վերայ աշխարհի: Բաբելոնաց թագաւորն, որ տիեզերաց տիրեաց, եւ Մակեդոնացւոցն եւ Պարսից ընդէ՞ր նոքա ոչ կարացին տիրել ի վերայ աշխարհիս մեր: Այլ գիտասջի՞ր, զի լիրբ քան զամենայն շուն իցես դու եւ ի տոռն պագշտութեան վարանեալ. եւ այդորիկ աղագաւ չար ցանկութիւն քո ի համբաւ գեղեցիկ կուսից իմոց խեղբս արկեալ՝ հարկեցոյց զքեզ դնել զանձն քո եւ զանձիսս զօրացդ եկելոց ընդ քեզ, իբրեւ թէ ոչ գոյին գերեզմանք ի Դամասկոս անձանց ձերոց: Այլ արդ գիտասջիր, զի աշխարհս մեր ոչ է մտեալ ընդ հարկաւ ուրուք. եւ ո՛չ ես ի յանձին կալայց. բայց թէ ընծայ յինէն ինկրեսցես ըստ օրինի թագաւորաց՝ տաց քեզ, եւ յարուցեալ երթիցես խաղաղութեամբ ի տեղի քո»:

Իսկ Մահմետի դարձեալ յղեալ առ ճենբակուր՝ «տուր ինձ ասէ աղջկունս լռ, եւ գնացից ի բէն խաղաղութեամբ. ապա թէ ոչ՝ պատերազմաւ ելից ընդդէմ քո»: Եւ յանձին կալաւ արքայն ճենաց պատգամին յղելոյ, եւ առաքեաց առ Մահմետ եւ ասէ. «մնա՛ այդրէն ի բանակի քում, մինչեւ կատարեցից զինկրուածս քո»: Եւ նոյնժամայն հրաման ետ զօրաց իւրոց՝ կազմել սայլս վաչիւք դիպակօք, եւ զընտիրս հեծելոց իւրոց կուռ սպառազինութեամբ բառնալ ի վերայ սայլիցն փոխանակ աղջկանցն զորս ինկրեաց, որպէս զի կարացէ զնոսա որսալ յորոգայթ իւր: Եւ եկեալ յեզր գետոյն՝ բանակէին ընդդէմ նոցա: Եւ էին ի վերայ սայլիցն աւելի քան զիսո արանց հեծելոց: Եւ ինքն ճենբակուր սակաւ արամբք բանակէր բացագոյն ի նոցունց իբրեւ վտաւանօք ինչ սակաւ, եւ առաքէր առ Մահմետ զօրավարն. «արի, ասէ, զոր հայցեցերն յինէն, զայս լռ աղջիկս յամենայն իշխանութեան իմում ընտրեցի պատուաւորաց քոց: Արդ առեալ զպատուաւորս քո զօրուդ ըստ թուոյ աղջկանցս իմոց՝ անց յայսկոյս գետոյս, եւ տաց զաղջկունս իմ ըստ թուոյ վիճակաւ ում ումեք եւ հասցէ. գուցէ մարտ պատերազմի լինիցի ի մէջ զօրաց քոց»: Եւ ետ տանել նաւս յայսկոյս գետոյն, զի միանգամայն անցցեն առ նա: Իսկ նոցա անխորհուրդ մտօք ընտրեալ զպատուական զօրացն՝ անցին յայսկոյս գետոյն իբրեւ արթ լռ: Եւ իբրեւ վախճանեցին զանցանելն՝ հրաման ետ արքայն ճենաց յարձակել ի վերայ զօրուն Իսմայելի:

Եւ իբրեւ բախտեցին զմիմեանս մարտիւ պատերազմի՝ վաղվաղակի ելին եւ որք ընդ վաչիւքն թագուցեալ էին, եւ ի մէջ առեալ կոտորեցին ի սուր սուրերի, մինչեւ ոչ մնաց ի Լոցանէն ապրեալ եւ փախստական: Եւ հատին զլարս Լաւուցն՝ զի մի ոք ապրեցցի. յորմէ ոչ ոք ապրեցաւ. բայց միայն Մահմետն սակաւ արամքք հեծեալ յերկվարսն՝ անկան ի գետն, ապաստանեալք ի քաջութիւն երկվարացն: Եւ այնպէս կորագլուխ ամօթով դարձեալ յարքայէն ճենաց՝ գնացին յերկիր բնակութեան իւրեանց: Եւ ոչ եւս յաւել ելանել ի պատերազմ ի վերայ աշխարհին ճենաց: Որ ամս Ժ եւ ամիսս ը կեցեալ վախճանի:

ԺԲ

Յետ Լորա փոխանորդէ զիշխանութիւնն Սուլէյման ամս Բ եւ ամիսս ը, եւ վախճանի: Եւ այս է վարք Լորա:

Սա յերկրորդ ամի իշխանութեան իւրոյ գումարեր զօրս բազումս եւ տայր ի ձեռս զօրավարին Մսլիմայ եւ առաքեր ի դրունս Կասպից: Որոց եկեալ եւ մարտ եղեալ ընդ զօրս Յոնաց որ ի Դարբանդ քաղաքի՝ հարին զնոսա եւ հալածեցին. եւ քանդեալ ակերեցին զդղեակապարիսպ ամրոցին: Եւ մինչդեռ քանդէին զպարիսպ ամրոցին՝ գտին վեմ մի մեծ ի հիմունս Լորա, որ ունէր վերնագիր դրոշմեալ օրինակ գայս. «Մարկիանոս ինքնակալ կայսր շինեաց զքաղաք եւ զաշտարակս գայս բազում տաղանօք յիւրոց գանձուց. եւ ի յետին ժամանակս որդիքն Իսմայելի քանդեսցեն զսա եւ յիւրեանց գանձուց վերստին շինեսցեն»: Եւ իբրեւ գտին զդրոշմ գրոյն զոր ունէր քարն՝ դադարեցին ի քակելոյ զպարիսպս. եւ կացուցեալ գործավարս ի վերայ՝ վերստին շինեցին զկործանեալ պարիսպս:

Եւ ինքն Մսլիմ առեալ զբազմութիւն զօրացն՝ անցաներ ընդ պահակն ճորայ, ասպատակ սփռեալ յաշխարհն Յոնաց. եւ երթեալ բանակեր մերձ առ Թարգու քաղաքի Յոնաց: Իսկ բնակիչք աշխարհին իբրեւ տեսին զհէնն, որ զարթուցեալ հասաներ ի վերայ Լոցա՝ վաղվաղակի ազդ առնէին արքային Խագրաց, որ անուանեալ կոչեր Խաքան: Իսկ Լորա առեալ ընդ իւր զբազմութիւն զօրացն եւ զամենայն յաղթանդամ հսկայազունսն իւր, որոց արիութիւն զօրութեանն հռչակեալ էր առ ամենայն ազգս՝ եւ եկեալ բանակեր մերձ առ Լմա: Եւ ի բազում աւուրս մարտ եղեալ մարտնչէին ընդ միմեանս, ոչ գունդ առ գունդ, այլ ըմբշամարտ մարտիւ: Եւ յապաղէր Խաքանն զխառնամիտ պատերազմս վասն գալստեան Ալի Թարխանին, զոր էր կոչեալ ի թիկունս օգնականութեան: Իբրեւ ետես Սուլիման զանհուն զօրացն զբազմութիւն՝ վարաներ յանձն իւր, եւ խորհեր եթէ զհարդ մարթասցէ հնարս գտանել, զի կարասցէ զերծանել ի Լոցանէ: Եւ հրաման տուեալ զօրացն լուցանել հուր սաստիկ ի բանակին. եւ թողեալ զաղիս բանակին անդէն, զհարճս եւ զծառայս եւ զաղախնեայս եւ զայլ խառնիճաղանճսն՝ ճանապարհ կալեալ ընդ լեռն Կովկաս՝ կոտորեր զանտառն, եւ ճանապարհ արարեալ զերծաներ մագապուր ի ձեռաց թշնամեացն: Եւ այնպէս կորագլուխ դառնայր լի ամօթով յաշխարհն Յոնաց:

Եւ կատարեալ գայս ամենայն՝ վախճանեաց Մսլիման:

ԺԳ

Եւ յետ Լորա փոխանորդէ զիշխանութիւնն Օմար ամս Բ ամիսս «, եւ վախճանի:

Չսա ասեն ազնուականագոյն քան զամենայն արս ազգատոհմին իւրոյ: Սա արար դարձ գերութանն, զոր գերեաց Մահմետ յաշխարհէս Յայոց յետ այրելոյն զնախարարս աշխարհիս. զի էառ զբազում ամրոցս եւ գերեաց զարս եւ զկանայս: Եւ իբրեւ հաստատեցաւ իշխանութիւնն Օմարայ՝ արձակեաց զբովանդակ գերեալսն յիւրաքանչիւր տեղիս եւ խաղաղացոյց զաշխարհս որ ընդ իւրով իշխանութեամբ: Սոյն Օմար գրէ թուղթ առ Լեւոն կայսր Յռոմոնց յաղագս ուսանելոյ զգօրութիւն հաւատոյս մերոյ, յորում էին պէսպէս հարցմունք, զորս համառօտ ի ներքոյ դրոշմեցից:

«Անուամբն Աստուծոյ Օմար, իշխան հաւատացելոց առ Լեւոն կայսր Յռոմոնց:

Բազում անգամ կամեցայ գիտել զձերոյ կարծեօք հաւատոյդ ուսումնդ, եւ յաւելաք ուսանել՝ եթէ զինչ արդեօք խորհիք՝ եւ ոչ եղև մեզ հնար հասու լինել: Այլ արդ ասա՛ ինձ զստուգութիւնն, նախ՝ վասն Է՞ր ասաց Յիսուս առ աշակերտսն, եթէ «մերկ եկիք եւ մերկ դառնայք. կամ ընդԷ՞ր ոչ ընկալայք՝ զոր ասաց Յիսուս զինքենէ. այլ (կամեցայք) քննել զգիրս մարգարեիցն եւ զսաղմոսացն՝ գտանել ի նոցանէ վկայութիւնս վասն մարդանալոյն Յիսուսի. եւ երկուացար եւ ի կարծիս անկար, եւ ոչ բաւական համարեցար զոր վկայեաց Յիսուս զանձնէ իւրմէ, այլ հաւատացեր յայն՝ զոր ասացին մարգարէքն: Այլ Յիսուս արդարեւ արժանի էր հաւատարմութեան, եւ մօտ էր յԱստուած, եւ լաւագոյն գիտեր զինքն քան զգրեալսն, զորս փոփոխեցին ազգք, զորս ոչ գիտէք, եւ այլայլեցին: Եւ կամ զիա՞րդ արդարացուցանէք զգրեանն եւ զհետ երթայք նոցա՝ որ ինչ նման թուի ձեզ: Դուք ասէք եթէ Օրէնքն գրեցան բազում անգամ, եւ կորեան՝ որք ընթեռնուին զնոսա յորդուցն Իսմայելի եւ գիտէին զնոսա. եւ մնացին ժամանակս ինչ որ չկայր ինչ առ նոսա յայնմանէ եւ ո՛չ ինչ. մինչեւ գրեցին ոմանք ի մարդկանէ յետ այնորիկ իւրեանց հանճարով, ազգ յետ ազգի եւ ցեղ յետ ցեղի. եւ նոքա մարմնեղէնք էին յորդուցն Ադամայ, որք մոռանան եւ ի կարծիս ըմբռնին. զի մօտ է առ նոսա սատանայ եւ նմանօրք նորա թշնամութեամբն իւրեանց: Եւ կամ ընդԷ՞ր ոչ գտանի յՕրէնսն Մովսիսի վասն արքայութեանն եւ դժոխոց եւ դատաստանին եւ յարութեանն. այլ որք զաւետարանն գրեցին՝ նոքա պատմեցին, Մատթէոս, Մարկոս, Դուկաս, Յովհաննէս իւրեանց հանճարով: Եւ զմիսիթարիչն, զորմէ ասաց յաւետարանն առաքել Զրիստոսի՝ զՄահմետէն մերմէ ասացին առաքել: Եւ կամ ընդԷ՞ր զկնի աշակերտացն Յիսուսի իբ ցեղս բաժանեցան ազգք քրիստոնէից: Եւ անգուգական զօրութեանն Աստուծոյ ընկեր եւ համեմատ եւ նման նմա առնէք՝ երիս Աստուածս խոստովանելով. եւ զամենայն օրէնսն անձնիշխանաբար փոփոխել ջանայք, զթլպատութիւնն ի սկրտութիւն փոխելով, եւ զգոհսն ի հաղորդութիւն օրհնութեան հարցի եւ բաժակի, եւ զկիրակէն փոխանակ շաբաթու պատուեցեր: Եւ կամ զիա՞րդ էր հնար Աստուծոյ ի մեջ արեան եւ մարմնոյ եւ պէսպէս աղտեղութեանց յարգանդի բնակել: Եւ կամ ընդԷ՞ր զոսկերս առաքելոց եւ մարգարեից պատուէք եւ կամ զնշան խաչին, որ դատապարտութեան գործարան էր ըստ օրինացն, կամ զպատկերս, զոր պատուէք: Եւ զի մարգարէն Եսայի վասն մեր օրինադրին վկայէ՝ ընկեր եւ համեմատ Յիսուսի. զի եւ ուղեկից նմա ետես մարգարէն ի տեսլեանն հեծեալ մի իշոյ եւ հեծեալ մի ուղտու: Իսկ դուք ընդԷ՞ր ոչ հաւատայք: Չայս ամենայն հասո՛ ինձ ի գիտութիւն, զի կարացից գիտել զկարծիս ուսմանդ ձերոյ»:

Չայս ամենայն եւ յոլովագոյն քան զայս ընդդիմաբանութիւնս գրեր Օմար իշխանն Իսմայելի առ թագաւորն Լեւոն: Վասն որոյ հարկաւորի կայսրն Լեւոն գրել պատասխանի օրինակ զայս:

ԺԴ

«Փլաբին Լեւոն կայսր հաւատացեալ ի տէր Յիսուս Քրիստոս, ճշմարիտ Աստուած մեր եւ թագաւոր ճանաչողաց զնա. Օմարայ Սառակինոսաց առաջնորդի:

Ո՞րպիսի բան եղից առաջի ուղղագոյն եւ ճշմարտագոյն զառ ի քէն մեզ առաքելոցս, եւ զի մանաւանդ ուսեալք յԱստուծոյ՝ հեզութեամբ խրատել զընդդիմակայսն, թերեւս տացէ յոցա ժամանակ ապաշխարութեան: Այլ եւ ոչ թագաւորական օրէնք են՝ խրատուցանող բանիւք որպէս քարամբք հարկանել զայնոսիկ, որք լսել կամին զճշմարտութեանն զսքանչելի խորհուրդ: Բայց վասն զի սկիզբն իսկ քո գրոյս գոնեա փոքրագոյն ինչ զկերպարան ճշմարտութեան ոչ ունէր՝ ապա հարկաւոր է զոչ ճշմարիտն՝ ոչ ասել, թէ արդար է:

Քանզի ասացեր գրովն քով, թէ «բազում անգամ գրեցաք առ ձեզ զմերոց քրիստոնէիցս աստուածային խորհուրդէ. եւ եթէ «յաւելաք ուսանել զձերոյ կարծեօք հաւատոյդ ուսումնդ»: Եւ չէր հնար լինել եւ ոչ միում յայսցանէ. քանզի չիք ինչ հարկ ի յայսպիսիս ածել զմեզ յիրս: Չի եւ ոչ ուսաք իսկ ի վարդապետէն մերմէ եւ ի տեառնէ՝ օտար ուսումնականաց զայսպիսի միայնակ աստուածգիտութիւն առաջի ընկէնուլ ի ծաղր կատականաց, եւ մանաւանդ այնոցիկ, որ չենն տեղեակ մարգարէիցն կանխասացութեան եւ առաքելոցն քարոզութեան. զի զայս եւ այլոց պատուիրել սովոր ենք:

Այո, բազում անգամ գրեցաք առ քեզ, արդեօք թէ եւ այլ հասանիցէ գրել, այլ վասն աշխարհական իրաց, եւ ոչ վասն աստուածային իրողութեանց. եւ այս մեք, որք խրատեալք յաստուածայնոյ ձայնէն, «տո՛ւք պատասխանի ամենայնի, որ հարցանենն զձեզ», իսկ որ ոչն հարցանէ՝ առ նա ոչ պատասխանել: Այլ եւ ոչ զձերոց կարծեացդ զօրութիւն այժմիկ Նորոգ կամիմք ուսանել, այլ առ ի յԱստուծոյ. եւ վասն այսորիկ խրատեալք՝ «զամենայն ինչ, ասէ քննեցէ՛ք, իսկ զբարին ընկալարո՛ւք»: Անդ ունիմք մեք՝ զպարտութիւնս գրով զերանելեաց եպիսկոպոսացն մերոց, որք էին առ ժամանակօքն այնոքիւք, առ որով Մահմետն այն օրէնսդիր ձեր լեալ է. վասն այսորիկ եւ ոչ յաղագս որոյ պէտք էին՝ աշխատ առնել զքեզ: Բայց զի մի՛ կարծիցես զմեզ ամաչեցեալս վասն այսպիսւոյ սքանչելի աստուածգիտութեանս՝ լուր. ապա եթէ ախորժիցես եւ լուիցես ինձ՝ զբարութիւնս երկրի կերիցես, որպէս ասաց Եսայիաս:

Յոյժ դժուարին է, ո՛վ այր դու, զամենեւին սուտն ի բաց ընկէնուլ, յորժամ հակառակողն զհակառակելն հանապազ խորհիցի: Այսպիսի ինչ է զոր ասեմս. եթէ երկուք ոմանք առ հուր ինչ մերձեցեալ կային, մին՝ հուր զնա ասէր, որպէս եւ էրն իսկ, եւ միւսն հակառակելով՝ աղբիւր ջուրց զնոյն ասէր՝ յայտնապէս ահա երեւեր ստութիւն հակառակասիրին: Արդ ասացեր՝ տեառն մերոյ ասել յաւետարանն, «մերկ եկիք եւ մերկ դառնալք»: Եւ ոչ ուրեք գտանեմք յաւետարանսն տեառն մերոյ ասացեալ զայս, թեպէտ եւ միշտ հրամայէ մեզ առնել զխոկումն մահու. այլ այս բան Յոբայ է, քանզի հոսեալ ի վերայ սատանայական փորձութեանցն՝ ասաց զայս արդարն. «մերկ եկի յորովայնէ մօր իմոյ, եւ մերկանդամ դառնամ անդրէն. Տէր ետ, եւ տէր էառ, եղիցի՛ անուն տեառն օրինեալ»: Բայց այսպէս մի զմիով սովորեցալք արկանել, հատակոտորելով զվկայութիւնս գրոց սրբոց, զորս ոչ դուք ընթերցալք եւ ոչ ընթեռնուք. այլ աստուածավաճառք, զնոյն ասել հաւատավաճառքդ որք առ ձեզդ, զհաճոյսն ձեր որսալով՝ աստուածայնոց գրոց բանիւ ասելով՝ զինչ եւ պէտք իւրեանց դօղանջեն: Բայց թեպէտ հպարտացեալ ես բռնակալութեամբդ՝ սակայն լուր զպատասխանիսս: Ասացեր գտանել մեզ ի Սաղմոսս Դաւթի եւ ի գիրս մարգարէիցն վկայութիւնս վասն տեառն մերոյ: Ոչ այժմ ինչ յուզեալ գտաք զայսպիսի ասացուածս Յոգւոյն սրբոյ, զորս ի ձեռս մարգարէից խօսեցաւ, այլ Աստուծոյ շնորհօք եւ կամօք յորմէ սկսաւ քարոզութիւնն

քրիստոնէից՝ նովիմբ եւ կատարեցաւ, հիմնացեալ աճեաց եւ աճեսցի նորին արարչի եւ Աստուծոյ զօրութեամբ:

Գրեցեր, թէ «բաւական համարեցար, եւ հաւատացեր յայնս, եւ թողեր զայս զոր վկայեաց Յիսուս ի վերայ անձին իւրոյ, եւ յերկուացար եւ ի կարծիս անկար»: Երանի թէ հաւատայիր, որպէս ասեսո՞ւ աւետարանին հաստատուն եւ անսխալ պատմագրացն քան ամենայնի, թէպէտեւ ոչ հակառակ միմեանց զհինն եւ զնորս զհտեմք, զի եւ ո՛չ հնար իսկ էր միոյ բարութեան աղբերն, այսինքն աստուածութեանն՝ բղխել չար եւ բարի, ճշմարտութիւն եւ ստութիւն: Այլ յաղագս դիւրընկալ առնելոյ անօրէն ազգին Յրէից զմարմնով գալուստ Բանին իւրոյ՝ առակօք եւ օրինակօք եւ յայտնագոյն պատուիրանօք ի ձեռն մարգարեիցն զգուշացուցանէր զազգն, զի մի՛ անհաւանք ըստ սովորութեան իւրեանց գալստեանն Զքրիստոսի լինիցին: Ըստ նոցին վկայեաց տերն վասն ինքեան յաւետարանսն, եւ ոչ օտար յայնցանէ՝ զորս ինքն անմարմնաբար ի մարգարեիցն խօսեցաւ բերանոց, եւ զորս յետ ժամանակաց ի մարմնանալն յայտնագոյնս խօսեցաւ: Եւ զայնոսիկ Աստուծոյ շնորհիւն ի սմին թղթի յիւրաքանչիւրսն ցուցցուք տեղիս, զբարձրագոյնսն՝ առաւել քան զմարդոյ, եւ զխոնարհագոյնսն՝ իբրեւ զմարդոյ խոստովանեալ:

Երկրորդ գրեցեր, եթէ «արդարեւ Յիսուս արժանի էր հաւատարմութեան, եւ մօտ էր յԱստուած եւ լաւագոյն գիտեր զինքն քան զգրեալսն, զոր փոփոխեցին ազգք, զորս ոչ գիտէք, որ այլայլեցին ի նոցանէ եւ փոխեցին»: Պատասխանի: Ըշմարտութիւնն ոչ գիտէ զէն՝ չէ ասել, եւ զչէն՝ է. իսկ ստութիւն զամենայնէ դիւրաւ բուռն հարկանէ. զի կարօղ է ոչ միայն զերեւելի արարածս ուրանալ, այլ զնոյն ինքն արարչէն ասէ՝ ոչ է Աստուած: Արդ չեն ինչ զարմանք, թէ եւ զգիրս Աստուծոյ կարե ուրանալ ստութիւն կամ թէ պատճառել ի նոցանէն զպատճառս մեղաց: Յիսուս արդարեւ արժանի էր հաւատարմութեան, ո՛չ որպէս մարդ ոք սոսկ, յԱստուծոյ բանէն թափուր, այլ որպէս կատարեալ յերկոսին, յաստուածութեանն եւ ի մարդկութեան: Հաւատարիմ են եւ ի ձեռն մարգարեից նորին ասացուածք բանին. ոչ վասն այնորիկ են հաւատարիմ՝ զի մարդիկ խօսեցան զնոսա, այլ վասն զի անմարմնաբար նոքօք խօսեցաւ Աստուածն Բան: Եւ վասն զի խառն էր ի հնումս եւ ի նորումս՝ վասն այսորիկ եւ ոչ հակառակ են միմեանց:

Այլ որ ասացեր այլայլեալ զգրեանն՝ եթէ առաջնորդ ուսմանդ քո ուսոյց քեզ զայդ՝ մոռացաւ զինքն, եւ եթէ այլ ոք՝ եւս առաւել ստեաց: Արդ լուր եւ գեղեցկապէս խորհեա: Թում ուսմանդ առաջնորդ ո՛չ ասէ հաստատել զբանն առանց վկայից. նմանապէս ասէ եւ օրէնքն հրամայեն, ասէ, «ի բերանոյ երկուց եւ երից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան»: Գիտեմք զԱբրահամ վասն Զքրիստոսի յառաջ ընկալեալ գաւետիսն, ասելով ցնա Աստուած. «ի գաւակի քում օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի»: Եւ Սահակ այսպիսի յուսով օրհնեալ է զՅակոբ. եւ Յակոբ վասն սորին օրհնեալ է զՅուդայ զորդին իւր. «Յուդայ, ի քէն ելցէ ինձ լինել իշխան եւ պետ յերանաց նորա մինչեւ եկեսցեն նմա հանդերձեալքն. եւ նա է անկնկալութիւն հեթանոսաց»: Չի Մովսէս վասն սորին օրհնադրեաց եւ պատուիրեաց զՅետու, զԴաւիթ, զՍողոմոն եւ զերկոտասան մարգարէս հանդերձ Սամուէլիւ, Եղիայիւ, Եղիսէիւ, զԵսայի, զԵրեմիա, զԴանիէլ, զԵզեկիէլ, զարդարն զՅոք, զՅովհաննէս Մկրտիչ զՉաբարեայ որդին: Դի՛ր ի վերայ սոցա զերկոտասան աշակերտսն տեառն մերոյ, եւս եւ զեթանասունս. եւ միանգամայն ընդ հինսն եւ ընդ նորս՝ ճժա: Արդ այսքան սրբոց եւ սիրելեաց Աստուծոյ վասն Զքրիստոսի գալստեանն խօսեցելոց, զորոց եւ Մահմետն քո վկայեաց լինել սուրբս եւ ծառայս Աստուծոյ՝ անհաւա՞ն լինիս, եւ զքո Մահմետն քան զԱստուա՞ծ, որ նոքօք խօսեցաւ, եւ քան զԱստուածն Բա՞ն մարմնով երեւեալ հաւատարիմ համարիս: Եւ արդ

զիստաբանութիւնը հարցանեմ. ասա՛, աղաչեմ, ճժա ծառայիցն Աստուծոյ զմի եւ յաղագս միոյ խօսողաց վկայութիւնն ճշմարիտ է, եթէ միոյ այլախորհի եւ այլիմացի եւ ստելով ճշմարտող կարծողի: Եւ այս է ստելով ճշմարտելն. զվերոգրեալ սուրբսոյ՝ ծառայս եւ սիրելիս Աստուծոյ Մահմետն քոյ խոստովանել ուսուցանէ ձեզ. եւ զորս ի ձեռն նոցա խօսեցաւ Աստուած՝ ոչ ինքն ընդունի եւ ոչ այլում ընդունել ուսուցանէ:

Ասացեր. «Եւ զիստաբանութիւնը արդարացուցանէք զգրեանն Յրեից, եւ զիստ երթայք՝ որ ինչ նման թուին ձեզ յայնցանէ. եւ դուք ասէք, եթէ օրէնքն գերեցան բազում անգամ. եւ կորեան՝ որք ընթեռնուին զնա յորդուցն Իսրայելի եւ գիտէին զորս ի նմա. եւ մնային ժամանակս ինչ, որ չկայր առ նոսա յայնցանէ եւ ոչ ինչ, մինչեւ գրեցին ոմանք ի մարդկանէ յետ այնորիկ իւրեանց հանճարովն ըստ կամաց իւրեանց, ազգ յետ ազգի եւ ցեղ յետ ցեղի: Եւ նոքա մարմնեղէն էին յորդուցն Ադամայ, որք մոռանան եւ ի կարծիս ըմբռնին, զի մօտ է առ նոսա սատանայ եւ նմանօք նորա թշնամութեամբն իւրեանց»:

Պատասխանի: Չարմանամ, զարմանամ ոչ ընդ անհաւատութիւնս եւ եթ ուսմանդ ձերոյ, այլ եթէ զիստաբանութիւնդ ոչ ամաչէք. այլ զնոյնդ եւ գրով անկողէք, որպէս զի եւս ծիծաղելի լինիցիք, եւ զմեզ մերովք բանիւք կարծէք գայթակղեցուցանել. եւ զգլուխդ քո, զոր ի թղթիդ քո յափշտակեալ դնես մերովք ասացուածովք, կարծես հաստատել գրով, թէ «որ ասէք դուք»: Արդ եթէ հաւատարիմ թուին քեզ ասացուածք մեր՝ ամենայնիս պարտիս հաւատալ. քանզի ստով վկայի ո՛չ որ զոմանս ի վկայութենէն ընդունին եւ զկէսն ի բաց ընկենուն: Բայց որովհետեւ չես տեղեակ՝ լուեալ ուսիր: Ասեմք մեք Յրեիցն գրեալ ի սրբութեան տեղուցէ ո՛չ յանձանց ինչ ստեղծեալ զրոյցս, այլ ի ստոյգ պատմութեանց երբայցեցի արանցն աստուածասիրաց տեղեկացեալք եւ ի գրոց նոցին իսկ մարգարեիցն: Իբ ես արարածք Աստուծոյ, զորս ի սկզբանն ի գ անուրս գործեաց. իբ զիդք աստուածայինք. եւ որ առ Եբրայեցիսն՝ նոքին եւ առ մեզ: Նոյնքան եւ թիւ ալիքստեղիցն նոցա, թէպէտ հինգն ի նոցանէ կրկնակս ունին, եւ զայն ոչ առանց մեծի խորհրդոյ: Չայս վասն այնորիկ Աստուած մարգարեիւքն ուսուցեալ կարգեաց, զի ի միմեանց հաստատեալ ճշմարտութիւնքն երեւեսցին: Յայսց իբ գրոց հինգն են օրէնք, զոր Թորայ Եբրայեցիք, եւ Օրաբայ՝ Ասորիք, եւ Նոմսս մեք կոչեմք, որ ունի զաստուածգիտութեանն զօրութիւնս եւ զարարչագործութեանն Աստուծոյ զաշխարհս, եւ պատուեր վասն կոռցն հեթանոսաց՝ ոչ պաշտել զնոսա, եւ ուխտն որ առ Աբրահամ վասն զաւակին որ է Զրիստոս, եւ այլ պէսպէս դատաստանաց եւ զոհից հրամանս՝ ի բաց հրաժարեցուցանել զնոսա ի հեթանոսական սովորութեանցն որում ընդելն իսկ էին: Իսկ Յեսուայ եւ Դատաւորացն եւ Յուրայ գիրքն եւ Թագաւորութեանցն չորեքին եւ Մնացորդացն՝ սոքա պատմօք են ըստ ժամանակին սքանչելագործութեանցն Աստուծոյ, եւ անսխալ ազգաբանք արդարոցն ազգի, որ գայ իջանէ կարգաւ ի Զրիստոս, եւ պատմութիւնք թագաւորացն Իսրայելի, եթէ ո՛րք եղէն հաճոյք Աստուծոյ եւ ո՛րք ոչ. եւս եւ բաժանումն ազգին վասն յանցանաց իւրեանց յերկուս թագաւորութիւնս, Իսրայելի եւ Յուդայ, եւ պատմօք վասն գերութեան նոցին: Իսկ Սաղմոսք Դաւթի, եւ զիդք Սողոմոնի, զոր Կոհեղէթ եւ Շիրաթշիրիմ Եբրայեցիք, եւ Պառիմոն եւ Սամատան մեք անուանեմք, եւ երկոտասան մարգարեիցն (եւ) Եսայեայ, Երեմեայ, Դանիէլի եւ Եզեկիէլի գրեւովն՝ ամենեքեան մարգարեութիւնք են վասն զալստեանն Զրիստոսի: Արդ եթէ ի Յրեից որ շփոթեալ ապականեր՝ ոչ էր հնար գրեւոյն ողջ պահիլ. զի չարագործօքն յայնոսիկ՝ նախ զթիւս գրեւոյն ի բաց բառնային, եւ ի մի կամ յերկուս եւ կամ թերեւս անելի յերիս գիրս ժողովիւր, զյաւելուածնս ի բաց բարձումն. քանզի ի նոսա դիւրագոյն է ջնջելն:

Եւ դարձեալ, որպէս կարծեմ՝ չես անտեղեակ թշնամութեանն որ ընդ մեզ քրիստոնեայսս եւ ընդ Յրեայսն, եւ ոչ վասն այլոյ միոյ ուրուք, այլ վասն խոստովանելոյն մեր զՅիսուս, եթէ սա է Զրիստոսն, որ եւ Որդի Աստուծոյ ի մարգարեիցն քարոզեցաւ.

իսկ Յրեայքն ահա զսա ոչ ասեն Զրիստոս, այլ թէ եւ խոստովանին, թէ արժան է զալ Զրիստոսի՝ սակայն անհաւանք մնացեալք գրոց մարգարեիցն՝ եւ ո՛չ այսպէս որդի Աստուծոյ խոստովանին զԶրիստոս: Արդ ապա զիա՛րդ ապականիչք գրենոյն զայսպիսի հաստատուն եւ անտարակուսելի վկայութիւնս յիւրեանց գրեանն թողին եւ կամ ինքեանք յաւելին, որք ոչ կարող են ի վերայ այլոյ ուրուք իմանալ, թէ եւ յոյժ ոք բռնադատեսցէ զբանն, եթէ ոչ ի վերայ մարմնացելոյ Որդւոյն Աստուծոյ:

Ընկալ եւ գերորդ պատասխանիս: Գերութիւն Յրեիցն նախ քան զմարմնով գալուստն Զրիստոսի եղեւ. իսկ զիա՛րդ առ նովաւ հաստատուն կացեալ էր եւ տաճարն եւ կտակարանքն եւ քահանայութիւնն, որպէս եւ յայտ իսկ է ի սրբոց աւետարանացն, որպէս դու իսկ վկայեցեր զտեսնեն, զթլիատութենէն եւ զայլոցն մի ըստ միոջէ, զոր ըստ աւետարանացն կատարեաց: Եւ զայս ոչ յաղագս այլ ինչ իրաց երեւի արարեալ, այլ զի արդարացուցէ զիւր ասացեալսն ի ձեռն մարգարեիցն, եւ ցուցէ թէ չեն հակառակ նմա, այլ սիրելիք եւ հաստատուն վկայք անտեսութեանն նորա խորհրդոց: Եւ ո՛րք էին կտակարանքն որ առ Յրեայսն՝ եթէ ոչ գրեանն մարգարեից, որ յետ երկուց գերութեանցն, Իսրայելի եւ Յուդայ՝ առ Յրեայսն կային մինչեւ ի ժամանակս Փրկչին մերոյ. յորում բազում վկայութիւնս տերն, յուսուցանելն զանհաւան Յրեայսն՝ յիշեաց յաւետարանսն: Գերեցան ի Նաբուգոդոնոսորայ ազգն Յրեից. այլ աստուածային այցելութիւնն ոչ ետ նոցա թոյլ ըստ այժմու գերելոյ կատարել. այլ զբովանդակ ազգն բնակեցոյց ի տեղիս յորս կամեցաւ: Ընդ նոսա էին եւ գրեանն, այլ եւ ոմանք ի մարգարեիցն, որպէս Եզեկիել ասէ զինքենէ, թէ «ես էի ի մէջ գերութեանն առ ափն Զոբար գետոյց. եւ Անանիանքն երանելիք ի Բաբելոնի ընկեցան ի հնոցն, եւ մեծն Դանիէլ ի Բաբելոնի մարգարեացաւ եւ անդ ընկեցաւ ի գուբն առիւծուց, եւ ամեն Եսթերայ իրքն ի նմին գործեցան: Բայց զի ընդ նոսա էին գրեանն՝ լուր Յոգուոյն սրբոյ ի Սաղմոսին ասացեալ մարգարեիւն վասն գերելոյն Յրեից, որ թէպէտ տակաւին չէր եղեալ՝ այլ զանսխալ պատահումս իրացն նշանակեաց ի ճլղ սաղմոսին ասելով, «առ գետովքն Բաբելացուց, անդ նստեաք եւ լայաք, որպէս յիշեցաքն զՍիօն. ի միջի նոցա ուռեաց կախեցաք զգործարանս մեր: Չի անդ հարցանելին գերիչք մեր զբանս երգոց, եւ տարիչք մեր՝ զբանս օրհնութեան»:

Իսկ որ ասացեր «մարդկան հանճարով գրեալ զգրեանսէ՝ գիտեմ զի զառ ի յեզրէ գերկրողումն կամիս բամբասել, զի թէպէտ եւ եղեն ի վերայ նորա շնորհք Յոգուոյն սրբոյ, եւ առանց վրիպանաց գրեաց զամենայն: Եւ յորժամ միանգամայն ազգն, յաշխարհացն յորս սփռեցան, դարձան յերուսաղէմ բերելով ընդ իւրեանս զգրեանն՝ երեւեցաւ եւ անդ սքանչելեացն Աստուծոյ գործ. զի եւ ոչ մի ինչ ի հնոյն եւ առ ի յեզրէ պատմութենէն գտաւ պակաս: Եւ որ ասացերն «մարդիկ էին եւ մոռացմամբ ըմբռնելիս՝ մարդիկ հանապազ յամենայնի տկարք են եւ պակասամիտք եւ մոռացկոտք. իսկ Աստուած յաւիտենական, որ մեծ է զօրութեամբ՝ այսպէս եւ իմաստութեան ոչ ունի սահման եւ եզր, որ խօսեցաւ ընդ մարդկան ծառայիւք իւրովք մարգարեիւք. առ որում ոչ է կարծեաց կամ մոռացման ախտ: Նա խօսեր ի մարգարեսն, եւ ոչ ի մարդկային իմաստ թողոյր զնոսա: Բայց զքո Մահմետն չգիտիցե՞ս արդեօք մարդ, որոյ բանիւ միայն զայսքան սրբոց Աստուծոյ զվկայութիւնս ի բաց ընկենուս: Կամ որ ասացեր «մօտ լինել զսատանայ ի ծառայս Աստուծոյց. եւ զԱստուած ամենելին ո՛չ: Բայց որք բարութիւն խորհին՝ գիտեն, եթէ ի միևն, որ առանց վկայութեանց գրոց է՝ նմա՛ է մերձեալ սատանայի, քան թէ յայսքան սուրբս եւ վկայեալս յԱստուծոյ: Եւ որ յաղագս գրենոյն բան այսքանս բաւականացի:

Իսկ որ ասացեր «ոչ գտանել մեզ յօրէնսն Մովսիսի վասն արքայութեան եւ դժոխոց եւ դատաստանի եւ յարութեանն՝ ոչ կամեցար գիտել, եթէ ո՛րպէս կարելն մարդիկ

ընդունել զգիտութիւնն Աստուծոյ, ա՛յնպէս ուսուցաներ զնոսա Աստուած: Եւ ոչ եթէ միով մարգարէի խօսեցաւ Աստուած ընդ մարդկան եւ միով ժամանակաւ, որպէս դու ասացեր, եթէ զոր ինչ պատուիրելոց էր Աստուած ազգի մարդկան՝ զամենայն ընդ Մովսիսի ձեռն պատուիրեաց, ո՛չ այդպէս. զի զոր ինչ լոցին պատուիրեաց՝ չպատուիրեաց զայն լոցա, որ յառաջ քան զՆոյ, եւ զոր Աբրահամու պատուիրեաց՝ չպատուիրեաց Նոյի, նոյնպէս զՄովսիսին՝ չպատուիրեաց Աբրահամու, եւ զոր Յեսուայն՝ չպատուիրեաց Մովսիսի, եւ զոր Սամուէլի եւ Դաւթի եւ այլոց մարգարէիցն յիւրաքանչիւր ժամանակս՝ չպատուիրեաց Յեսուայ: Չի որպէս ասացաքն յառաջագոյն՝ այսպէս առ սակաւ սակաւ հաճեցաւ Աստուած զինքն եւ զկամս իւր ծանուցանել ազգի մարդկան: Չի եւ ոչ իսկ կարէին մարդիկ միահաղոյն բունն հարկանել զսքանչելի գիտութենէ նորա:

Արդ եթէ զամենայն ընդ միոյ մարգարէի ձեռն խօսեցեալ էր՝ ընդէ՞ր եւ զայլ մարգարէսն առաքեր Աստուած. կամ եթէ այն ամենայնի թոյլ տայր ապականիլ որպէս դուդ ասես՝ ընդէ՞ր բնաւ խօսեցաւ ընդ նոսա: Արդ թէեւ յառաջակրթութիւն էր Մովսիսին մարդկան եւ ոչ տակաւին կատարելագոյն՝ սակայն նշանակեաց Աստուած եւ ի նմա վասն յարութեան եւ դատաստանին եւ դժոխոցն: Վասն յարութեանն ասէ. «տեսէ՛ք, զի ես եմ Աստուած, եւ ո՛չ է այլ Աստուած բաց յինէն: Ես սպանանեմ եւ կեցուցանեմ, հարկանեմ եւ բժշկեմ, եւ ո՛չ ոք հանէ զձեզ ի ձեռաց իմոց»: Եւ վասն դատաստանին ասէ. «սրեցի՛ց որպէս զփայլակն զսուտեր իմ, եւ ի ինդիր վրիժուց արձակեցի՛ց զաջ իմ»: Եւ դարձեալ՝ «ինդրեցէ՛ վրեժս դատաստանաց թշնամեացն. հատուցէ՛ եւ ատելեացն»: Իսկ վասն դժոխոցն՝ «զի հուր բորբոքեալ է, ասէ, ի բարկութենէ իմմէ, այրեցէ՛ մինչեւ ի դժոխս ներքինս»: Իսկ զառաւել կատարելութիւնն եւ զսոցին աճումն այլովք մարգարէիւքն յայտնագոյն ասէ:

Իսկ որ ասացեր «Մատթէոս, Մարկոս, Դուկաս եւ Յովհաննէս գրեցին զաւետարանն»՝ զիտեմ՝ ընդ ճշմարտութիւն մեր քրիստոնէիցս նեղիս, եւ կամիս, զի ստութեանդ քոյ ընկեր գտանէիր, թէ ասեաք՝ թէ գրեալ իջոյց զայդ Աստուած յերկնից, որպէս դու վասն Փուրկանիդ քոյ ասես. թեպէտեւ չեմք անտեղեակ, թէ եւ զքոյդ Օմար եւ Աբու-Թուռաբ եւ Սաղման պարսիկ գրեցին. եւ դուք ստելով համբաւեք, եթէ յերկնից իջոյց Աստուած: Արդ յայսմ ծանիր զճշմարտութիւն մեր քրիստոնէիցս: Չի թէ այդ այդպէս էր՝ զիա՛րդ դու զրպարտես, թէ յետոյ ստեցին յաւետարանսն կամ մեք եւ կամ այլ ոք: Չի՞նչ արգելոյր զանուանս աւետարանչացն ի բաց բառնալ եւ զայն գրել եւս, թէ Աստուած յերկնից ի խոնարի իջոյց: Այլ եւ զայս տես, զի ոչ հաճեցաւ Աստուած ո՛չ իւր յանդիմանախօսութեամբ առանց մարմնոյ առ ժողովուրդս մարդկան, եւ ոչ հրեշտակս առ մարդիկ առաքելով խրատել զնոսա. բայց մարգարէս ի լոցունց ընտրեաց եւ զնոսա առաքեաց. վասն որոյ եւ տերն յորժամ կատարեաց զամենայն յառաջագոյն սահմանեալս իւր, զորս ի ձեռն մարգարէիցն խօսեցաւ նախ քան զառնուլն մարմին, եւ զիտացեալ եթէ մարդիկ են կարօտ օգնականութեանն Աստուծոյ՝ խոստացաւ լոցա առաքել զՅոզիան սուրբ պառակգտոս կոչեցեալ, այսինքն միսիթարիչ. զի տրտմէին իսկ եւ սգային յորժամ լսէին ի վարդապետէն իւրեանց եւ ի տեառնէն, թէ թողոց է զնոսա: Եւ որպէս ասացաք՝ վասն այնորիկ զՅոզիան սուրբ պառակղիտոս կոչեաց, որպէս զարդարել միսիթարիչ զնոսա վասն համբարձման նորա, եւ որպէս զիշեցուցանող ամենայն խօսեցելոցն ընդ նոսա եւ գործելոցն առաջի լոցա, զորս եւ գրելոց էին ամենայն տիեզերաց: Արդ՝ զիտեա՛ զի պառակղիտոս միսիթարիչ անուանի եւ ոչ Մահմատ. այսինքն գոհանամ, եւ քառիստէ ի մեր լեզու եւ ո՛չ պառակղիտոս:

Արդարեւ առանց թողութեան է հայիոյութիւնս այս, որպէս ասաց տերն յաւետարանսն, եթէ «որ հայիոյէ զՅոզիան սուրբ՝ մի՛ թողցի նմա»: Չի՞նչ չարագոյն քան զայս

հայիոյութիւն՝ եթէ զՅոգին սուրբ ասէք զայր մի օտար ի գիտութենէ գրոցն Աստուծոյ: Եւ զի զՅոգւոյն սրբոյ տերն ասաց՝ լուր նոցին իսկ ասացելոցն. «Իսկ միսիթարիչն Յոգին սուրբ, ասէ, զոր առաքեսցէ հայր յանուն իմ՝ նա ուսուցէ ձեզ զամենայն եւ յիշեցուցէ ձեզ զոր ուսուցի ձեզ»: «Չոր առաքեսցէ հայր յանուն իմէ ասէ, եւ քո Մահմետն ոչ եկն յանուն տեանն մերոյ, այլ յիւր անուն. եւ Յոգին սուրբ սրբոց ասաց եւ ոչ մարդկան, այսինքն աշակերտաց. եւ դու ինքնին գիտես զի ոչ երբէք տեսին առաքեալքն տեանն զՄահմետն քո:

Արդ որպէս վերագոյնն ասացի՝ ընդ միոյ միոյ մարգարէի ձեռն ըստ ժամանակաց զհարոյ աստուածութեանն գիտութիւն ուսուցանէր Արարիչն մեր: Բայց եւ ոչ մարգարէիւքն կատարեաց զամենայն՝ զալ յաւիտենական արդարութեանն, որպէս Աստուած ի ձեռն Դանիէլի մարգարէին. զի զերիս յայտնեաց Աստուած փոփոխմունս, որովք ի ճշմարտագոյն աստուածգիտութիւնն մարդիկ յառաջ զալ կարասցեն, ի կռապաշտութեանն խաւարէ ի չափաւոր ճաճանչ օրինացն լուսոյ, եւ անդուստ ի հզօրագոյն լոյսն Զրիստոսի աւետարանիս, եւ յաւետարանէ անտի ի հանդերձեալ անգիշեր լոյսն: Չչորորդ փոփոխումն կամ վարդապետութիւն կամ խոստումն՝ մարդիկ յայլոց մարգարէից ոչ ընկալան. այլ զնորին հակառակն եւ պատուէր յուրվակի ի նոյն ինքն Փրկչէն՝ ոչ զոք մարգարէ կամ առաքեալ յետ աշակերտացն իւրոց ընդունել:

Իսկ որ ասացեր յետ աշակերտացն տեանն յետթանասուն եւ յերկուս բաժանեալ մեզ մասունս՝ չէ՛ այդպէս. քանզի մի՛ ստութեամբ զքեզ միսիթարել կարծիցես զմեր սխալանս ինչ օրինակ առնելով: Եւ արդարեւ աղարտելի է քոյդ, որ ոչ է նման ծառայիցս Աստուծոյ: Եւ զիս՝ ոչ է՛ ես ասացից. միոյ լեզուի է վարդապետութիւնդ ձեր եւ միոյ ազգի, եւ ժամանակ երեւման դորա, որպէս դուքդ ասէք՝ ճ ամ, փոքր ինչ աւելի կամ պակաս: Արդ յայսքան սակաւժամանակեան եւ միոյ ազգի ուսման գտանեմք բազում որոշմունս: Այլ որ ի գիտութիւն մեր հասին՝ են այսոքիկ. Զաւգի, Սաբարի, Թուրապի, Կնարի, Մուրջի, Բասգի, անաստուած Չահդի, որք ուրանան զեութիւնն Աստուծոյ եւ զյարութիւնն եւ զասացեալ քոյ մարգարէն, Յարիւրի: Եւ այս Յարիւրիս երկու. մի մասն ոչ է խռովատեր, եւ միս մասն այնքան ունի առ ձեզ հակառակութիւն եւ ատելութիւն, որ լաւագոյն համարի զսպանանելն զձեզ քան զամենայն արդարութիւն, անաստուած եւ թշնամի զձեզ կարդալով եւ գիտելով. իսկ մեռանելն ի ձեռն՝ առաջին ամենայն բարեգործութեանց համարի: Եւ այս գործի ի վերայ այդր, զի դու սրով կոտորելով զայնոսիկ, որ փոքր մի խորշին ի կարծեաց քոց՝ խորիս մեղանչել յԱստուած: Արդ եթէ ի քոյումդ աւաղիկ գտանին այնպիսի իրք, որ մի ազգ էք, մի լեզու, մի ազգապետ, նոյն եւ իշխան եւ քահանայապետ եւ դահճապետ՝ թէ արդարեւ մարդկային իմաստիւք էին հաւատք քրիստոնէիցս՝ զի՞նչ զարմանք էին վատթարագոյն եւս հաւատ քան զձերդ ի մեզ լինել: պ ամք են, փոքր ինչ պակաս կամ աւելի, յորմէ (հետէ) Զրիստոս երեւեցաւ, եւ տարածեցաւ աւետարանն, ընդ ամենայն ազգս եւ լեզուս մարդկան ի ծագաց մինչեւ ի ծագս տիեզերաց, ի Յունաց եւ ի Ռոմայեցոց քաղաքավարութիւնս եւ ի բարբարոսն հեռաւորս. եւ եթէ է ինչ սակաւիմացութիւն՝ եւ այն վասն լեզուին այլայլութեան: Փոքր ինչ, որպէս ասացի, բայց ոչ այդպիսի անուէր թշնամութիւն որպէս քոյոյդ: Չի որ հր ասացեր՝ մի՛ զայնոսիկ, որք պիղծք եւ աղտողիք էին ի հեշտասիրութեան եւ ամբարշտեալք յԱստուծոյ, որպէս եւ զայլ հեթանոսն՝ բերեալ մեզ համարիս, որ զգարշտութիւնն իւրեանց ամենասուրբ անուամբն Զրիստոսի թագուցանել կարծեցին, եւ քրիստոնէայ ինքեանք զինքեանս կոչեցին. որոց հաւատքն հայիոյութիւն էին եւ մկրտութիւնն եւս պղծութիւն, զորս ի դառնալն իւրեանց ի պղծութենէն՝ սուրբ եկեղեցին մկրտեր իբրեւ զհեթանոսն, զորս վաղ եբարձ Աստուած ի միջոյ, եւ չգտանին ուրեք հետք: Եւ ետթանասունս կոչեին ի մեզ քրիստոնէայք, եւ ամենեքին զնոյն սուրբ եւ զաւիտենական կենացն գրաւական ընկալան զմկրտութիւնն: Եւ եթէ իցեն ինչ բանք

ուրուք ի նոցանէն վասն փոքու իրիք՝ եւ այն ի հեռաւորսն եւ յայլալեզուսն, եւ մանաւանդ յայնոսիկ, որ ի մէջ ձերոյ բռնակալութեանդ բնակեալ են՝ սակայն քրիստոնեայք են եւ ոչ վերստին պետս ունին մկրտութեան: Եւ այս չեն ինչ զարմանք, եթէ յոյժ հեռաւորքն եւ այլալեզուքն չեն այնքան տեղեակք, որքան պարտն է, ճշմարտութեան աւանդիցն. սակայն նոյն գիրք յիւրաքանչիւր լեզուսն ողջ պահեալ, նոյն աւետարան առանց ամենայն սխալանաց: Եւ արդ գյուղով լեզուսն թողից, յորս այս սքանչելի եւ փրկական աստուածգիտութիւնս բաշխեցաւ, բայց զսակաւսն յիշեցից. առաջին՝ մեր Յունացս. երկրորդն՝ Յռոմայեցւոցն, երրորդն՝ Եբրայեցւոցն. չորրորդն՝ Քաղղեացւոցն. հինգերորդն՝ Ասորոցն. վեցերորդն՝ Եթովպացւոցն. եօթներորդն՝ Ղազարացւոցն. ութերորդն՝ ձեր Սառակինոսացոյ. իններորդն՝ Պարսիցն. տասներորդն՝ Յայոցն. մետասաներորդն՝ Վրացն. երկուսասաներորդն՝ Աղուանիցն:

Եւ արդ ըստ քո ասացուածիդ՝ գրեթէ միոյ կամ զերկուց արգգաց փոփոխեր ոք զգրեանն արդեօք. իսկ զիա՞րդ եւ զայլոց եւս ազգաց, զորս յոյժ հեռաւորս գիտէք ի մէջ եւ ի միմեանց օտար լեզուօք եւ սովորութեամբք: Բայց դուք սովոր էք առնել զայսպիսիս, մանաւանդ Յաջաջն այն, որ ի կողմանս Պարսից առ ի ձեռք ազգապետ կացեալ՝ ժողովեաց զամենայն հին գրեանն ձեր, եւ ա՛յլ ըստ իւր ախորժակացն գրեաց եւ բաշխեաց ընդ ամենայն ազգն ձեր. զի կարի դիւրագոյն էր ի միում ազգի եւ ի միում լեզուի գործել զայսպիսի ինչ, որպէս գործեցան իսկ: Եւ թէպէտ այսպէս՝ սակաւք մնացին Արու-Թուռաբայ գրեանն, զի ամենեւին նա ոչ կարաց բառնալ: Իսկ մեք նախ զի պատուեր սաստիկ ընկալաք յԱստուծոյ՝ ջանդգնել յայսպիսի իրս. եւ դարձեալ եթէ յանդգնեալ ընդդիմանայր ոք հրամանի նորա՝ անհնար էր զբաժանեալսն յայսքան լեզուս դարձեալ ի միասին հաւաքել եւ ինամով ըստ իւրաքանչիւր լեզուի փորձել, ոչ զոյլ եւ պետ թարգմանս յուղել եւ նստուցանել, զի ի բաց բարձցեն ի գրենոյն՝ զոր բան կամիցին, եւ յաւելցեն՝ զոր ախորժեցեն: Եւ զայս ոչ անդիտանաս, եթէ հակառակութիւնք են ի մեզ քրիստոնեայսս, որպէս եւ դուդ ասացեր, թէպէտեւ ոչ վասն կարեւորագոյն ինչ իրաց, զիա՞րդ եւ զգրեանն ոչ փոփոխելին ազգքն ըստ իւրաքանչիւր կամաց: Արդ չգործեցաւ ինչ այսպիսի ի մէջ քրիստոնեիցս ոչ ի հեռաւորս եւ ոչ ի մօտաւորս. եւ դու մի՛ յաճախեր զստելդ, զի մի եւ զսակաւ արդարն անհամեմտես:

Բայց ընդ այս յոյժ զարմանամ, զի խոտես զաւետարանսն տեառն եւ զմարգարեիցն գիրս, ասելով, թէ խանգարեցին մարդիկ զնոսա, եւ որպէս կամեցան գրեցին. եւ դու զվկայութիւն անհաստատ կարծեացդ քոց անդուստ ջանացար ժողովել եւ զբան զոր առնուս ի վկայութիւն՝ ի բաց բաժանես, զի ուր հայր գրեալ է՝ տեր կամ Աստուած փոխեալ դնես: Եթէ արդարութեան ինչ ես ի ինդիր՝ կամ հաւանել պարտիս գրենոյն եւ ապա առնուլ զնոսա ի վկայութիւն, կամ եթէ խոտես՝ որպէս ասես թէ խանգարեալք են՝ չառնուլ վկայութիւն ի նոցանէն: Պարտիս եւ ունել զերրորդն. զվկայութիւնսն, զորս առնուս՝ ոչ շրջել զնոսա ըստ քոյդ կամաց. այլ որպէս ի գրին կայ՝ այնպէս ասել զնոսա:

Յոյժ դժուարին է ծառայիցն Աստուծոյ, որք հնազանդեալ են հրամանաց նորա՝ խօսել ընդ ձեզ. զի այլ հեթանոսքն, յորժամ լսեն զանուանս մարգարեիցն եւ կամ զառաքելոցն՝ ի ծաղր ուժգին շարժին. իսկ դուք թէեւ զանուանսն ոչ անարգէք, այլ զբանս նոցա բամառէք, մանաւանդ թէ զխօսողին նոքօք: Ապա թէ ոչ զի՞նչ արասցուք զասացեալսն առ Մովսէս «Ես եմ Աստուած Աբրահամու եւ Աստուած Իսահակայ եւ Աստուած Յակոբայե. եւ կամ թէ «Եկա՛յք, արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեանե. եւ կամ թէ «Եկա՛յք, իջցուք եւ խառնակեցուք զնոսաե. եւ կամ թէ «Տեր տեղաց ի Սողոմ եւ ի Գոմոր հուր ի տեառնէ», տեր ի տեառնէ: Եւ այս ի Մովսէսի գրոցն, զորս ոչ ընթերցար դու եւ ոչ օրէնսուսոյցն քո:

Չի՞նչ, ցորենը անհաս է կարծիքս դու ասել Աստուծոյ այսպիսի ինչ, որք եւ տեսանել զնա ոչ կարեն: Չեմք որպէս զքեզ եթէ վայրապար եւ հարեւանցի կարծեմք զգրոց Աստուծոյ զասացուածս: Տո՛վ պատշաճ էր ասել Աստուծոյ այսպիսի բանս, եթէ ոչ առ Բանն իւր, որ է կերպարան Էութեան նորա եւ ճառագայթ լուսոյ փառաց նորա, եւ զՅոգին սուրբ, որ սրբէ եւ լուսաւորէ զամենայն: Եւ զրպարտիմք ի ձեռք իբրեւ զերից աստուածոց խոստովանող: Լո՛ւր եւ ապա պատասխանեա, աղաչեմ. այլ իմն է արեգակն եւ այլ ճառագայթք նորա, թեպէտ եւ յարեգականէ անտի է, եւ առանց ճառագայթիցն արեգակն ոչ է արեգակն. եւ եթէ ասէ որ զճառագայթսն ծնեալ յարեգականէ առանց ախտի կամ իգականի՝ ոչ ստէ: Եւ թեպէտ այլ ինչ է արեգակն եւ այլ ինչ ճառագայթն՝ ոչ եթէ վասն այնորիկ երկու արեգակունք իցեն: Բայց քեզ արդեօք չթուի՞ այսպէս: Արդ եթէ այսմ լուսոյ, զոր աչօքս մեր տեսանել կարեմք, եւ արարած է Աստուծոյ, երեւի այսպիսի մաքուր յախտէ ծնունդ, որ եւ գիշերաւ ծածկի եւ արգելանաւ շինուածոց՝ ո՞րչափ եւս առաւել ինձ իմասցիս զաստուածայնոյն ինքնեղ եւ ինքնաբաւական եւ անգիշեր լուսոյն: Եւ զայս հարկաւորեցայ օրինակաւ իւրիք ցուցանել. զի պատուիրելոցն Աստուծոյ ի գիրս ոչ հաւանիս, այլ զքոյ կամսոյ վեհագոյն քան զնոսա համարիս. զորս կամիսն՝ գրես ի նոցանէ, եւ զորս ոչն կամիս՝ խոտես եւ ի բաց ընկեցնուս: Անիծեա՛լ ամենայն մարդ, որ երկուս կամ երիս խոստովանի աստուածս, զի հարկ է զայնոսիկ այլացեղս եւ այլասկզբունս ասել: Այլ մեք մի գիտեմք զԱստուած, արարիչ երկնի եւ երկրի, ոչ անբան, այլ ամենասուրբ եւ արուեստաւորիչ իւրով Բանիւն, որով արար եւ ունի զարարածս: Որոյ բան ոչ իբրեւ զմեր բանս յետ խօսելոյն լուծեալ եւ ի բաց բարձեալ, եւ մինչչեւ խօսեալ՝ ոչ լուեալ եւ ոչ ծանուցեալ: Չսա գիտեմք Աստուծոյ Բան, ճառագայթ անխաւար եւ անորակ լուսոյ, ոչ որպէս արեգական ճառագայթիցն եւ եթ ծնունդ, այլ ի վեր քան զկարողութիւն ասացուածիս մեր: Չսա կոչեն Որդի աստուածային գիրք, ոչ ախտաւոր կարօտութեան եւ աղտողի ցանկութեանց ծնունդ, այլ զոր օրինակ յարեգականէ ճառագայթք, եւ որպէս ի հորոյ լոյս, եւ բան ի մտաց: Եւ այս որչափ մարդկայինս կարաց թարգմանել լեզու զԲանին Աստուծոյ առ յԱստուծոյ ունել զգոյութիւն:

Եւ ապա քանզի ոչ ինչ պատուական է Աստուծոյ յարարածս իւր քան զմարդն, վասն զի եւ դու խոստովան լինիս, եթէ հրամայեաց Աստուած հրեշտակաց երկիր պագանել Ադամայ, թեպէտ եւ յաստուածային գիրս զայդ ոչ գտանեմք: Արդ Ադամ մարդ էր՝ զեղեցիկ վկայեցեր բամբաստեալ զքոյին հպարտութիւնդ. զի որ մարդկան ոչ երկրպագեսցեն գիտացեն ընդ որս դասեսցին, որպէս ասացեր: Արդ ի պատկեր Աստուծոյ եղել Ադամ, յայտ է: Չի՞ արդ, զայսպիսի ախտաւոր, ընդդիմահար մաիմի՞նս կարծիքս՝ Աստուծոյ ասել պատկեր իւր. ո՞չ, այլ զիւր եւ զԲանին իւրոյ եւ զՅոգւոյն իւրոյ զնմանութիւն եղ ի նմա, զհոգի, զմիտս եւ զբան: Չսոսա ի սմա հաւաքեալ կառոյց, եւ ընդ ինքնիշխանութեանն շրջարկեալ պատիւ՝ եղել Աստուծոյ պատկեր: Սա խաբանօք բանսարկուին անկաւ ի պատուոյն, զոր ետ սմա Արարիչն, անարգեալ եղել մոռացմամբ ստեղծողին իւրոյ եւ վարուք անառակ եւ զարշելի ցանկութեամբ, պիղծ եւ պէսպէս գիծութեամբք կելով, ատելութեամբք, զրկութեամբք միմեանց, սպանութեամբք, եւ որ վերջին եւ առաջին է ամենայն չարեաց՝ կռապաշտութեամբք, եւ այնպիսի պոռնկութեամբք, զոր ասել տաղտկանամ. զի ոչ միայն զոչեսն աստուածս կարծեցին եւ կամ զերեւելի արարածս, այլ զնոսին իսկ զախտսն, զպոռնկութիւն եւ զարուագիտութիւն՝ աստուածս կարծեալ պաշտեցին: Չորս բանսարկուն՝ իւր արար երկրպագուս, եւ ուրախ լինէր պատկերօք կոռցն չարաչար նշանս ախտից կատարելոց յերկրպագուսն, եւ ի նոսին յորդորելով զնոսա:

Արդ տեսեալ Աստուծոյ զիւր պատկերն անարգեալ երկրպագութեամբ բանսարկուին եւ գործովք հաճոյից նորա՝ ողորմեցաւ սմա որպէս բարերար եւ արդարեւ մարդասէր: Եւ

զի այս էր փրկութիւն, ճանաչել զարարիչն իւր եւ ի բաց կալ ի թշնամոյն՝ ըստ ժամանակի ժամանակի, որպէս ի խաւարի ի կռապաշտութեան անդ որպէս ճրագ լուցանէր զգիտութիւն իւր ի ձեռն ծառայից իւրոց մարգարէից: Եւ զի կուրացեալ էին միտք մարդկան եւ ոչ կարէին զբովանդակ աստուածութեան գիտութեանն ընդունել զլոյս՝ վասն այսորիկ զչափաւոր գիտութիւնն իւր առ սակաւ սակաւ յայտներ մարդկան, որպէս կանխաւ ասացի, մինչեւ ցկատարումն ժամանակացն, որչափ հաճեցաւ Աստուած խրատել զմարդիկ: Եւ յառաջագոյն խոստացաւ մարգարէիւք զգալուստ մարմնով Բանին իւրոյ:

Եւ քանզի զմարմին եւ զհոգի եւ զամենյն ինչ ամենլոց էր Աստուծոյ Բանն զմերս բաց ի մեղացն, եւ զի ոչ ոք կարաց ի մարդկանէ յայնքան խոնարհութեան իջանել աստիճան որքան նա՝ վասն այսորիկ զխոնարհագոյնս զնմանէ՝ որպէս զխոնարհագունէ մարդոյ զիտեմք ասացեալ, իսկ զբարձրագոյնս՝ իբրեւ զարդարել Աստուծոյ: Յիշեսցե՛ս արդեօք զոր ասացաք զՄովսիսի ասացեալն վասն հաւասարութեան Բնին առ նոյն ինքն Աստուած: Լուր նմին իսկ Մովսիսի յաղագս մարդկապէս երեւմանն. «Մարգարտ յարուցէ ձեզ տեր Աստուած ձեր յեղբարց ձերոց իբրեւ զիս. նմա լուիջիք ըստ ամենայնի՝ զոր ինչ եւ խօսեսցի առ ձեզ: Եւ եղիցի՝ ամենայն մարդ, որ ոչ լուիցէ մարգարէին այնմիկ՝ սատակեսցի անձն այն ի ժողովրդէն իւրմէ»: Բագում եւ ոչ եթէ մի մարգարէք յարեան յիսրայելի յետ Մովսիսի. այլ զայս պատուեր յաղագս միոյն ամեն, եւ որ զօրաւորագոյնս եւ դժուարահաւատալիսն էր խօսելոց:

Արդ եկեսցեն քեզ այսուհետեւ հոյլք վկայութեանց մարգարէից վասն գալստեանն Զրիստոսի: Բայց լուր նախ զխոնարհագոյն ասացեալսն զնմանէ. զի զայսոսիկ՝ ախորժելով, որպէս կարծեմ՝ լսես, թերեւս որպէս սանդիսով ինչ այսուիկ ի բարձրագոյնսն, եթէ նորա իցեն կամք՝ հանեալ հուպ կացուցից: Դաւիթ մարգարեանալով ընդ նորա՝ ասէ. «Ես եմ որդն եւ ոչ մարդ, նախատինք մարդկան եւ արհամարհանք ժողովրդեան: Ամենեքեան որ տեսանէին զիս՝ այպանէին զիս, խօսէին շրթամբք եւ շարժէին զգլուխս իւրեանց: Յուսացաւ ի տեր, եւ ապրեցուցէ զնա, փրկեսցէ եւ կեցուցէ զնա. զի կամի զնա»: Եւ այս երբէք ոչ գործեցաւ ի Դաւիթ, բայց ի տերն ի ժամ խաչելութեանն:

Արդ լուր նմին Դաւթի վասն նորա զբարձրագոյնսն ասացեալ: «Տեր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, ես այսօր ծնայ զքեզ»: Եւ յաղագս զամենայն հեթանոսսն լսլոյ որ ի նա հաւատոց՝ յարեաց ի նոյն. «Ինդրեա յինէն, եւ տաց քեզ զհեթանոսս ի ժառանգութիւն, եւ յունդութիւն քեզ զծագս երկրի»: Եւ դարձեալ. «Ասաց տեր տեառն իմոյ. նի՛ստ ընդ աջմէ իմմէ, մինչեւ եղից զթշնամիս քոյ պատուանդան ոտից քոց»: «Ընդ քեզ է սկիզբն զօրութեան պայծառութիւն սրբոց քոց. յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ծնայ. զքեզ»: Իսկ յաղագս յերկինս մի գոլոյ աստուածութեանն բնութեան դարձեալ նշանակեաց Դաւիթ ասելով. «Ողորմութեամբ Տեառն լի եղեւ երկիր, եւ Բանիւ տեառն երկինք հաստատեցան, եւ Յոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նորա»: Եւ Երեմիա. «Տեր առաքեաց զիս եւ Յոգի նորա»: Եւ յաղագս մարմնանալոյ Բանին՝ լուր դարձեալ Երեմիայի. «Նա է Աստուած մեր, ասէ, ընդ որում ոչ համարեսցի այլ. եզիտ զամենայն ճանապարհս իմաստութեան, եւ ետ զնա Յակոբայ ծառայի իւրոյ եւ Իսրայելի սիրելոյ ի նմանէ: Յետ այսորիկ յերկրի երեւեցաւ եւ ընդ մարդկան շրջեցաւ: Այս են զիրք հրամանացն Աստուծոյ եւ օրէնք Աստուծոյ, որք կան յաւիտեան: Դա՛րձ, Յակոբ, եւ բուռն հար զնմանէն ընդ ծագումն առաջին լուսոյ նորա»: Երկուս ծագումն լուսոյ նորա եցոյց մարգարես, նախ՝ զանճառ խոնարհութեան, որով ծագմամբ զընդհանուր տիեզերս լուսաւորեաց աստուածգիտութեանն ճառագայթիւք, իսկ զերկրորդն՝ ի համաշխարհական յարութեանն. յորմէ զգուշացուցանէ մարգարես զեբրայական ազգն

Եւ խրատէ, զի առաջնոյ ծագմանն հաւատասցեն եւ մի ապստամբք եղիցին, որպէս եւ եղենն իսկ, եւ օտարք վայելեսցեն ի փառս Նորա, այսինքն հեթանոսք: «Դարձ, Յակոբ, եւ բուռն հար զնմանէն ընդ ծագումն առաջին լուսոյ Նորա: Մի՛, տար այլում զփառս քո եւ մի՛ զօգուտն քո ազգի օտարոտւոյ»:

Ունկնդիր լեր ասացելոցդ. ոչ զմարդանալոյն եւ եթ Սստուծոյ Բանին մարգարեացաւ, այլ յայտնապէս գուշակեաց եւ զհետութեանն ապստամբութիւն ըստ մարմնոյ Իսրայելին: Ոչ ինչ արգելու լսել այլ եւս արտաքնոյ ուրումն ոչ ըստ իւրոց կամաց մարգարեութեան, զոր եւ Մովսէս եդ յիւրում գրաւորութեանն. «Իբրեւ զի գեղեցիկ է տուն քո, Յակոբ, եւ խորան քո, Իսրայել»: Եւ յետ փոքր միոյ՝ «Ելցէ այր ի զաւակէ Նորա եւ տիրեսցէ ազգաց բազմաց, եւ բարձրացի քան զԳոգայ թագաւորութիւն Նորա, եւ աճեսցէ թագաւորութիւն Նորա»: Եւ դարձեալ՝ «ցուցից զնմանէն, եւ ոչ այժմ. երանեցից, եւ ոչ ի մօտոյ: Ծագեսցէ աստղ ի Յակոբայ եւ ծագեսցէ այր յԻսրայելէ, եւ հարցէ զիշխանն Մովաբայ, եւ առցէ աւար զամենայն որդիս Սեթայ»: Արդ թեպէտ իբրեւ զմարդոյ զայսոսիկ ասաց, այլ տես զհա՛րդ. նշանակեաց զտիրելն Նորա ամենայն հեթանոսաց:

Կամիցի՞ս գիտել՝ ո՞ր է տիրելն Նորա ամենայն ազգաց. - ամենեցուն հաւատալ ի նա, զոր եւ դու իսկ տեսանես: Յուցից եւ զիշխանն Մովաբայ. - զոր տհար Զրիստոս զսատանայ հանդերձ դիւօքն, որք զօրացուցանէին ի նոսա զկռոցն մոլորութիւն եւ զպաշտամունսն. քանզի Մովաբացւոցն եւ որք ընդ նովաւ ազգացն կռապաշտութիւնք զարշելագոյնք էին քան զամենայն ազգաց. զի եւ զանդամս առնացի եւ կանացի, որովք անառակ ցանկութիւնքն կատարին՝ պաշտելն:

Եւ զհա՛րդ բարձրացաւ քան զԳոգայ թագաւորութիւն Նորա: Չի Նորայն որպիսի ինչ էր՝ երկրաւոր էր, իսկ Զրիստոսին երկնաւոր է: Եւ զի այսպիսի՛ է Զրիստոսի թագաւորութիւնն՝ մի ստուգաներ զՅոգւոյն ասացեալ ի Դաւթայ, «Աստուած, ասէ, զիրաւունս քո արքայի տուր, եւ զարդարութիւնս քո որդւոյ թագաւորի»: Եթէ ո՞չ է երկնաւոր եւ երկրաւոր թագաւորի որդի Զրիստոս, ըստ աստուածութեանն որդի Աստուծոյ, եւ ըստ մարդկութեանն՝ Դաւթի, որպէս բազում անգամ ասացաք: Դարձեալ ի վերայ ածէ. «Մնացէ, ասէ, ընդ արեւու յառաջ քան զլուսին ազգաց յազգս, եւ տիրեսցէ նա ի ծովէ մինչեւ ի ծով եւ ի գետոց մինչեւ ի ծագս տիեզերաց. եւ երկիր պազցեն նմա ամենայն ազգք երկրի, եւ ամենայն ազգք ծառայեսցեն նմա. աղօթեսցեն առ նա յամենայն ժամ եւ զօրհանապազ օրհնեսցեն զնա: Եղիցի՛ անուն տեսնն օրհնեալ, զի յառաջ քան զարեւ է անուն Նորա: Օրհնեսցին նովաւ ամենայն ազգք երկրի, եւ ամենայն ազիւք երանեսցեն նմա»: Արդ ո՛ր որ ոչ զարհուրեսցի՝ ի վերայ սոսկ մարդոյ զաւակի Դաւթի զայսոսիկ իմանալ եւ ոչ ի վերայ ըստ մարմնոյ որդւոյն Դաւթի, իսկ ըստ աստուածութեանն՝ Բանի եւ որդւոյն Աստուծոյ. եւ ի ձեռն խաղաղական հաւատոց տիրել եւ ոչ սրոյ կոտորածի եւ անողորմ արիւնահեղութեանց եւ գերութեանց: Չսոյն ի նոյն սաղմոսին յայտնապէս ասէ. «Ծագեսցէ՛ յաւուրս Նորա արդարութիւն եւ բազում խաղաղութիւն, մինչեւ սպառնեսցի լուսին»:

Դարձեալ եւ մարգարեիւն Միքիիւ ասաց Աստուած. «Եւ դու Բեթղահեմ, տունդ Եփրաթայ սակաւաւոր, իցես լինել ի հազարաւորս Յուդայ: Ի քէն ելցէ ինձ լինել առաջնորդ, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իւր զԻսրայել. եւ ելք Նորա ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի»: Եւ սոսկոյ մարդոյ ելք ոչ է հնար լինել ի սկզբանէ աշխարհի: Եւ Երեմիայիւ դարձեալ ասաց Աստուած. «Մարդ է, եւ ո՛վ ծանիցէ զնա. ակնկալութիւն Իսրայելի Տեր: Ամենեքեան որք թողին զքեզ՝ ամաչեսցեն, հեռացեալքն յերկրի գերեսցին. զի թողին զտեր, զաղբիւր ջուրցն կենաց»: Բայց Իսրայել կոչէ ոչ զանհաւան Յրեայսն, այլ որք

տեսին զԲանն Աստուծոյ եւ հաւատացին, եթէ Աստուած յԱստուծոյ Է. զի Իսրայել սրատեսող թարգմանի ի լեզու եբրայեցի: Արդ տեսող զԻսրայել կամի Աստուած՝ լուր ի ձեռն Եսայեայ ասացելոյն. «Մանուկ ծնաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն իւր ի վերայ ուսոց իւրոց. եւ անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ, սքանչելի խորհրդակից, Աստուած հզօր, իշխան խաղաղութան, հայր հանդերձելոյ աշխարհին»: Զրեշտակ ասաց՝ վասն. առանց մեղաց մարդկութեանն. իսկ սքանչելի խորհրդակից եւ Աստուած եւ հզօր՝ վասն անուան աստուածութեանն: Եւ ի վերայ բերե զայսոսիկ. «մեծ է իշխանութիւն նորա, եւ խաղաղութան նորա չիք սահման: Յաթոռն Դաւիթ նստցի եւ զթագաւորութիւն նորա փառաւորեցէ, եւ զօրացուցէ զնա իրաւամբք եւ արդարութեամբ յայսմնետե եւ յաւիտեանս ժամանակաց»:

Արդ եթէ ոչ նստաւ յաթոռն Դաւիթ եւ ոչ թագաւորեաց Իսրայելի՝ զի ոչ զանցաւոր աթոռոյ ասէ, այլ զայնմանէ, զորմէ ասաց Աստուած ցԴաւիթ. «մինչեւ ցյաւիտեանս պատրաստեցից զգաւակ քո, եւ շինեցից ազգէ յազգ զաթոռ քո որպէս զաւուրս երկնից»: Եւ ապա զհա՞րդ կամ ո՞ր աթոռ էր Դաւիթ, որ եղեւ յաւիտեան կամ որպէս զաւուրս երկնից, եթէ ոչ՝ երկնաւոր թագաւորութիւնն ըստ մարմնոյ Դաւիթ որդւոյն, որ է Քրիստոս, զորմէ եւ ասացն իսկ. «յաթոռն Դաւիթ նստցի, եւ զթագաւորութիւնն նորա փառաւորեցէ եւ զօրացուցէ՝ իրաւամբք եւ արդարութեամբ յայսմնետե եւ յաւիտեանս ժամանակաց»: Յայտ է, թէ առաւել փառաւորագոյն եւ զօրաւորագոյն թագաւորութիւնն Քրիստոսի ըստ մարմնոյ որդին Դաւիթ փոխեաց զնորա թագաւորութիւնն ի վեր յերկինս ի յաւիտեանականն եւ յանհասանելին: Պարտիս ուշադրել եւ Եսայեայ. «Ահա կոյս յղութիւն կալցի եւ ծնցի որդի, եւ կոչեցցեն զանուն նորա Էմմանուէլ, այսինքն ընդ մեզ Աստուած»:

Ունիմ եւ զայլ վկայութեանց յոլովագոյն հոյս, զորս համառօտել օգտակարագոյն վարկաք, զի մի լսողքն զձանձրութիւն ախտասցին: Թէ կամիցիս՝ լու՛ր եւ վասն անճառ խոնարհութեան չարչարանաց նորա, զորս կամաւորաբար կրեալ համբերեաց զնոցին կանխաւ մարգարեիցն գուշակումն: Եսայեայ ասաց Զոգին սուրբ. «Ես ոչ խստանամ եւ ոչ ընդդէմ դառնամ. զթիկունս իմ ետու ի հարուածս եւ զճնօտս իմ յապտակս, եւ զերեսս իմ ոչ դարձուցից յամօթոյ ընդ երեսս թքանելոյն: Չի՞նչ եւ ի ձեռն Չաքարեայ ասաց Աստուած. «Եթէ բարուք թուի յաչս ձեր՝ տուք զվարձս իմ. ապա թէ ոչ՝ զրոյց արարէք: Եւ կշռեցին զվարձս իմ երեսուն արծաթի»: Եւ այս գործեցաւ ի Փրկիչն, վաճառիլ յիւրմէ աշակերտէն, մատնեալ ի մահ, որպէս եւ այլ մարգարեութիւնքն, որ կատարեցան ի տեր, զորս պատմեն սուրբ աւետարանքն. զոր թէ կամիցիս՝ ընթերցցիս ինամով եւ այսպէս զտցես: Ընդ բազմաց եւ Դաւիթ ասաց մարգարեութեամբ վասն սոցին. «որ ուտեր զհաց իմ՝ մեծացոյց ի վերայ իմ զգարշապար իւր»: Լո՛ւր եւ միւս ազգմանն ի ձեռն Եսայեայ. «Ահաւաղիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի եւ բարձրասցի եւ փառաւորեցի յոյժ: Չոր օրինակ զարմասցին ազգք բազումք ի վերայ քո, եւ կարկեցցեն թագաւորք զբերանս իւրեանց ի վերայ քո. զի որոց ոչ պատմեցաւ վասն նորա՝ տեսցեն, եւ որոց ոչ իցէ լուեալ՝ ի միտ առցեն: Տէ՛ր, ո՞ հաւատաց ի լուր մեր, եւ բազուկ տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ: Պատմեցաք առաջի նորա իբրեւ զմանուկ, իբրեւ զարմատ ի ծարաւուտ երկրի: Տեսաք մեք զնա, եւ ոչ գոյր նորա տեսիլ, եւ ոչ գոյր նորա գեղեցկութիւն. այլ տեսիլ նորա անարգ, նուագեալ քան զամենայն որդւոց մարդկան: Այր մի ի հարուածս, եւ գիտէ համբերել ցաւոց. զի դարձուցեալ զերեսս իւր անարգեցաւ, եւ ոչ ինչ համարեցաւ: Նա զմեղս մեր բառնայ եւ վասն մեր չարչարի. եւ մեք համարեցաք զնա ի ցաւս եւ ի հարուածս եւ ի չարչարանս իբրեւ յԱստուծոյ: Բայց նա վիրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց եւ պատժեցաւ վասն մերոյ անօրէնութեան. խրատ խաղաղութեան մերոյ ի նմա. եւ նորա վիրօքն բժշկեցաք: Ամենեքեան որպէս ոչխար մոլորեալք, այր ի ճանապարհի իւրում մոլորեցաւ: Եւ տեր մատնեաց զնա առ մեղս մեր, եւ նա առ վշտին

ոչ բանայ զբերան իւր: Իբրեւ ոչխար ի սպանդ վարեցաւ. իբրեւ որոջ առաջի կտրչի անմոռնչ կայ՝ այնպէս ոչ բանայ զբերան իւր: Առ խոնարհութեան նորա դատաստան նորա բարձաւ. եւ զազգատոհմն նորա ո՞ր պատմեսցէ. զի բառնան յերկրէ կեանք նորա: Յանօրէնութեանց ժողովրդեան իմոյ ի մահ վարեցաւ. զի անօրէնութիւն ոչ գործեաց, եւ ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա»:

Արդ զայսքան վկայութիւնս Յոգւոյն սրբոյ, զորս խօսեցաւ ի ձեռն ծառայից իւրոց մարգարեից՝ միայն Մահմետին քոյ բանիւ ուրանա՞ս եւ սո՞ւտ առնես: Եւ ո՞ւր է իւր իսկ օրինադիրն քո հրամանն՝ առանց երկուց վկայից ոչ հաստատել: Եւ ոչ կարի յոյժ փոքրագոյն է իրս: Իսկ զիա՞րդ զայսպիսի ահագին հայիտութիւն միայն նորա բանիւ խօսել ոչ պատկառես: Չքո օրինադիրն զահագին զստութիւնն մոռացա՞ր արդեօք, թէ եւ զհտես իսկ ոչ - զՄարիամ, զԱմրամայ դուստրն, զԱհարոնի զքոյրն, նա է մայր տեառն մերոյ: Եւ ի ժամանակացն յայնցանէ մինչեւ ցմայր տեառն են ամբ ս պակաս երեսնիւ, իսկ ազգք լք: Թէ արդարեւ մարմնեղէն եւ ոչ քարեղէն ունիցիս երեսս՝ ամաչեա՛ ընդ այսքան յայտնութիւնս յայտնի ստութեանդ: Չի ի Յուդայի ցեղէ անտի խոստացաւ Աստուած զգալուստն Քրիստոսի. եւ Մարիամ Ամրամայ դուստրն ի Ղեւեայ էր, եւ այնքան երիցագոյն ժամանակօք զոր ասացի: Բայց յուրվագոյն եւ զգայագոյն ստութեանդ ձերոյ որքան անհնար է գալ զհետ՝ սակայն թէեւ առասպելք քո անհաստատութեանդ ամբաւ ստութեանց գոն խորք՝ փոքր դուլիւ ճշմարտութեան ցամաքեցուցուք:

Ասացեր վերագրելով զօրինացն եւ զաւետարանացն եւ զսաղմոսացն, թէ խանգարեցիք դուք եւ Յրեայք, եւ ի վերայ ածեր, եթէ վկայեմ թէ յԱստուծոյ են: Եթէ մերքս շփոթեալք են եւ ապականեալք՝ քոյն ո՞ւր է, որում վկայեցեր: Ա՛ղէ, ցոյց ինձ զայլ գիրս զՄովսիսի եւ զմարգարեիցն եւ զսաղմոսս Դաւթի, զոր տեսցուք կամ զայլ աւետարան: Ո՞հ ամօթոյ է արժանի ստութիւնդ եւ առասպելագոյն քան զամենայն ստութիւն: Գոնեա ի վերայ ած, եթէ ես ոչ էի անդ, եւ մի դուք հաւատայք: Ո՛վ այր դու, զվկայութիւնսդ, որ յայսց որ առ մեզ աւետարանացս առնուս, (թեպետ եւ զնոսին բռնադատես եւ այլայլես,) եւ տակաւին ասես եթէ զայսոսիկ խանգարեալ է ձեր՝ ա՛ղէ յայնմ աւետարանէ խօսեաց, զոր ետես օրէնսդիրն քո, ապա գիտեմ եթէ զճշմարիտն ասես:

Եւ որ ասացեր, եթէ մի են հաւատք՝ արդարեւ մի են հաւատք եւ մի մկրտութիւն, եւ ոչ գոյ այլ հաւատ աւանդեալ յԱստուծոյ եւ ոչ պատուեր առեալ ի մարդիկ: Եւ որ ասացերն՝ չաղօթեցին օրէնքն յոր կողմն աղօթէք, եւ ոչ հաղորդեցան զձեր հաղորդութիւն՝ այս բաջաղանաց եւ ընդ վայր ինդրոց են հոյլք, զի կողմն աղօթիցն մարգարեից չերեւեր: Բայց դու միայն յարգել կամիս զհեթանոսական զոհանոցն, զոր տուն Աբրահամու անուանեցեր: Եւ ոչ ուրեք յաստուածային գիրս գտանեմք՝ զԱբրահամ հասեալ ի տեղին յայն, զոր օրէնսդիրն քո շուրջանակի երկրպագել ազգիդ ձերոյ ուսոյց: Իսկ հաղորդութեան խորհրդոյն ի տեղուջ իւրում եղից զպատասխանին:

Այլ այժմ նախ զաւետարանացն ասացուածս տեսցուք, թէ արդարե՞ւ այսպէս իցէ, որպէս դուդ կարծես: Աղօթեաց արդարեւ Յիսուս ըստ մարդկութեանն, զոր էառ ի մենջ առ ի զվեզ ուսուցանելոյ. եւ ըստ աստուածութեանն ոչ է կարօտ աղօթից: Այլ յաղօթելն ոչ ասեր՝ որպէս դուդ գրեցեր, այլ թէ «Յա՛յր, եթէ հնար է՝ անցո զբաժակս զայս յինէն», ցուցանելով՝ թէ մարդ եմ ճշմարիտ. զի թէ յաստուածութենէն ոք թերի զԱստուծոյ Բանն խոստովանի՝ կորուսանէ գոյս կենաց իւրոց, նոյնպէս եւ եթէ ի մարդկութեանս ոք կատարեալ զնա ոչ խոստովանի:

Բայց տես զճշմարտութիւն աւետարանացն եւ զմեր հաւատացելոցս, զի եւ խոնարհագոյնքն եւ բարձրագոյնքն ողջ պահին ի գիրս աւետարանացն: Եւ եթէ ապականեաք կամ մեք կամ առաջինքն՝ ընդէ՞ր զխոնարհագոյն ձայնսն յաւետարանացն ոչ բառնայաք: Ասաց. «ոչ կարե որդի մարդոյ յանձնէ առնել եւ ոչ ինչ. այլ Յայրն, որ յիս բնակեալ է՝ նա գործէ զգործն: Եթէ հաւատաս այնմ գրելոցն «ոչ կարեմ յանձնէ առնել եւ ոչ ինչէ՝ հաւատա եւ այնմ, թէ «Յայրն, որ յիս բնակեալ է՝ նա գործէ զգործն Եթէ հաւատաս երկիւղին ի ժամ մահուն կենարար, եւ քրտանցն որ վասն Ադամայ քրտանցն կրեաց, զոր ինքն անմարմնաբար ասաց ցԱդամ. «Քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո», եւ առ ի հրեշտակէն զօրանալոյ, որ ոչ վասն զնա զօրացուցանելոյ, այլ հրեշտական զկարծիս աշակերտացն նորա հաստատելով, զի իբրեւ ընդ մարդ լոկ նայեին եւ մարդ սոսկ կարծեին՝ վասն այնորիկ զի գոնեա ի հրեշտակին խօսակցութենէ ի վեր քան զմարդ սոսկ երեւիցի, - արդ եթէ այսմ հաւատաս՝ հաւատա դու եւ այնմ, որ ասաց ի նմին գիրս. «Ես դնեմ զանձն իմ անձամբ իմով. եւ դարձեալ անձամբ իմով առնում զսա»: Եւ դարձեալ ոչ ասաց. «առաքեաց զիս Աստուած առ տիեզերս, եւ դառնամ առ նա», որպէս եւ դուդ գրեցեր, այլ թէ՛ «որ առաքեացն զիս Յայր՝ ընդ իս Էս. եւ դարձեալ՝ «ելի ի Յօրե, եւ եկի յաշխարհ, դարձեալ թողում զաշխարհ եւ երթամ առ Յայր»: Բայց ուր Յայր գրեալ է՝ դու զայն Տէր կամ Աստուած շրջես, եւ անձամբ զանձն իրաւացուցանել կարծես:

Յոյժ կարծեաց յանիրաւութենէ զմիսս եւ եթ ոչ ստեցեր. այլ թէւ զվկայութիւնն ուղիղ եղեր՝ հաւանել ոչ կարացեր, «որ հաւատայ յիս՝ ոչ հաւատայ յիս, այլ յայն որ առաքեացն զիս», այսինքն է ոչ յերեւելի մարդս, այլ յաներեւոյթ Աստուած բանս: Եւ դարձեալ՝ «որ անարգէ զիս՝ անարգէ զառաքիչն իմե եւ «որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Առաքի իբրեւ մարդ եւ առաքէ իբրեւ Աստուած: Ասաց աշակերտացն. «Յայր իմ մեծ է քան զիսե. քան զմարդկութիւնն է մեծ, թէ ոչ՝ զհա՞րդ դարձեալ ասեր. «Ես եւ Յայր իմ մի ենք»: Ասաց յաղօթան, որպէս եւ գրեցեր, «զի ծանկցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս»: Ահա ի նոյն պատուի աստուածութեանն եղ զՅիսուս Քրիստոս: Արդ եթէ սոսկ մարգարտ եր՝ արժան եր ասել՝ զի ծանկցեն միայն ճշմարիտ Աստուած եւ զՄովսէս եւ զայլ մարգարես, եւ ապա զՅիսուս: Արդ ի բաց թող զբաշաղանօք լի իմացուածոյ. քանզի եր Աստուած կատարեալ, եւ առմամբ մարդկութեանս եղել մարդ ճշմարիտ:

Եւ զխոնարհագոյնսն գտանեմք զմանէն ասացեալ իբրեւ զմարդոյ, որպէս բազում անգամ ասացի, եւ զբարձրագոյնսն որպէս արդարեւ Աստուծոյ: Փորձի ի սատանայէ ի ձեռն ծածկութիւն, այսինքն է մարմնոյն. քանզի լուեալ սատանայի զձայնն, որ ի մկրտութեանն ասելով Աստուծոյ՝ «Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայե՛ զարհուրեալ սոսկացաւ, եւ ոչ գիտեր վասն ո՛ր արդեօք եղել ձայնն: Իսկ տերն զպահոցն քառասնօրեայ ժամանակ առաջի արկեալ՝ որպէս ձայնիւ ինչ ցուցաներ զինքն եւ վասն իւր եղեալ զձայնն. զի միշտ ընդ առաքիւնութեան փութացողսն նախանձի եւ տրտմի չարն. եւ մատուցեալ տեսանէ մարդ զտերն: Իսկ նա իբրեւ գիտակ ամենայնի՝ իբրեւ մարդ առնէ նմա զպատասխանին, չարժանաւորեալ զթշնամին մեր՝ եւ յայտնել զկատարելութիւն խորհրդոյն: Այլ զհա՞րդ ոչ ընթերցար, եթէ յետ կատարելոյ փորձութեանն ի բաց եկաց ի նմանէ սատանայ առ ժամանակ մի. եւ հրեշտակք մատեան եւ պաշտերտնա: Եւ հրեշտակք զսոսկ մարդ ոչ պաշտեն: Ի ճշմարտութենն եւ եթ, որպէս երեւի, փախչիս, եւ ոչ այլ ինչ կամիս: Եւ այս է զոր ասեմս՝ աստուածաբանել զմեր տերն ընդդիմանա, եւ մարդ սոսկ խոստովանիս, յօրինակ ածելով զԱդամ, թէ եւ նա առանց ծնողաց յԱստուծոյ ծնեալ եղել:

Իսկ զկենարար մահուանէն, որ լուեալ եւս ես, ասելով՝ ոչ ումեք կարող գոլ ի մարդկանէ սպանանել զևս. եւ եթէ սոսկ մարդ է ըստ թո կարծեացո՞ղ զի՞նչ անհաւատ է մեռանել մարդոյ: Արդ քաջ միտ դիր եւ խորհեալ յայտոսիկ. եւ զի՞ ոյու զխոնարհագոյնսն, որ յաղագս տեառնն ձայնս՝ հեշտութեամբ ընդունիս, եւ զբարձրագոյնսն ի բաց լքանես եւ ընկենուս: Լուր նոցին իսկ անտարանացն յաղագս այսոցիկ: Յովհաննէս անտարանիչ յաղագս որո՞յ ասէ. «որ հաւատայ յորդի՝ ընդունի զկեանսն յաւիտենականս. եւ որ ոչն հնազանդի որդւոյ՝ ոչ տեսցէ զկեանս. այլ բարկութիւնն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա»: Եւ դարձեալ Յովհաննէս Չաբարիայի որդին ասէ. «ահա Յիսուս գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի»: Եւ նոյն ինքն սկիզբն Յովհաննու անտարանին՝ «Ի սկզբանէ էր բանն, եւ բանն էր առ Աստուած, եւ Աստուած էր բանն: Նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած: Ամենայն ինչ նոյաւ եղել եւ առանց նորա եղել եւ ոչ ինչ»: Եւ նոյն ինքն Աստուծոյ բանն հանդերձ մարմնովն ասէր. «որ ետես զիս՝ ետես զհայրն իմ. եւ «որպէս զիտէ զիս հայր՝ զիտեմ եւ ես զհայր. եւ «որ առաքեաց զիս հայր՝ ընդ իս է. «Ելանեմ ես առ հայրն իմ եւ առ հայր ձեր, եւ Աստուածն իմ եւ Աստուած ձեր»: Հայր նորա բնութեամբ, եւ մեր՝ շնորհօք, զի «որք ընկալան զևս՝ ասէ, ետ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել, որոց հաւատացեն յանուն նորա. իսկ Աստուած նորա՝ ըստ մարմնոյն ընդ մեզ, եւ մեր բնաբար: Առաքի իբրեւ զմարդ, եւ առաքէ իբրեւ զԱստուած. «որպէս առաքեաց զիս հայր՝ եւ ես առաքեմ զձեզ»: Ըստ այսմիկ եւ ամենայն ձայնք անտարանացն:

Իսկ որ ասացերն՝ անձնիշխանաբար զթլփատութիւնն մեզ ի մկրտութիւն փոխել, եւ զգոհսն ի հաղորդութիւն օրհնութեան հացի եւ բաժակի՝ զայս ոչ մեք, այլ նոյն ինքն տերն զօրինակս որ ի հնումն՝ ի ճշմարտութիւն օրինացն փոխեաց, ըստ մարգարեութեանն Երեմիայի, որ ասէ. «ահա անուրբ գան, ասէ տեր, եւ ուխտեցից տանդ Իսրայելի եւ տանդ Յուդայ ուխտ նոր. ոչ ըստ ուխտին, զոր ուխտեցի ես ընդ հարսն նոցա յաւուր, յորում հանի զնոսա յերկրէն Եգիպտացոց»: Եւ զո՞ր ուխտ եդ ընդ հարսն նոցա յերկրին Եգիպտացոց, եթէ ոչ զարիւն գառնն ի պասքային, այսինքն ի զատկին, զորմէ ասացն, «այս օրէն կացցէ յազգս ձեր»:

Արդ արեամբ անասուն գառնն ապրեցան որդիքն Իսրայելի ի սատակչէն, իսկ արեամբ անարատ գառնն ո՞չ ապրիցիմք ի յաւիտենական մահուանէն: Ամբի՞ծ գառնն Աստուծոյ ի ժամանակի չարչարանացն առեալ հաց՝ օրհնեաց, երեկ եւ ետ աշակերտացն. այսպէս եւ զբաժակ գինւոյն, ասելով մարմին եւ արիւն իւր, պատուիրեալ զայս առնել ի յիշատակ իւր, նշանակելով զիւր իբրեւ զամբի՞ծ եւ զանարատ գառնն զենումն: Չի եւ այն գառն ճշմարիտ զայս նշանակելով ուսուցաներ գառն. զի ոչ ընթերցար զգիրս եւ ոչ զանուանս, զորս կոչեցին նմա աստուածային գիրք. Բան, Որդի, Ճառագայթ, Կերպարան Աստուծոյ, Կերպարան ծառայի, Աստուած, Մարդ, Հրեշտակ, Մարգարիտ, Կարթ, Տէր տերանց, Ծառայ, Գառն, Ոչխար, Հովիւ, Անդրանիկ յեղբարց, Անդրանիկ ի մեռելոց: Ո՛չ ինչ արգելէր զիւրաքանչիւր զայտոսիկ զանուանս ցուցանել, թէ ընդէ՛ր եւ ըստ որո՞ւմ այսոքիկ անուանեցան, եթէ ճանաչէի զքեզ ինդրող արդարութեան:

Իսկ զթլփատութիւնն, որ ասացեր մեզ փոխել ի մկրտութիւն՝ զթլփատութեանն խորհուրդ ոչ գիտացեր, եթէ ընդէ՛ր հաճեցաւ Աստուած յայնմ անդամի ծածկագունի դնել զուխտ իւր եւ ոչ յայլ փառաւորագոյն եւ յայտնի անդամս: Եւ զի թէ արդեօք զայն ո՞չ գիտիցես, թէ Աբրահամ նախ քան զթլփատութիւնն եղել հաճոյ Աստուծոյ, եւ նշանակ հաւատոցն եւ սիրոյն որ առ Աստուած՝ ընկալաւ զթլփատութեանն հրաման: Բայց թէ ընդէ՛ր ըստ վերագրելոցն ի ծածուկ անդամի անդ՝ այլ քեզ ոչ է գիտելի: Բայց մեք զթլփատութիւն սրտի՝ Հոգւով հրաման առաք ընդունել եւ ոչ զարտաքին մարմնոյ,

այլ ըստ վերագոյն ասացելոցդ խոստմանն Աստուծոյ նոր ուխտ ուխտել: Եւ եթէ զթլփատութիւնն եւ զգոհսն եւ զշաքաթսն ոչ բառնայր ճշմարիտ օրինացն ուսուցիչն Քրիստոս՝ ապա զո՞ր նոր ուխտ ուխտեր: Արդ արժան էր յայդմիկ ամաչել քեզ. զի կամեցեալ քո ի յետին ժամանակս, յոր ազատեաց Աստուած զմարդկան ազգ ի կապանաց օրինացն, վրեժխնդիր թլփատութեանն լինել՝ յոյժ ձաղեցեր զնա. քանզի ի հնումն հրամայեաց Աստուած թլփատել զամենայն արու յաւուր ութերորդի. իսկ դուք ոչ զարս, այլ եւ զկանայս յորում եւ իցէ հասակի՝ ամօթալեօք խայտառակէք:

Այլ զաստուածայնոյ մկրտութենէս կանխաւ մարգաթին Եզեկիելի գուշակեաց Աստուած ասելով. «Եւ ցանեցից ի վրայ ձեր ջուր սուրբ. եւ սրբեսցիք յամենայն պղծութեանց ձերոց, եւ յամենայն կոռց ձերոց սրբեցից զձեզ»: Չնոյն եւ տերն յաւետարանի անդ պատուիրեաց. «Գնացէք այսուհետեւ, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս. մկրտեցէք զնոսա յանուն Զօր եւ Որդւոյ եւ Զոգւոյն սրբոյ»: Եւ կատարեցաւ բանն, որ ի մարգարէն, եթէ «եղի զքեզ լոյս հեթանոսացե եւ դարձեալ՝ «ժողովուրդ որ նստեր ի խաւարի՝ ետես զլոյս մեծ»:

Իսկ զկիրակէն ոչ փոխանակ շաքաթու եղաք, որպէս դու սովոր ես գործել անխորհրդաբար: Դու զուրբաթ՝ անխոհականապէս օր ժողովոյ կարգեցեր, զպատճառ եւ ոչ մի ինչ հրաւանց գիտելով: Այլ վասն յարութեան տեառն ըստ մարմնոյ, որով մեզ զյարութիւն խոստացաւ՝ յաղօթս եւ ի գոհութիւն զարարչէն պարապիմք վասն արադարել մեծի եւ այսպիսի խորհրդոյս. քանզի յաւուրն ի սկզբանն յորում ասաց Աստուած «եղիցի լոյս», եւ եղել լոյս՝ ի սմին աւուր զլոյս աւետեաց յարութեանն ծագեաց ազգի մարդկան յարութեամբն ըստ մարմնոյ միածնի իւրոյ բանին: Եւ ոչ հրեաբար դատարկանալ ի սմա հրաման ընկալաք, մինչ զի եւ զկերակուրս անգամ հրեարէն ոչ պատրաստել ի սմա: Բայց դու որովհետեւ մարգարեիցն եւ իւր իսկ տեառնն ոչ հաւատաս՝ զիա՞րդ զճշմարիտ աւանդութիւնս մեր քրիստոնէիցս առ կարելորս ունիցիս. զի վասն քո եւ նմանեաց քոց ասաց Աստուած ի ձեռն մարգարէին. «Տեսէք, արհամարհոտք, եւ արհամարհեցարուք եւ եղծարուք. զի գործ մի գործեմ ես յաւուրս ձեր, գործ որում ոչ հաւատայցէք, եթէ ոք պատմեսցէ ձեզ»:

Ոչ եւս եմ մոռացեալ զոր ասացերն, թէ «զիա՞րդ էր հնար Աստուծոյ ի մարդկային արգանդի բնակել ի մէջ արեան եւ մարմնոյ եւ պէսպէս աղտեղութեանց»: Որպէս կարծեմ՝ տեղեակ ես, եթէ բազում են արարածք Աստուծոյ, զորս հրամանաւ եւ եթ յոչ լինելոյ բանիւ ի լինելութիւն Էած, ասելով ի ՃԻՇ սաղմոսին, թէ «նա ասաց, եւ եղեն. ինքն հրամայեաց, եւ շինեցանե. եւ զայնս, զորս թերեւս պատուականագոյնս եւ մարքրագոյնս ըստ քոց խորհրդոց քան զմարդն կարծիցես՝ զերկինն եւ զերկնաւորսն արեգակամբ եւ լուսնիւ եւ աստեղօք, եւ զերկիր բուսովք եւ բոլոր կենդանեօք: Իսկ զայս կենդանիս, ոչ աղտեղիս ասացեր՝ ոչ հրամանաւ, այլ ամենակարող եւ ամենասրբովքն իւրովք ստեղծագործեաց ձեռօք, եւ փչմամբ իւրով հոգիացուցեալ կենդանացոյց: Արդ ոչ էր ըստ Աստուծոյ պիղծ բնութեանս մերոյ կազմած, որ յայնոցիկ արարչագործ ձեռացն եղել ստեղծեալ, որ եւ ի պատկեր ստեղծողին ի նմին արարչէ պատուեցաւ: Եւ արդ մի հայիոյեր զբարի արարողն նորա. զի Աստուծոյ պիղծ եւ ոչ մի ինչ է, որ յինքենէ եղեն, բաց ի մեղաց, զոր ոչ ստեղծ Աստուած ի մարդն եւ ոչ հրամայեաց: Այլ եւ ոչ գոյ ինչ պատուականագոյն արարած, քան զմարդն, վասն որոյ արարաւ ամենայն: Արդ զոր այսքան պատուոյ արժանի արար՝ զնոյն իւր պատկերն առնուլ եւ փրկել ոչ ամօթ համարեր. զի որպէս ասացի՝ ոչ ինչ աղտեղի է ի մարդկային բնութենէս, բայց միայն մեղք: Չի զոր դու աղտեղագոյն ի բնութեանս մերում համարիս՝ զսա ի մեծ յարդարութիւն ազգիս մերոյ յօրինեաց, որպէս զառամսեայս կանանց ի ծննդականութիւն մարդկան, եւ զխողովակս բացահոսմանց աւելորդաց կերակրոցն եւ

ըմպելեացն ի կենացն պահպանութիւն: Չի այսոքիկ քեզ աղտեղիք, իսկ Աստուծոյ՝ որ քեզ է սիրելի, գիճութիւն եւ սպանութիւն եւ հայիոյութիւն եւ այլք այսպիսիքս աղտեղիք, եւ ոչ վերասացեալքդ, զորս ինքն առ յարարչութիւն ծննդեան եւ հանգստեան նոցին արդարեւ սահմանեաց:

Ի վերայ այսոցիկ եւ զայս իմա, զի եթէ զմորենին առ Մովսիսիւ վառեաց Աստուած հրով աստուածութեամբն իւրով, եւ ոչ եկեզ. պատուականութիւն մարդոյ (առաւել) է քան զմորենին եւ քան զամենայն արարածս. զի վասն սրբոցն որ առ ի մարդկանէ լինէին, ասաց Աստուած. «բնակեցա՛յց ի նոսա եւ զնացից ի նոսաե. եւ դարձեալ՝ թէ «յո՞ր բնակեցայց, եթէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարիս եւ յայնոսիկ, որք դողան ի բանից իմոց»»: Աւասիկ բնակարան իւրոյ աստուածութեանն ասաց զարդարն ի մարդկանէ. եւ չեղել ինչ խափանումն Աստուծոյ եւ թշնամանք ի բնական մարդկային ախտից նոցա, զոր դու աղտեղութիւն կարգեցեր. զի եւ վայելուչ էր միշտ կենդանւոյն՝ կենդանի լինել եւ տաճարին: Եւ զայս քեզ առաջի արկանեմ, մանաւանդ զի խանգաս ընդ պատիւ Աստուծոյ սրբոց եւ նոցին նշխարաց, յորս զինքն ասաց բնակել Աստուած: Չի եթէ ամենեցուն ոսկերաց ինամ տանի Աստուած առ ի յառնել մարդկան զհասարակաց յարութիւնն՝ ո՞րչափ եւս առաւել սրբոց իւրոց. վասն որոց բազում անգամ մեծամեծս եւ փառաւորագոյնս խօսեցաւ, եւ մանաւանդ որք մահու վասն նորա համբերեցին: Վասն որոյ եւ ասաց Յոգին սուրբ բերանով Դաւթի. «պատուական է առաջի տեառն մահ սրբոց իւրոց»: Դարձեալ՝ «բազում նեղութիւնք են արդարոց. յամենայնէ փրկեցե՛ք զնոսա, եւ պահեցե՛ք զոսկերս նոցա, եւ մի ի նոցանէ ոչ փշրեսցի»: Չաստուածայնոյ զօրութենէն, որ ի սուրբսն բնակեալ էր. ասէ ոչ փշրել. այլ բազմաց սրբոց փշրեցան եւ հրով կիզան: Բայց դու եւ ոչ բնաւին կարես խորիւրդ յայսոսիկ. այլ իբրեւ զտղայ ընդ երեւելիս եւ եթ հայիս: Եւ դարձեալ ասէ. «սքանչելի է Աստուած ի վերայ սրբոց իւրոց»: Եւ Սողոմոն դարձեալ՝ «արդարք յաւիտեան կեցցեն, եւ ի տեառնէ վարձք նոցա. զի թեպէտեւ յաչս մարդկան մեռան՝ այլ նոքա ի հանդստեան են»: Գիտեմ զի եւ այնմ չես տեղեակ, թէ սպանեալ զանթլփատ այլազգին եւ ընկեցեալ ի գերեզման մարգարէին Եղիսէի. եւ նորա մերձեցեալ յոսկերս մարգարէին՝ յարեաւ վաղվաղակի: Ահա եթէ ոչ էր աստուածային զօրութեանն բնակեալ յոսկերս մարգարէին սրբոյ՝ զհա՞րոջ կարէին սոսկ մեռելոյ մարդոյն ոսկերք յարուցանել զմեռեալ այրն: Եւ կենդանին Աստուած ոչ համարեցաւ աղտեղութիւն իւրոյ աստուածութեանն բնակել ի գերեզմանի մեռելոյն, որ ինձ եւ քեզ աղտեղի թուի, այլ Աստուծոյ՝ նորին հակառակն: Բայց ի քէն զո՞րպիսի պատիւ սրբոցն ինդրեսցուք. զի դու այժմ գերկիւղածս տեառն ըստ սովորական հեթանոսական մոլորութեանն խոշտանգես ուրանալ, իսկ զոչ հաւանեալսն սպանանելով՝ զանձն քո յաւիտեանական մահուամբն սպանանես, ըստ կանխասացութեան տեառն մերոյ, թէ «Եկեցե՛ք ժամանակ, զի ամենայն որ սպանանիցե՛ զձեզ՝ համարիցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ»: Որպէս Մահմետ, եղբայր հօրն քո, յաւուր յորում զանաստուած զգոհագործութիւնն առնէր՝ զարիւն ուղտուն սպանելոյ ընդ արիւն քրիստոնէից ծառայիցս Աստուծոյ գլխատելովն խառնէր: Եւ դու ընդ այս նեղիս, եթէ զսուրբսն Աստուծոյ, որք վասն նորա խոստովանութեանն կատարեցան յաշխարհիս՝ ի նուիրեալ Աստուծոյ տեղիսն դնեմք:

Իսկ որ յաղագս նշանի խաչին եւ պատկերին յիշեցեր՝ պատուեմք վասն յիշատակի չարչարանացն զխաչն մարմանացելոյ Աստուծոյ բանին ի վերայ նորա, զոր ուսաք հրամանաւ Աստուծոյ առ Մովսէս, եւս եւ քարոզութեամբ մարգարէիցն. Մովսէսի հրամայելով առնել եւ դնել զտպաւորութիւն ի վերայ ճակատոյ քահանայապետին անուանեալ զնա թիթեղն սուրբ եւ նուիրեալ: Եւ ձեւ թիթեղանն է այսպէս որպէս եւ կենդանին ցուցեալ երեւի: Քանզի եւ նշանաւ խաչին կնքին ճակատք մեր՝ քրիստոնէիցս, որպէս վասն մեր չարչարեցելով մարմնով բանին Աստուծոյ: Իսկ մարգարէն Եսայիաս

յայտնապես եւ գիայտէն նշանակեաց, յորոց խաչն, որով պսակեալ միշտ պարծի եկեղեցի. «Մայրիւ, ասէ, եւ պեկիւ եւ պեկիւռիսաւ առհասարակ փառաւոր ամենի զտեղի սրբութեան իմոյ, եւ զտեղի ոտից իմոց փառաւորեցից»։ Եւ Սողոմոն ասէ. «Օրհնեալ է փայտն, որով լինի արդարութիւնք. եւ դարձեալ՝ «Փայտ կենաց է ամենեցուն, որ ամենն զնա. եւ որ յենուն ի նա իբրեւ ի տեր հաստատութեամբ»։

Այլ վասն պատկերի չունիմք այսպիսի կարծիս, զի ոչ ընկալաք իսկ ի գրոց այսպիսի պատուերս։ Թեպէտեւ գտանեմք ի հնումն հրամայեալ Աստուծոյ Մովսիսի՝ ի խորանին վկայութեան ամենի զնմանութիւն քերովբէիցն։ Այսպէս եւ մեք փափագանօք աշակերտացն տեսնել եւ նորին իսկ տեսնել մարմնացելոյն սիրովն վառեալք՝ հաւաստեալ կենդանագրութեան եւ նմանագրութեան, որ ի նոցունց ժամանակաց առ մեզ եհաս՝ որպէս զկերպարանս իսկ նոցա յանդիման տեսանելով՝ զուարճացեալ փառաւորեմք զԱստուած, զփրկօղն զմեզ ի ձեռն այսպիսի նմանութեամբ զգեցողին որդւոյն իւրոյ միածնի եւ փառաւորօղի զսուրբս իւր. եւ ոչ թէ փայտին եւ դեղոյն որ ի վերայ փայտին՝ երկիր պագանեմք։

Բայց դու ոչ աղաչես վասն զոհիւք պատուելոյ զտունն քո, զոր Զաբարն կոչեցեր, եւ Աբրահամու իմն ասես տուն. զոր արդարեւ զանջրդի անապատն եւ յերագի անգամ չիք տեսեալ Աբրահամու։ Չոր տուն եւ նախ քան զՄահմետն ձեր ազգոյ ձեր պաշտեր, զոր սովորութիւն ձեր եւ Մահմետն ձեր ոչ եբարձ, այլ միայն նստեալ Աբրահամու ասաց։ Իսկ զի մի յախումն նախատող քեզ երեւեցայց՝ զայս եւ ի սրբոց աւետարանացն եւ ի քոց իսկ պատմութեանց յայտնի քեզ արարից։ Չի յուրով անգամ զբազմութիւն դիւացն տերն յանապատն յայն յուղարկեր, որպէս եւ ասէ յաւետարանին. «Չրջին, ասէ, ընդ անջրդին տեղիս»։ Իսկ դեւք բնակեալ անդ եւ յակնակեալ ձեր երբեմն ի նմանութիւն օծից եւ երբեմն աղտեղի եւ զեճ ցանկութեամբ ըստ սովորութեան իւրեանց պատրեալ զձեզ՝ ամուսնանալոյ կարծիս տան. իսկ դուք անընտրողաբար հաւանեալք պատրանաց նոցա՝ աստ եւ ի հանդերձելումն հաւասար նոցա էք։ Եւ զայս ոչ իմանայք, եթէ առ հանդերձեալսն աւետարանաւ փրկչին ոչ կարեն նոքա այսպիսեալ իւրիք մերձենալ. այլ եւ մարդանալոյն նորա զօրութեամբ կապեալ ապստամբ նոցա բռնութիւնն՝ թեպէտեւ չարասեր գոն որպէս եւ հայրն իւրեանց սատանայ՝ վնասել յայտնապէս ոչ կարեն նոցա։ Չի թէ կարէին եւ իշխէին՝ ի միում աւուր հրով տոչորեալ սպանանէին զձեզ. այլ միայն զողաբար խաբէութեամբ ի կորուստ հոգւոց ձերոց պատրեն զձեզ։ Կամ քարին զոր ռոքունն կոչեցեր, զորմէ ոչ գիտես, եթէ ընդեր երկրպագեալ համբուրես, եւ դիւական կոտորածին, յորմէ զագանք եւ թռչունք գարշին եւ միոտանի վագեցեն, եւ քարածգութեանն եւ փախստեանն եւ զգլուխ դերձնւոյն եւ այլոց ամօթալեաց, զորս գործեն։

Թողում ասել զօրինադրին ձերոյ զաղտեղի հրամանն յաղագս մերձենալոյ արանց ի կանայս. զորմէ ամաչեմ ասել եւ օրինակ բերել զվարելն անդաստանաց, որովք արօրաբար պղծութեամբք ոմանք ի ձեւջ ուսան մերձենալ ի կանայս։ Կամ զի՞նչ ասացից զանողջախոհ պարկեշտութիւն չմարգարէին ձերոյ, զՉեղայ կնոջն զխարդաւանական պղծութիւնն եւ զպատճառս աղտեղութեանն յԱստուած ի վեր առաքելն, ուստի եւ տաղտկալին օրէնք յազգ ձեր ի ներս մտին։ Եւ զի՞նչ չարագոյն հայիոյութիւն քան զայն՝ կամողացն զոր գործեր՝ պատճառ զԱստուած դնելով։ Իսկ որ Դաւթի զՈւրիա կինն ասացեր առնուլ՝ Էառ մեղուցեալ Աստուծոյ, վասն որոյ պատուհասեցաւ ի տեսնել։ Իսկ Մահմետն քո եւ դուք հակառակիք, բարուք ամնէք։ Եւ զի՞նչ քան զայն չարագոյն՝ զմեղս չհամարել մեղք, որում եւ թողութիւն իսկ ոչ ինդրէք եւ ոչ գտանէք անամօթ մեղացն։ Աստուած հրամայեաց յաւետարանսն՝ չթողուլ ամեն զկին, բայց վասն պոռնկութեան. եւ դուք իբրեւ կերակրով յագեալ կանամբք՝ յորժամ եւ

կամիք՝ թողութիւն: Իսկ զանդրեն առնլոյն զամօթ եթէ էր հնար՝ ոչ ասէի. քանզի նախ այլոց տայք պղծել զկինն, ապա առնութիւն: Իսկ զանխիղճ պոռնկութիւն հարճիցդ, յորս զամենայն ստացուածս եւ զկողոպուտս մարդկան ծախէք՝ ո՛ր եդից. մեծագունից զնելով մեծագնոց ստացուածոց, եւ յագեալք որ ընդ նոցայն պղծութեամբ՝ իբրեւ զանասունս վաճառէք: Ասեն զօճէ, եթէ ընդ միւռնիս գեռնոյ որ ի ծովու է՝ ի խառնակումն մերձաւորութեան գայ. եւ իբրեւ մերձեկայ յետ ծովու՝ զմահացու թոյնսն ի բաց դնէ. եւ այսպէս կատարէ զցանկութիւնն: Իսկ դուք քան զնոյն ինքն զօճ թունաւոր էք եւ նենգաւորագոյն, եւ զնենգ չարութեանդ ձերոյ ոչ մարմնաւորական մերձաւորութեամբն թողութիւն. զի եւ ի մահուանն ձերում մեղանչական՝ խեղդամահ կորուսեալ զվիմեանս, վարդապետելով չար դիւին:

Իսկ վասն սատանայի եւ արդարոցն հոգւոցն որ ասացեր, թէ զսատանայ Աստուծոյ զանձապահ առնէք՝ կարի յոյժ սխալեցար ի խոհականութենէն մերմէ: Այլ զի ուրախ էր սատանայ ի վերայ անյուսութեանն, զոր վասն մահու ունէին մարդիկ եւ միանգամայն կարծեր եւ ինքն սատանայ, թէ որք ննջեցին արդարքն՝ կորեան արդեօք եւ մոռացեալ եղէն յԱստուծոյ, կարծելով ի ձեռն մարմնոյ եւ ամբաւ խոնարհութեանն եւ զԲանն Աստուած այնպիսի ոք՝ յորդորեաց զաշակերտն նորա ի մատնութիւն եւ զիրեայնս ի սպանութեան խորհուրդ: Եւ տեսեալ զկամաւոր զալուստն տեսաւ ի մահ խաչին՝ երկուցեալ սկսաւ արհաւիրօք կշտամբել զկին դատաւորին առ ի խափանել զազգի մարդկան զփրկութիւնն: Եւ ճաշակեալ զմահ մարդկանութեամբն՝ անմահ մնացեալ աստուածութեամբն եւ անմեկնելի ի մարդկութենէ իւրմէ իբրեւ Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ՝ յարեաւ, մանաւանդ թէ յարոյց զմարդկութիւնն իւր ըստ մարգարեութեանն Դաւթի, եթէ «յարիցէ Աստուած, եւ ցրուեսցին ամենայն թշնամիք նորա», եւ յերկոտասան մարգարէս, եթէ «Մնա՛ ինձ յաւուր յարութեանն իմոյ»: Որ յարուցեալ ոչ վասն իւր, որ անմարմինն էր եւ անմահ եւ անապական, այլ վասն ազգի մարդկան առեալ զմարդկութիւնն եւ նովաւ համբերեալ մահու: Որ եւ իւրով յարութեամբն շնորհեաց մարդկան գյարութիւն եւ գոյս՝ վերստին զգնելոյ զմարմին ննջեցելոցն հոգւոց, զերծեալք հոգիքն անմարմինք յանմարմնաբար ազդեցութենէ թշնամոյն. քանզի եւ ոչ փոքրագոյն ինամոց արարչին հանդիպին հոգիքն ի Քրիստոս մարմնաւորութեամբ Բանին: Արդ որպէս սատանայ անյուսութեամբն իւր եւ դիւացն իւրոց կորստեամբ եւ տկարութեամբ կապեալ՝ առ յոչ եւս բռնազբօսել զմարդիկ ի պաշտամունս օտարոտիս, զոր ոչ կամիցի Աստուած, եւ յուսով ժառանգելոյ գլաւիտեանական հուր գեղեկին:

Ոչ մոռացայ եւ զոր ասացեր ի մարգարէն: Եսայեայ զասացեալն զհեծելոյն իշոյն եւ ուղտուն: Եւ արդ դիտաւորութիւն տեսլեանն այսպիսի է: Տեսիլ անապատին ծովուն՝ քո անապատն է ծովեզերեայ մերձ ի Բաբելոնացոց իշխանութիւնն եւ սահմանակից նորին: Եւ յետ փոքու միոյ ասէ. «Տեսանէի հեծեալս երկուս, հեծեալ մի յէջ եւ հեծեալ մի յուղտ»: Երկոքին մի հեծեալ էին, որպէս ի նմին տեղւոյ մարգարէն յայտնապէս ասէ ցուցեալ: Բայց էջ կոչէ մարգարէն զիրեական ժողովուրդն, որք ընթեռնուին զօրէնս եւ մարգարէս, եւ հաւանեալք վարդապետութեանն սատանայի՝ ոչ ծանեան եւ ոչ հնազանդեցան տիեզերափրկօղ աւետարանին, զորմէ եւ ի սկզբան գրոցն իւրոց դատախազ լինի ասելով՝ «ծանեաւ եզն զստացիչ իւր, եւ էջ զմտւոր տեսաւ իւրոյ, եւ Իսրայել զիս ոչ ծանեաւէ. իսկ ուղտ կոչեաց զՄադիանացիսն եւ զԲաբելացիսն, վասն յաճախ լինելոյ առ ձեզ կենդանւոյս այսորիկ: Եւ այն թշնամին, որ զՅրեայն օրինապահութեանն կարծեօք մոլորեցոյց՝ զձեզ կռապաշտութեամբն զլորեաց. եւ զի երկոքեան մի են՝ տես, զիա՛րդ յայտնապէս ցուցանէ մարգարէս եւ դարձեալ ասէ. «Տեսանէի զնոյն հեծեալ զի գայր երկձի»: Ահա մի է՝ որ յառաջն երկու երեւեր: Եւ զի՞ երկձի, զի Յրեից եւ հեթանոսաց տիրեաց՝ որ հալածեացն զնա: Եւ արդ զիա՛րդ գայր եւ զի՛նչ խօսեր. «գայր,

ասէ, երկձի, եւ զաղաղակ բարձեալ ասէր. «անկաւ Բաբելոն եւ կործանեցան ձեռագործք նորա»: Ահա թշնամին է այս, որ ողբայ զամայութիւն իւր, որ այլ տեղի փախստեան ոչ եգիտ բայց զանապատն քոյ, եւ զերկոսին զձիս ամբարշտութեան իւրոյ ելեալ էած ազգիդ քո, որ է հրեական անհաւատութիւնն եւ հեթանոսական անառակութիւնն: Եւ զայս ի միասին ետ ձեզ՝ գողախժաբար զձեզ պատրեալ եւ ոչ բռնութեամբ. զի թլփատիք, եւ առանց եղուտ եւ արարչական բանին եւ Յոգւոյն իմանայք զաստուածութիւնն, իբրեւ զՅրեայս. իսկ բախտից եւ ճակատագրի եւ դիւաց որ են գեհեանք հաւանիք իբրեւ զհեթանոսս: Ընդ նոսին եւ իբրեւ զնոսա վարիք աղտեղի եւ անասելի գիճութեամբք, ճանապարհ Աստուծոյ կոչէք զանողորմ սպանութեանց եւ գերութեանց մարդկան զասպատակսն ձեր: Հաւատք եւ վարք ձեր այսպիսիք, եւ պարծանք ձեր՝ հրեշտակային վարս վարողաց:

Իսկ մեք զիտացեալք եւ ծանուցեալք զմեր սքանչելի փրկութեանս խորհուրդ՝ ակն ունիմք յետ յարութեանն վայելման թագաւորութեանն երկնից, որ բարոզութեան աւետարանին հնազանդեցաք, եւ հնազանդիմք այնպիսեաց բարեաց, «զոր ակն ոչ ետես եւ ունկն ոչ լուաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց եւ հաւատացելոցե. եւ ոչ գինւոյ եւ կաթին եւ մեղու աղբերս, եւ կանացն միշտ կոյս մնացելոց խառնակմունք, եւ ծնունդք որդւոց, եւ այլ այսպիսի հեթանոսական եւ յիմարութեան անդնոց շաղակրատմունք: Անդր ի բաց տար զառասպելական բաջաղմանց բարբաջմունս, «զի ոչ է աջբայութիւնն կերակուր եւ ըմպելի», որպէս ասաց Յոգին սուրբ, «այլ արդարութիւն է եւ սրբութիւնե. «քանզի ի յարութեանն ոչ կանայս առնեն եւ ոչ արանց լինին. այլ այնպէս են, որպէս հրեշտակք յերկինս»: Բայց վասն զի դուք գիճութեամբ եւ աղտեղի ցանկութեանցդ հեշտութեամբ ոչ երբեք յազիք, եւ քան զնա այլ ոչ ինչ բարի համարիք՝ վասն այսորիկ եւ զերկնից արբայութիւնն առանց այնր ոչ ինչ համարիք, եւ այնուիկ կամիք զարդարել զնա:

Այս քեզ համառօտ պատասխանիք. զի յաղագս անսասանելի եւ անտարագրելի հաւատոյս ներդեցաք ի նախնուսն, եւ այժմ ի ձեւնջ հեթանոսաց, եւ հանապազ մեռանիմք յաղագս պատուական, սուրբ եւ անզուգական անուանն, որ կոչեցեալ է ի վերայ մեր ըստ կանխագուշակ մարգարէին Եսայեայ, թէ «կոչեսցի քեզ անուն նոր, զոր տեր անուանեսցե», որպէս պատուիրեաց մեզ տերն, մինչդեռ մարմնով յաշխարհիս եր ասելով. «Եթէ զիս հալածեցին՝ ապա եւ զձեզ հալածեսցեն, եթէ զբանն իմ պահեցին՝ ապա եւ զձերն պահեսցեն: Այլ զնոյնս արասցեն ընդ ձեզ. զի ոչ ծանեան զառաքիչն իմ»: Եւ դարձեալ՝ թէ «յաշխարհի աստ զնեղութիւն ունիցիք»: Եւ ցՅայրն յաղօթսն ասելով. «զոր ետուր ինձ յաշխարհի, քո էին եւ ինձ ետուր զնոսա», եւ «յաշխարհէ աստի չեն, որպէս եւ ես չեմ յաշխարհէս, զի եթէ յաշխարհէ աստի էին՝ աշխարհս զիւրսն սիրեր արդեօք. բայց չեն յաշխարհէս. այլ ես ընտրեցի զնոսա յաշխարհէս. վասն այսորիկ ատեայ զնոսա աշխարհ»: Արդ վասն այսպիսի յուսոյ ի ձեւնջ տանջիմք սպառնալեօք եւ մահուամբ եւ ի մեւնջ համբերութեամբ. զի եւ ոչ յաղեղն մեր յուսամք, եւ ոչ սուր մեր փրկեսցէ զմեզ. այլ աջ տեառն եւ բազուկ նորա եւ լուսաւորութիւն երեսաց նորա. եթէ յայսմ աշխարհի տակաւին կամեսցի եւ հաճեսցի, եւ եթէ ի հանդերձելումս փոխանակ ի ձեւնջ վտանգիցդ զվարձսն աճեցուսցէ՝ որպէս կամի, եւ յորժամ կամեսցի: Իսկ դուք ի բռնակալութեանդ եւ ի զրկմանդ մնալով՝ կարծեք վասն հաճոյիցն Աստուծոյ ի հաւատոց ձերոց վայելել զայս, ոչ յիշելով զՊարսս, որ ն ամ բռնակալեցին, վասն որոյ՝ պատճառանաց՝ ինքն Աստուած գիտէ, այլ ոչ յաղագս նոցա ուղիղ հաւատոցն:

Իսկ մեք հաճեալ եմք ընդ նեղութիւնս եւ ընդ վիշտս, որք հասանեն մեզ վասն փառաւորեալ անուան տեառն մերոյ եւ փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի. որպէս զի հանդերձելոց բարեացն հասցուք ընդ այնոսիկ, որք սիրեցին զօր երեւելոյ մեծի

դատաւորութեան Աստուծոյ ի փառս եւ ի գովեստ սիրելեաց անուան նորա: Ընդ որս եւ մեք փառաւորելով արժանի եղիցուք զմի աստուածութիւնն Յօր եւ միածնի իւրոյ Բանին եւ Յոգւոյն սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»:

ԺԵ

Եւ զայս ի պատճեն պատասխանւոյ գրեալ կայսերն Լեւոնի՝ առաքէ ի ձեռն միոյ հաւատարիմ ծառայի իւրոյ առ Օմար իշխանն Իսմայելի. զոր իբրեւ ընթերցաւ՝ յոյժ պատկառանօք ամաչեաց զամօթ մեծ: Եւ ի ձեռն այսր թղթոյ առաւել եւս յաւելոյր զբարեխառնութիւն եւ զբարեմտութիւն առ ազգս քրիստոնէից, եւ ամենայն ուստէք բարեացապարտ զինքն ցուցանէր: Քանզի, որպէս նախ քան զայս պատմեցաք՝ գերեաց գերեդարձ առնէր եւ ամենեցուն շնորհէր զյանցանս նոցա ձրի թողութեամբ. ցուցանէր եւ առ իւրային ազգն մտերմութիւն լաւագոյն քան զառաջինսն, որ նախ քան զնա իշխանքն էին. քանզի զմթերս գանձուցն բացեալ՝ բաշխէր հռոգ սպայիցն: Եւ յետ այսր ամենայնի եղելոյ վախճանէր:

ԺԶ

Իսկ ապա յետ նորա Յազկերտ ոմն տիրեալ ամս զ, որ էր այր ժանտ. եւ մոլեկանութեամբ շարժեցեալ բազում չարեօք մարտնչէր ընդ ազգիս քրիստոնէից. քանզի յածեալ յայտոյն պղծութեան բռնութենէ՝ տայր հրաման փշրել եւ խորտակել զկենդանագրեալ պատկերս ճշմարիտ մարդեղութեան տեառն մերոյ եւ փրկչին եւ նորին աշակերտացն: Խորտակէր եւ զկշան տերունեան խաչին Քրիստոսի, զոր ուրեք ուրեք կանգնեալ էին յանուն ի պատճառս երկրպագութեան համագոյ Երրորդութեանն. քանզի յոյժ ստիպէր զնա մոլորութիւն այսոյն՝ ուս դնել եւ համբառնալ ընդ վիմին հաստատնոյ. վիմին ինչ ոչ կարէր ստնանել, բայց ինքն առ վիմին խորտակեցաւ: Եւ ի գլուխ մոլորութեանն հասեալ՝ տայր հրաման խոզասպանութեան եւ ջնջէր յերկրէ զբազմութիւն անսուրբ անասնոցն արօտական խոզիցն, զի դարձեալ յայս շրջեալ փոխեաց զմիտս նորա մոլորութիւն այսոյն: Եւ ի կատարումն եկեալ՝ մերձենայր վախճան նորա, եւ այնպէս խեղդամահ սատակէր ի բռնութենէ այսոյն, զարժանաւորն ընկալեալ զդատաստան ի բոլորեցուն տեառնէն: Եւ այսպէս դառնութեամբ սատակէր ի կենաց:

ԺԷ

Տիրէ դարձեալ փոխանակ նորա Շամ որ է Յեշմ՝ ամս ժը: Եւ աս յառաջնում ամի իշխանութեանն իւրոյ խորհուրդ վատ ի մեջ առեալ՝ առաքէր զոմն զօրավար, որում անուն էր Յերթ՝ աշխարհագիր առնել ընդ աշխարհս Յայոց վասն ծանրացուցանելոյ զանուր լծոյ ծառայութեան հարկատրութեան ազգի ազգի չարեօք, որպէս թէ դժուարելով ընդ բարեմտութիւնն Օմարայ, եթէ անհրաւութեամբ ծախեաց զմթերս գանձուցն, զորս համբարեալ էր իշխանացն որ յառաջ քան զնա: Եւ բազում վտանգ հասուցանէր աշխարհիս, մինչ զի ամենեցուն հառաչել ի վերայ անհանգիստ նեղութեանցն, յորմէ ոչ գոյր ապրել ումեք յանհնարին վտանգիցն: Եւ յայնմիտտէ առաւել ծանրացաւ ձեռն նորա ի վերայ աշխարհիս Յայոց:

ԺԸ

Չայնու ժամանակաւ դարձեալ ամբոխ յուզէր ի կողմանցն հիւսիսոյ. քանզի մեռաւ արքայն Խազրաց որում Խաթանն կոչէին: Իբրեւ ետես մայր նորին, որոյ անունն էր Փարսբիթ՝ հրաման տայր զօրավարին որ Թարմաչ կոչէր, զօր բազում գումարել ի վերայ աշխարհիս Յայոց: Եւ միաբանեալք ելանէին ընդ աշխարհն Յոնաց եւ ընդ պահակն

Ճորայ ընդ երկիրն Մագթթաց, ասպատակէին յաշխարհն Փայտակարան, անցանէին ընդ գետն Երասխ յերկիրն Պարսից, աւերէին զԱրտաւէտ եւ զԳանձակն շահաստան եւ զգաւառն որ Ըթշիբագուան կոչի, եւ զՍպատար ոմն Փերոզ եւ զՌոմիզդ Փերոզ: Եւ ի դիմի հարան զօրքն Իսմայելի, եւ Ջառայ ոմն անուն զօրավար Լոցա: Կոտորէին զամենեսին ի սուր սուսերի եւ ինքեանք ասպատակէին ի գաւառն Չարեւանդ եւ պաշարէին զամրոցն որ անուանեալ կոչի Ամպրիոտիկ. եւ զաղի բանակին եւ զգերեալսն ի սրոյն թողուին մերձ ի քաղաքն Արտաւէտ: Եւ մինչդեռ մարտնչէին ընդ ամրոցն Ամպրիոտիկ՝ յանկարծակի գունդ մի ի զօրացն Իսմայելացոց եւ զօրավար Լոցին, եւ անուն զօրավարին Լոցա Սեթ-Յարաշի՝ անկաներ ի վերայ բանակի Լոցա սակաւ արամբք, եւ զբազումս հարեալ սատակեր ի սուր սուսերի իւրոյ եւ թափեր զգերեալսն ի սրոյ Լոցա: Վաղվաղակի հասաներ գոյժ աղմկին առ զօրսն, որ պահէին զամրոցն Ամպրիոտիկ. եւ իբրեւ լուան զչարիսն, որ հասին ի վերայ Լոցա՝ թողին զբերդն զոր պաշարեալ էին, եւ հասին ի վերայ հինին, որ եկեալ էր ի վերայ բանակի Լոցա: Որում ի դիմի հարեալ Լոյն զօրքն՝ հարկանէին ի Լոցանէ բազում հարուածս եւ յափշտակէին ի Լոցանէ զԼշան դրօշին, որ էր պատկեր պղնձի, զոր դեռ եւս ունին առ ինքեանս գունդ Յարաշեայ իբրեւ զպատիւ քաջութեան Լախնեաց իւրեանց:

Եւ յետ այնորիկ առաքէ իշխանն Իսմայելի զՄսլիմ զեղբայր իւր բազմութեամբ զօրաց ի թիկունս օգնականութեան գնդին Յարաշեայ: Եւ իբրեւ եկն Մսլիմ եւ ետես, զի ոչ ժամանեաց հասանել ի մարտ պատերազմին, քանզի ստացաւ զյաղթութիւնն Սեթն, զի զոմանս հարեալ էր կոտորմամբ սրոյ եւ զոմանս փախստական արարեալ, եւ զաւար եւ զգերութիւն թափեալ՝ բազում թշնամանօք կշտամբեալ խոշտանգեր զնա, եւ կամեր սպանանել. այլ ոչ կարեր յանդիման տալ հրաման, քանզի ազգատոհմն Լորա յարուցեալ բարձրացուցանէին զաղաղակ: Եւ ոչ իշխեաց ի կամս անձին իւրոյ, այլ լուռ եղեալ արգելոյր ի խորհրդոց իւրոց եւ դառնայր առ իշխանն Իսմայելի:

ԺԹ

Եւ յետ այնորիկ սկսաւ գոռալ ընդդէմ թագաւորին Յունաց. եւ յղեր դեսպան առ Լեւոն կայսր Ռոռոմոց՝ գալ նմա ի հնազանդութիւն հարկատրութեան: Եւ իբրեւ ոչ ունէր յանձին կայսրն Լեւոն գիրս պատգամին յղելոյ՝ սրտմտեալ առաքէր զՄսլիմ զեղբայր իւր զօրու ծանու ի վերայ աշխարհին Յունաց: Որոյ առեալ զբազմութիւն զօրացն՝ անցաներ ընդ Կիլիկիա յԱտրոնոց աշխարհն Միւսիգիոն, որ թարգմանի Միջերկրեայք եւ երթեալ հասաներ յաշխարհն Բիւթանացոց, եւ բանակեր առ եզեր գետոյն հզօրագունի, որում Սագառիսն կոչի: Պատրաստին ապա եւ զօրքն Յունաց եւ զաղթեն զբնակիչս աշխարհին յամրոցս եւ ի քաղաքս ամուրս յերեսաց Իսմայելի. եւ ինքեանք բանակէին ընդդէմ Լոցա ի միւս կողմն գետոյն, ամրացուցեալ զտեղի բանակի իւրեանց պարկենաւ փոսիւ շրջապատեալ, եւ այնպէս նստեալ պահէին ոչ սակաւ ժամանակս: Իսկ ապա ի թագաւորէն Լեւոնէ բազում զգուշութիւն հասաներ օր ըստ օրէ առ զօրավարն Յունաց, զի մի նենգութեամբ որսասցի յորոգայթ Լոցա, այլ միայն նստեալ պահեսցէ զնոսա ասնց պատերազմելոյ:

Իսկ Լորա ոչ զգուշացեալ ըստ հրամանի կայսերն. քանզի քարոզ կարդացեալ զօրավարին Իսմայելի՝ ասպատակ սփռել զօրաց իւրոց ընդ կողմանս, առնուլ աւար եւ գերութիւն բազում եւ դառնալ յաշխարհն իւրեանց. եւ լուեալ զայս զօրավարին Յունաց՝ հրամայէ զօրաց իւրոց պատրաստութեամբ վառիլ զկնի Լոցա: Եւ իբրեւ ելին զկնի զօրուն Իսմայելի՝ եւ Լոյնժամայն տեսին եւ զգացին զգալուստ Լոցա զկնի իւրեանց, քանզի զօրացաւ մեզ փոշեզգած ի վերայ Լոցա: Եւ նոքա զատուցեալ զաղի բանակին իւրեանց՝ եւ զգունդս զօրաց յերիս բաժանեալ՝ կացուցանէին դարանամուտս աստի եւ

անտի, եւ ինքն Մսլիմ եւ մասն ինչ զօրացն ընդդէմ նոցա ճակատէին: Իսկ նոքա ի դիմի հարեալք նոցա անպատրաստ՝ հանդերձ աղիսիւ բանակին իւրեանց անկան ի մէջ թշնամեացն. եւ յարուցեալ դարանամուտքն ի թաքստեանցն՝ ի մէջ արարեալ հարին զբազումս ի զօրուէն Յունաց կոտորմամբ սրոյ, եւ ինքեանք ասպատակ սիւռեալ զկողմամբքն այնոքիւք՝ ամնուին զգաւառս եւ զքաղաքս երկրին այնորիկ, զորոց զթիւ գերելոցն ասեն ավելի քան ը բիւր մարդկան, եւ դարձան բազում ինդուլթեամբ յաշխարհն իւրեանց:

Եւ տեսեալ զյաղթութիւնն մեծ իշխանին Իսմայելի՝ բազում ինդուլթիւն ամներ նախարարօքն իւրովք, եւ մեծամեծ պատուօք պատուեր գեղբայր իւր եւ օրիներ յոտին նորա զյաղթութիւնն զոր արար: Եւ զառ ավարին բաշխեր զօրացն զգերեալսն ստանայր ի ծառայս եւ յաղախնայս եւ հանգստեամբ դադարեր յամին այնմիկ:

Ի

Իսկ ի գալ միւսոյ ամին դարձեալ զօր գումարեր բազում քան զառաջինն եւ տայր ի ձեռս զօրավարին Մսլիմայ եւ առաքեր ի վերայ աշխարհին Յունաց: Որոյ ուխտ եղեալ երդմամբ չափ եղբօր իւրում՝ ոչ դառնալ առ նա մինչեւ կատարեսցէ զկամս անձին իւրոյ, զի ուխտ եղեալ էր զայս, բառնալ զթագաւորութիւնն եւ կործանել զքաղաքս ի հիմանց, որ կոչի Կոստանդնուպոլիս, եւ զգանազան հիմնարկութիւնս սրբոյն Սոփիայ, որ ի վերնոյն իմաստութենէ շինեցաւ յերկրի տուն Աստուծոյ՝ պղծալից դիցապաշտութեանն շինել տեղի երկրպագութեան:

Եւ զայս ամենայն հաստատեալ ի սրտի իւրում՝ խաղացեալ յառաջ բազմութեամբ զօրացն հասաներ յաշխարհն Յունաց եւ բանակեր առ եզր ծովուն Պոնտոսի ամենայն աղիսին իւրով: Եւ իսկ եւ իսկ խորխտալով ընդ արքային Լելոնի՝ յղեր դեսպան եւ գրեր հրովարտակ առ նա այպանութեան, յորում էին բազում ձաղանք, որ ուներ օրինակ զայս.

«Չի՞նչ է յամառութիւնդ, յոր ապաստանեալ ոչ եկիր ի հնազանդութիւն հարկատրութեանս մերոյ. զի ամենայն ազգք սարսեալ դողացին ի մեւջ: Իսկ դու յո՞վ ապաստանեալ այդպէս կարծրանաս ընդդէմ մեր. ո՞չ ապաքէն լուար զչարիսն, զոր ածաք ի վերայ ամենայն թագաւորութեանց, որք ընդդէմ դարձան իշխանութեանս մերոյ, զորս խորտակեալ փշրեցաք իբրեւ զանօթ խեցեղէն, եւ մեր եղեն ամենայն պարարտութիւնք երկրի. քանզի հրամանն տեսառն եւ խոստումն որ առ հայրն մեր Իսմայել՝ ի գլուխ ել, եւ զամենայն թագաւորութիւնս վանեալ պարտեցաք: Կամ թէ եւ զայդ ո՞չ տեսեր, ո՞րչափ վտանգ եհաս ի վերայ երկրիդ քո յաւուրս քոյոյ թագաւորութեանդ. զի ձեռամբ իմով ավերեցի զբազում քաղաքս եւ սրով իմով կոտորեցի զբազմութիւն զօրաց քոց: Այլ արդ գիտութիւն լիցի քեզ, զի եթէ ոչ մտցես ընդ հարկատրութեամբ իմով՝ ուխտ եղեալ եմ երդմամբ՝ զի ոչ տեսից զերկիր ծննդեան իմոյ, մինչեւ բարձից զթագաւորութիւնդ քո եւ կործանեցից զամրութիւն պարսպաւոր քաղաքիդ, յոր յուսացեալդ ես, եւ զանուանեալդ քո Սոփիա, որ է տուն երկրպագութեան քո՝ արարից ի լուալիս զօրաց իմոց, եւ զփայտ խաչիդ որում երկրպագես՝ խորտակեալ ջախջախեցից ի գլուխ քո. զի օգնութիւնք եւ պարծանք հաւատոյս մերոյ մեծ է առաջի տեսառն»:

Չայտոսիկ եւ եւս վատթարագոյնս յղեր նախատիւս առ կայսրն Լելոն: Իսկ նորա ընթերցեալ զգիրն այպանութեան՝ վաղվաղակի հրաման տայր հայրապետին հանդերձ սինկղիտոսին եւ ամենայն բազմութեամբ քաղաքին՝ մի պակասեցուցանել զհնչիւն

փառատրուրեան ի սրբոյն Սոփիայ մինչեւ յերիս աւուրս: Եւ դորդեցաւ ամենայն քաղաքն ի տեղի պաշտամանն ըստ հրամանի կայսերն: Ապա եւ ինքն թագաւորն յարուցեալ՝ ժամաներ ի սուրբ քաւարանն եւ զգիր նախատանացն առեալ ի ձեռն տարածեաց առաջի տեառն, ըստ նմանութեան Եզեկեայ, յուշ առնելով զբազմախնամ ներողութիւն փրկչին մերոյ, զոր ի սկզբանց պահեաց զողորմութիւն առ սիրելիս իւր: Մաղթեր արտասուօք զբոլորեցունն Աստուած՝ օգնական լինել եւ ի վրեժխնդրութիւն հասանել չարասեր թշնամոյն: Յուշ առնել եւ զեպերանս նախատորդոյն, ասելով զդաւթեանն բանն. «Ո՛րչափ չարացաւ թշնամին ի սրբութեան քում, պարծեցան ատեցողքն ի մեջ բարեկենդանութեան իւրեանց, եղին անձամբ անձանց զյաղթութիւն, եւ զայցելութիւնն ի վերուստ ոչ ծանեան»:

ԻԱ

Յայնմ ժամանակի առաքէ իշխանն Իսմայելի Յեշմ ի վերայ ազգիս Յայոց զՄրուան որդի Մահմետի փոխանակ Սեթայ, որում Յարաշ կոչէին: Իբրեւ հասաներ Մրուան ի քաղաքն Դուին՝ յանդիման լինէին նմա նախարարք Յայոց: Եւ խօսի ընդ նոսա բանիւք խաղաղութան, եւ կոչէ առ ինքն զԱշոտ որդի Վասակայ ի տանէ բագրատունւոյ, եւ տայր նմա իշխանութիւն պատրկութեան ի վերայ աշխարհիս Յայոց հրամանաւ Յեշմայ, եւ բազում պատուով պատուեր զնա: Իսկ իմացեալ որդւոցն Սմբատայ զպատիւն Աշոտոյ, զի մեծացաւ անձն նորա յաչս Յեշմայ եւ զօրավարին Մրուանայ՝ եւ յոյժ խեռութեամբ կէին ընդ նմա, մինչեւ հասաներ զժողովին նոցա յականջս որդւոյն Մահմետի: Եւ վաղվաղակի հրամայէ ունել զնոսա, եւ առաքէր առ իշխանն Իսմայելի զԳրիգոր եւ զԴաւիթ, որք էին ի տոհմէ Մամիկոնեան. եւ գրէր ամբաստանութիւն զնոցանէն, թէ հակառակք եւ խազմարարք են իշխանութեանս Աշոտոյ: Եւ հրամայէր տանել զնոսա յԵմանն կոչեցեալ, որ է անապատ, եւ դնել զնոսա ի կալանս բանտի մինչեւ ցվախճան կենաց իւրեանց:

Իսկ իբրեւ հաստատեցաւ իշխանութիւն պատրկութեանն Աշոտոյ՝ երթայ առ իշխանն Իսմայելի վասն բռնութեան աշխարհիս, զի յերից ամաց եւ անդր արգելեալ էր զնախարարացն Յայոց եւ նոցին հեծելոցն զխածիթայսն. յանդիման լինէր Յեշմայ եւ խօսէր առաջի նորա բանս արգոյս եւ իմաստունս: Եւ մեծացուցանէր զնա ըստ արժանւոյն եւ կատարէր զխնդիր նորա, եւ տայր հրաման կշռել ի ձեռս նորա ամի ամի ճո զերից ամացն: Եւ յայնմհետէ յաւուրս իւրոյ իշխանութեան անխափան գայր նոյն սակ արծաթին ամենայն հեծելոցն:

ԻԲ

Յետ այսորիկ զօր բազում գումարէր Մրուան որդի Մահմետի եւ առնոյր ընդ իւր զիշխանն Աշոտ հանդերձ նախարարօքն եւ նոցին հեծելովք, եւ միաբանեալ ասպատակէին յաշխարհն Յոնաց: Եւ մարտուցեալ ընդ քաղաքին՝ հարին զգօրս քաղաքին եւ առին զքաղաքն: Իբրեւ տեսին բնակիչք քաղաքին զհէնն զօրացեալ ի վերայ նոցա եւ զի առաւ քաղաքն՝ բազումք ի քաղաքացւոցն զինչս իւրեանց խորոց ծովուն մատնէին, այլ եւ զանձինս խորոց ծովուն տուեալ՝ ծովավեժ խեղդամահ լինէին: Իսկ զայլ բազմութիւն եւ զաւարն առեալ զօրացն Իսմայելի հանդերձ իշխանան Աշոտով՝ դառնայր Մրուանն ի կողմանցն Յոնաց մեծաւ յաղթութեամբ եւ բազում աւարաւ: Եւ իբրեւ հասաներ ի շահաստանն Պարտաւ՝ որոշէր ի զերելոցն եւ յաւարէն հնգեակս, եւ առաքէր իշխանին իւրեանց Յեշմայ եւ զգացուցանէր նմա զիրս յաղթութեանն:

Իսկ Նորա ընկալեալ զընծայս ււարին՝ մեծապէս շնորհակալութիւն մատուցանէր Մրուանայ եւ զօրաց Նորա, եւ Նախատէր զեղբայրն Մսլիմ, օրինակ բերելով զբաշտութեամբ յաղթութիւնն Մրուանայ: Իսկ Նորա պատասխանեալ ասէր. «ինձ ոչ էր մարտ պատերազմի ընդ մարդկան այլ ընդ Աստուծոյ. բայց նմա ընդ անբան անասունս»: Իսկ Մրուանն զմնացեալ ււարն հանդերձ գերելովքն բաշխէր զօրացն իւրոց. տայր մասն Աշոտոյ, եւ այլոց պատուաւոր Նախարարացն ծառայս եւ աղախնայս: Եւ ինքն տիրեալ ի վերայ աշխարհիս՝ խաղաղացոյց զամենայն յարձակմունս բռնութեան. եւ զգործողս անիրավութեան, զաւագակսն եւ զգողսն եւ զթշնամիսն բարեկարգութեան ծայրակոտոր արարեալ ոտիւք եւ ձեռօք՝ փայտիւ դատապարտեր ի մահ: Եւ լցեալ ժր ամ Յեշմայ՝ վախճանէր:

ԻԳ

Եւ տիրէ փոխանակ Նորա Վլիթ ամ մի եւ կէս: Եւ Նա էր այր պնդակազմ ուժով զօրութեան եւ վարէր ըմբշական մենամարտութեամբ, եւ ուր ուրեք լսէր զարողութիւն զօրութեան ուժոյ՝ առաքէր եւ առ ինքն տանէր, զի փորձ անձին իւրոյ գտցէ: Վարէր ընդ նմին արբշտութեամբ անարգել զիճութեամբ իգախազութեան: Իսկ համատոհմ Նախարարացն տեսեալ զգործ իշխանին իւրեանց, զի վարէր անպիտան զազրալից պղծութեամբ՝ հարցին ցհաւատարիմս հաւատոյն իւրեանց որ անուանին ի Նոցունց կուռայք, եթէ որպէս խորհիցեն վասն Նորա: Իսկ Նոքա պատասխանի տուեալ Նոցա ասէն. «որովհետեւ անարգեաց զպատիւ իշխանութեանս մերոյ, եւ էանց ըստ հրաման օրինադրին մերոյ, եւ վարեցաւ զազրալից պղծութեամբ՝ արժանի է մահու, մեռցի՛»: Իսկ Նոքա ըստ հրամանին զոր ընկալան ի կուռայիցն՝ մտեալ յարքունական ապարանս՝ գտին զՆա թմբեալ գինեգեղիտութեամբ եւ սպանին զՆա սրով. եւ փոխանակ Նորա կացուցին զՍուլէյման ոմն ի Նոյն ազգէ յարքունեան տոհմէ:

ԻԴ

Իսկ Մրուանն իբրեւ լուաւ զմահ իշխանին իւրեանց Վլիթի՝ վաղվաղակի կազմեալ զգօրս իւր, եւ թողոյր յաշխարհիս Յայոց զԻսահակ որդի Մսլիմի. եւ ինքն հանդերձ ամենայն բազմութեամբ զօրացն երթեալ պատերազմեր ընդ ազգին իւրում, որպէս թէ քինախնդիր եղեալ մահուանս Վլիթի եւ որդւոյ Նորա: Եւ զոմանս ի տոհմէ սպանելոցն գտեալ՝ յանկուցանէր առ ինքն՝ եւ զամենայն արս ազգատոհմի իւրոյ ժոցովեալ առ ինքն, եւ բազում այլք յորդուցն Իսմայելի միաբանեալք՝ լինէին բանակ մեծ, եւ խաղացեալք յառաջ՝ անցանէին ընդ մեծ գետն Եփրատ, եւ յանդիման լինէին միմեանց մերձ ի սահմանս Դամասկեայ ի կոչեցեալն Ռուսփայ: Անդ ճակատեալք ի պատերազմ աւուրս բազումս՝ հարկանէին ի միմեանց բազում հարուածս: Եւ իբր լինէր օրն ընդ երեկս, իբրեւ թէ մերձենալ ժամ յետին աղօթիցն՝ ի բաց կային ի պատերազմելոյ, եւ Նստեալ լային զանկեալսն ի միմեանց. եւ ամփոփեալ զդիակունսն տային գերեզմանի, ասելով առ միմեանս. «մի ազգ եմք, մի լեզու եւ մի իշխանութիւն, այլ եւ եղբարք եւս, եւ ընդէ՛ր խողխողեմք զմիմեանս սրով»: Եւ զայս ասացեալ՝ առ վաղիւն ժամ տային պատերազմի. եւ մարտ պատերազմին յերկարեալ ի մէջ Նոցա: Եւ յաղթահարէր Մրուանն զմիւս կողմս եւ սպան զՍուլէյման, եւ կալաւ ինքն զիշխանութիւնն ամս զ:

Եւ զայն ժամանակս իշխանութեանն իւրոյ ոչ դադարէր պատերազմն յորդուցն Իսմայելի. քանզի պաշարէր Մրուանն զբաղաքն Դամասկոս, եւ մարտ եղեալ խորտակէր զդրունսն երկաթիս. եւ զբնակիչս քաղաքին զորդիսն Իսմայելի որք միանգամ յարողութիւն հասեալ էին՝ ի չորս ցիցս պրկեալ՝ տաշէին զդէմս Նոցա գործօք հիւսական սրոց, եւ այնպէս դառնութեամբ սատակէին ի կենաց: Եւ զկանայս յղիս հերձուին ընդ մէջ: Եւ զմանկունս արուս դնէին ի մէջ որմոցն միջով չափ, ի վերայ

անցուցանելին զորման եւ այնպէս չարամահ սատակելին կենաց. եւ զաղջկունսս որ ոչ գիտէին զանկողինս արուի՝ տոյնպէս վարէին ի գերութիւն եւ զայլ խառնիճադանճ բազմութիւնն. քանզի վրեժխնդութիւն տեսան էր ի վերայ քաղաքին վասն յաճախութեան չարեաց նոցա:

Աստուսօր լնու մարգարեութիւնն Ամովսայ որ ասէ. «այսպէս ասէ տեր տեր. «ի վերայ երից ամբարշտութեանցն Դամասկեայ, եւ ի վերայ չորիցն ոչ դարձայց ի նոցանէն, փոխանակ զի հերձուին զյղիս Գաղատդացւոցն սղոցօք երկաթօք: Եւ առաքեցից հուր ի տունն Ագայելի եւ կերիցէ՛ զհիմունս որդւոցն Ադերայ: Եւ խորտակեցից զնիզս Դամասկեայ, եւ սատակեցից զբնակիչս դաշտացն Ովնայ, եւ կոտորեցից զազգն ամենայն յարանց Խառանայ. եւ գերեցի ընտիր ժողովուրդն Ասորւոցե. քանզի ի բնակչաց Խառանու եհաս նմա կործանումն ըստ մարգարէին ձայնի:

Բայց արժան է ի խնդիր ելանել, եթէ զիա՛րդ մարգարես զբոլորիցն ամբարշտութիւն երիս ի վեր յայտնելով՝ ի վերայ բերէ զչորրորդն լինել հրաժեշտ բարկութեանն տեսան: Թուի ինձ բազմաբեզուն չարութեամբ լցեալ քաղաք ամբարշտացն. քանզի ախտացեալք մտօք եւ զգայութեամբ եւ սրտիւ՝ կատարէին զերկունս մահու մտացն եւ զգայութեանց զչարութեանցն առատագոյն ծնունդս՝ զսպանութիւն, զչարութիւն ընչից եւ զհեշտ ցանկութիւնն: Եւ չորրորդ՝ զի ոչ միայն ոչ ակն ունէին այցելութեանն Աստուծոյ, այլ եւ պատճառ եւս չարեացն զոր գործէին, համարէին զնա որ ամենայն բարութեանց է աղբիւր: Եւ այն էր որ զներողութիւն քաղցրութեանն Աստուծոյ անդառնալի շարժմամբ շարժէր առ ցասումն ամբարշտութեանցն:

ԻԵ

Եւ մինչդեռ ամբոխ աղմկին զօրացեալ յաճախեր ի մէջ որդւոցն Իսմայելի վասն անհաւատ պատերազմին, յայնժամ զերծեալ որդիքն Սմբատայ ի կալանաւոր պատանդէն. քանզի արձակեցան հրամանաւ Վլթի ի բանտէն: Բայց յառաջ քան զգալ նոցա յաշխարհէն Ասորւոց սպանաւ Վլիթ, եւ արգելան անդէն յաշխարհին, զի ոչ ոք համարձակեաց նոցա ելանել յաշխարհէն: Ապա իբրեւ յաճախեաց պատերազմն ի մէջ նոցա, յայնժամ զերծեալք անկան ի Յայս: Եւ իբրեւ հասին յաշխարհս Յայոց, յետ սակաւ ինչ ժամանակի երթեալք ի կողմանս Վասպուրական աշխարհին՝ խոշտանգանս եւ տազնապ մեծ յարուցանելին ի վերայ երկրին. եւ հարկապահանջ բռնութեամբ վտանգէին զնոսա մինչեւ հասաներ բողոք աշխարհիս առ հրամանատարն Իսահակ որդի Մսիմի. եւ արգելոյր զնոսա ի գործելոյ զապիրատութիւնն:

Ապա իբրեւ զիրս մարտին եւ զամբոխ ժամանակին տեսին՝ սկսան վերստին հակառակ լինել իշխանութեանն Աշոտոյ. եւ ամենայն ուրեք շանային գայթակղութիւն դնել անձին նորա: Եւ յարձակեալ ի վերայ նորա ի գիշերի զի էր ի հանգստեան, եւ զզօրս իւր սփռեալ ի գաւառսն՝ կամէին սպանանել զնա. այլ զգացեալ պահապանքն՝ ազդեցին իշխանին զհէնն որ եհաս ի վերայ. եւ փախստական եղեալ ապրեր ի ձեռաց նոցա. իսկ նոցա լցեալ բազում աւարաւ ի գանձուց իշխանին Աշոտոյ՝ դարձան ի հետոց նորա: Իսկ նորա իմացեալ զդաւաճանութիւն նոցա, զի յաւուրս խաղաղութեան վրեժխնդրութիւն չարութեան յուզէին առնուլ ի նմանէն՝ անձնապահ լիներ ի նոցանէն աւուրս ինչ: Եւ ժողովեր զաղիս տան իւրոյ յամրոցն Դարիւնից, եւ զտիկինն եւ զամենայն ընտանիս իւր. եւ թողոյր պահապան ի վերայ ամրոցին պահել: Եւ ինքն անցեալ գնայր յաշխարհն Ասորւոց առ իշխանն Իսմայելի Մրուան առ ի զեկուցանել նմա զիրս աղմկին որ ի մէջ նորա եւ նախարարաց իւրոց: Եւ իբրեւ եհաս Պատրիկն զօրօք իւրովք ի տեղի մարտին՝ բազում յաղթութիւն լինէր զօրացն Մրուանայ եւ խորտակումն հակառակորդաց նորին.

քանզի լուան զհամբաւ գալստեան նորա, եթէ եհաս պատրիկն Յայոց ի թիկունս օգնականութեան եւ ունի ընդ իւր ընտիրս հեծելոց ժեռ արանց վառելոց: Եւ զայս լուեալ հակառակորդացն Մրուանայ՝ լբան ի պատերազմէն, եւ հարուածք մեծամեծք եղէն յաւուր յայնմիկ. եւ պարտասեալք ի պատերազմէն՝ առ փոքր մի դարդեցին:

Եւ զայն ժամանակ յորում էր իշխանն Աշոտ յերկրին Ասորոց՝ կացոյց որդին Մսիմի ի վերայ զօրացն Յայոց իշխան՝ զԳրիգոր ի տանէն Մամիկոնեան փոխանակ Աշոտոյ: Իսկ Մրուանն տեղեկացեալ զամբաստանութիւնն զորդուցն Սմբատայ եւ զոր ինչ արար ընդ նա Դաւիթ եղբայր Գրիգորի՝ յէր դեսպան առ որդին Մսիմի Իսահակ, որ էր հրամանատար աշխարհիս Յայոց, եւ հրամայէ ունել զԴաւիթ եւ տալ ի ձեռս Օբբայի ումեմն, զի դատապարտեսցէ զնա որպէս եւ հրամայեալ էր վասն նորա: Եւ նա իբրեւ ըկալաւ զհրամանն ոչ կարաց յապաղել, այլ նոյնժամայն կոչեաց նենգութեամբ ունել զնա, եւ տայր ի ձեռս անողորմ դահճի, զոր առեալ կապէր դառն կապանօք եւ ղներ ի կալանս բանտի աւուրս ինչ: Եւ գրէ առ Մրուան եթէ զի՛նչ հրամայեսցէ: Եւ տուեալ հրաման՝ ծայրակոտոր առնել ոտիւք եւ ձեռօք եւ փայտիւ դատապարտել ի մահ: Եւ այսպէս ողորմելի եւ ծանականաց մահու վճարեր ի կենաց, որպէս ասացաւ՝ ըստ անհաճոյ Աստուծոյ բարուց ատելութեանն, զոր ունէին առ միմեանս. զի արդարեւ չար սերմանցն չար արդիւնաւորութիւն, ըստ ասողին բանի:

Եւ իբրեւ այս չարիք ի գլուխ ելանէին՝ դարձեալ հաստատէ զիշխանութիւնն Աշոտոյ Մրուան, եւ առաքէ զնա մեծամեծ պատուօք յերկիրս Յայոց: Եւ յայնմիտեռ ոչ դադարէր Գրիգոր յերկնելոյ զհակառակութիւն վասն քինախնդիր լինելոյ կորստեան եղբօրն, թեպէտեւ վասն երկիւղի բռնաւորացն առներ խաղաղութիւն ընդ Աշոտոյ բանիւք միայն. այլ սրտիւ ոչ միտեցաւ զհետ իշխանութեան նորա. քանզի սպասէր հասանել ժամու, յորում հասանէր կամացն խորհրդի:

ԻԶ

Եւ մինչդեռ տակաւին յերկարեր մարտ պատերազմին ի մէջ նոցա՝ յայնժամ խորհեցան ամենայն նախարարք աշխարհիս ընկենուլ զլուծ հնազանդութեանն եւ ապստամբել եւ ի բաց կալ ի հնազանդութենէն Իսմայելի: Յոր խորհուրդ յորդորեաց զնոսա Գրիգոր որ ի Մամիկոնեան տոհմէ: Եւ զայս խորամանկութիւնն սիւթեր վասն հանելոյ զիշխանութիւնն յԱշոտոյ: Եւ եկեալ ամենայն նախարարք Յայոց առ իշխանն Աշոտ՝ հարկեցուցանէին զնա կամակցել եւ միաբանել անօգուտ խորհրդին:

Եւ տեսեալ իշխանին զմիաբանութիւնն նախարարացն եւ նոցին հեծելոց, զի առ հասարակ յեղեալք էին զհետ անօգուտ խորհրդին՝ վարաներ յանձն. եւ կոչեցեալ զմի մի ի նախարարացն իւրոց՝ բազում բանիւք թախանձեր ոչ մտանել ի գործ ապիրատութեանն եւ ասեր. «ո՛վ եղբարք, ոչ տեսանեմ խոհական մտաց զգործ անզգայութեանդ, այլ անուղղայ խորհուրդ եւ բանս տարապարտս. քանզի ահա նուազունք են զօրքս մեր ի մէջ բռնութեանն Իսմայելի, եւ ոչ կարեմք զդեմ ունել զօրաց նոցա, եւ ոչ զերկիր մեր հանել ի բերանոյ վիշապացն: Եւ միայն աշխատութիւն եւ վտանգ հասուցանեմք ի մտածմունս մեր. այլ եթէ կամեսջիք ընդունել զխրատ իմ՝ ոչ արասցուք զբանդ զայդ, եւ հարկեսցուք նոցա որպէս ցարդ եւս, եւ կալցուք զստացուածս մեր, զայգիս, զանտառս եւ զանդաստանս մերե: Եւ ոչ կամեցան ընդունել զխրատ իմաստութեանն նախարարարքն Յայոց. այլ դիմադարձեալ ասեն. «եթէ ոչ միաբանեսցիս ի խորհուրդս մեր՝ ոչ մնացէ առ քեզ եւ ոչ մի ոք ի զօրաց քոց. չկարեմք ժուժկալել տագնապիս յորում կայ երկիրս Յայոց»: Իսկ ապա հաւանեալ ակամայութեամբ իշխանին Աշոտոյ՝ առներ միաբանութիւն ընդ Գրիգորի եւ ընդ այլոց

Նախարարացն, եւ դնէին դաշինս ուխտի առ միմեանս միջնորդութեամբ տերունեան Նշանին՝ աննենգ պահել զսէր միաբանութեանն:

Եւ իբրեւ զայս դաշինս հաստատէին՝ մեկնէին ի հրամանատարէն որ ի վերայ աշխարհիս, եւ երթեալք ապաստանէին յամուրս աշխարհին Տայոց հանդերձ ամենայն ընտանեօք իւրեանց եւ ամենայն աղխիւք. եւ ապաստանեալք առաւել ի զօրս արքային Յունաց որք էին ի կողմանս Պոնտոսի. քանզի եր ի մէջ Նոցա ուխտ խաղաղութեան հրամանաւ կայսերն Կոստանդինի: Եւ ամենայն որդիք յանցանաց երթեալք խառնէին ի գունդ ապստամբութեանն, որք ոչ ճանաչէին զերկիւղն Աստուծոյ եւ ոչ զահ իշխանաց եւ ոչ զպատիւ ծերոց, այլ իբրեւ այլազգի եւ օտարացեալ՝ ասպատակ սփռեալ գերէին զեղբարս եւ զազգակիցս իւրեանց, եւ բազում աւարառութիւնս առնէին, խոշտանգանաւ եւ գանիւք տանջանս ածեալ ի վերայ եղբարց իւրեանց:

Յաղագս որոյ ստրջացեալ ներողութիւնն Աստուծոյ՝ քակեաց զմիաբանութիւն Նոցա. զի եւ ոչ զամն ողջոյն յաջողեաց Նոցա զգործ ապիրատութեանն, այլ անդէն ի մօտոյ մեկնեալ ի Նոցանէն իշխանն Աշոտ՝ զայր հասաներ ի գաւառն Բագրեւանդ ի գիւղն Յազր եւ ոմանք ի Նախարարացն ընդ Նմա, եւ կամեր միաբանել ընդ որդիսն Իսմայելի: Անդ ուրեմն նենգեալ Նախարարքն որք ընդ Նմայն էին՝ զեկուցանէին չարասերն Գրիգորի գիրս խորհրդին: Իսկ Նորա զվաղնչուց խորհեալ դաւաճանութիւնն ի գլուխ կամեցեալ տանել՝ վաղվաղակի կազմեր զզօրս իւր, եւ հետամուտ եղեալ զկնի Նորա՝ իբրեւ զագռաւ ընդ լերինս ընթացեալ հասաներ ի գիշերի ի վերայ Նորա, եւ պաշարեր զկայս հանգստեան Նորա, գիտացեալ զերկմտութիւն զօրաց Նորա, զի ոչ եկին ի թիկունս օգնականութեան: Եւ ըմբռնեալ զՆա՝ տայր ի ձեռս ծառայիցն Դաւթի, եւ հրամայեր բառնալ զլուսաւորութիւն աչաց Նորա. եւ ստուերամած խաւարաւ Նսեմացուցանէր զբոլոր աշխարհիս պարծանս եւ ի խոր տխրութեան պարփակեր ոչ միայն զանձն Նորա, այլ եւ զամենայն համատոհմ Նախարարաս ազգին իւրոյ: Որոց յետոյ իրագէկ եղեալ՝ ոչ ինչ կարացեալ օգուտ գործել. այլ Նստեալ միայն ողբովք եւ աշխարանօք լային, զի անկեալ կործաներ պսակն պերճութեան ի գլխոց Նոցա. եւ յայնմիտտ բառնայր փառք ազգիս Յայոց:

Իսկ բարեդրուժն Գրիգոր որպէս ի մեծ արիութենէ դարձեալ՝ անկաներ ի քաղաքն Կարնոյ. եւ առաքեր ի կողմանս կողմանս աւետիս զյաղթութեան իւրոյ: Եւ յետ բազում աւուրց հասաներ ի վերայ Նորա դատաստանն Աստուծոյ ըստ արժանի գործոց իւրոց. քանզի ուռուցեալ որովայն Նորա՝ ուժգին վտանդիւ տազնապեր զանձն Նորա. եւ այնպէս սատակեր ի կենաց անյիշատակ բարձեալ ի միջոյ: Եւ փոխանակ Նորա կացուցին իշխան զեղբայր Նորին զՄուշեղ սակաւ ինչ ժամանակս:

Իսկ Աշոտոյ կալեալ զիշխանութիւնն ամս ժե փառաւորապէս պատուով քան զամենայն առաջին իշխանսն՝ հանդիպեր դաւող նենգութեանն. եւ կեցեալ յետ այնորիկ ամս ժգ՝ վախճանէր բարուք ծերութեամբ, եւ եղեալ ի տապանի փառաւորապէս ի կայս հանգստեան իւրոյ ի գիւղն Դարիւնս:

ԻԷ

Կայ եւս մեզ դառնալ յառաջին շարս կարգի պատմութեանս: Քանզի մինչդեռ Մրուան ուներ զիշխանութիւնն Իսմայելի, եւ մարտնչեր ընդ իւր ազգին՝ դարձեալ այլ մովեկան հուր հրդեհի բորբոքեր ի կողմանց արեւելից յերկրէն Խորասան աշխարհին: Քանզի իբրեւ տեսին ամենայն Նախարարաք որդուցն Իսմայելի, զի զօրացաւ ի վերայ Նոցա անհանդուրժելի վտանգ յիւրեանցայոցն՝ ջանային զապրիլ անձանց գտանել. յորոց

ումանք ի նոյն տոհմէ օրէնսդրին իւրեանց հատուածեալք՝ փախստեայ անկանէին ի հորասան յաշխարհն եւ թագստեամբ կէին անդ ժամանակս ինչ: Ապա յետ այնորիկ միաբանեալ զգօրս հորասան աշխարհին՝ կացուցանէին զօրավարս ի վերայ նոցա զԿահաթբա եւ զԱբու-Մսլիմ ոմն, որ էր խորամանկ աստեղագիտական աղանդովն: Եւ սոքա միաբանեալք սպանին զհրամանատար աշխարհին, եւ զգօրս նորա յինքեանս դարձուցեալ եւ զայլ բազմութիւն խառնիճաղանճիցն աշխարհին, որք տազնապեալք էին յանհնարին բռնութենէ հարկապահանջիցն՝ սկսան տակաւ յարձակիլ ի կողմանս Ասորեստանի. որոց ընդդէմ երթեալ զօրքն Մրուանայ՝ ոչ կարէին զդէմ ունել այնմ ամբոխին, զի ի տեառնէ էր խորտակումն իշխանութեան նորա: Եւ զբազումս հարեալ սատակէին եւ զայլսն փախստական առնէին գունդք Աբդլայիցն որ կոչին որդիք Յեշմայ: Եւ ինքեանք յառաջ մատուցեալ՝ անցանէին ընդ գետն Տիգրիս, եւ նուաճէին զբազում քաղաքս հնազանդեալ ընդ նոքօք. եւ զամենայն զօրս զոր միանգամ առաքէր Մրուան ընդդէմ նոցա՝ խորտակեալ ջախջախէին, եւ զմեծ բանակետղն Տաճկաց Ակողա զամենեսեան հնազանդէին: Իսկ բնակչացն Ակողայ եւ Բասրայ տեսեալ զբռնութիւն զօրութեան նոցա՝ ձեռնտու եղէն եւ յաւելան ի զօրս նոցա: Չոր զգացեալ Մրուան՝ տազնապաւ մեծաւ վարաներ, եւ բացեալ զխանութս գանձուցն արքունեաց՝ սփռեր զօրացն: Եւ վառեալ զինքն բազմութեամբ զօրացն՝ ելաներ ընդդէմ նոցա: Եւ իբրեւ հասանէին առ միմեանս եւ յարդարէին ճակատ առ ճակատ եւ խառնէր պատերազմս՝ բազումք լինէին վիրաւորք ի կողմանցն երկոցունց, եւ անթիւ դիակունք դաշտացն տապաստ անկանէին. եւ յերկարածգեր պատերազմս ի մէջ երկոցունց մինչեւ ի գլուխ ելանել ամին այնմիկ: Իսկ ի վերանալ յամին վեցերորդի իշխանութեանն Մրուանայ՝ հասանէր ի վերայ նորա վրեժխնդրութիւն Աստուծոյ, ինդրել ի ձեռանէ նորա զարիւն զոր ետեղ յազգէն իւրմէ:

Եւ զօրացեալ զօրք Աբդլայի՝ յարձակէին ի վերայ նորա գազանաբար, դիմեալ հասանէին ի բանակն Մրուանայ, եւ հարեալ սատակէին ի նոցունց հարուածս սաստիկս յոյժ յոյժ: Չի ասեն լինել զթիւ անկելոցն ի միում նուագի յռ արանց հեծելոց, մինչեւ գնալ յարենէն վտակք առուաց, եւ ի գուրոշիս արեանն լինել մեզ եւ մութ ամբաւ: Եւ զմնացորդս զօրուն առեալ արկին ի մէջ բանակի Մրուանայ. եւ հասանէին մինչեւ ի դղեկածեւ կազմած պարտակին եւ ի վրանն Մրուանայ, եւ զնա ինքն հարեալ սատակէին: Եւ զայս ամենայն չարիս եւ զդրդմունս պատերազմաց եւ զառմունս քաղաքաց եւ հեղմունս արեանց կատարեալ ամս զ՝ վախճանի:

ԻԸ

Եւ տիրէ ընդ նորա Աբդլայ, եւ առաքէ զեղբայր իւր զմիւս Աբդլա շրջել ընդ ամենայն աշխարհս իշխանութեանն իւրոյ: Որ նախ ելեալ յաշխարհս Յայոց՝ բազում վշտօք եւ նեղութեամբ վտանգեր զամենեսին եւ հասուցանէր ի չքաւորութիւն տնանկութեան, մինչեւ ապահանջել հարկս եւ ի մեռելոցն: Եւ զամենայն բազմութիւն որբոց եւ այրեաց չարալլուկ տառապեցուցանէր. վտանգեր զքահանայս եւ զպաշտօնեայս աստուածային խորանին խոշտանգանօք եւ քօք այպանութեան եւ գանիւք՝ ի յայտ ածել զանուանս վախճանելոցն եւ զընտանիս նոցուն: Խոշտանգեր եւ զբնակիչս աշխարհիս բռնագոյն եւ դառն հարկապահանջութեամբ, առնուլ ըստ գլխոյ բազում զուգես արծաթոյ, եւ դնել կնիք կապարեայ յամենեցուն պարանոցս:

Իսկ տոհմ նախարարացն որ կամաւ եւ որ յակամայ յաճախէին տալ ընծայս ձիոց ջորուց եւ հանդերձից պատուականաց եւ զայլ մթերս ոսկւոյ եւ արծաթոյ, որպէս զի կարասցեն լնուլ զբերան վիշապին որ յարձակեալ էր ապականել զերկիրս: Եւ նորա լցեալ զանյազութիւն չարընկալ որովայնին՝ անցանէր ընդ կողմն Պարսից եւ Մարաց մինչեւ

յաշխարհին Խորասան, եւ անդուստ յԵգիպտոս եւ ի Պենտապոլսական աշխարհին մինչեւ ցԱփրիկայ: Եւ ամենայն ուրեք ուր եւ հասաներ՝ գյափշտակօղ բարս ագահութեանն իբրեւ զվարմ ձգեալ ի տամբիոն՝ որսայր զկենաց մարդկան զհետեւանս, մինչեւ կոչել յիւրական ազգէն անուն զլացութեան ևորա հայր դանգի. զի որպէս բանից կարգ է ասել՝ զդանգ առաւել քան զԱստուած մեծարեր: Եւ իբրեւ գնացեալ մեկնեցաւ յաշխարհես, թողոյր հրամանատար դատաւորութեան եւ հարկապահանջութեան ի վերայ աշխարհիս Յայոց զԵգիս որդի Ուսագի:

Եւ Եգիս կացուցաներ ի վերայ աշխարհիս իշխան ի նախարարացն Յայոց զԻսահակ որդի Բագրատայ ի նոյն տանէ իշխանին Աշոտոյ, որ էր որդի հորեղբօր ևորա, այր զեղաղէշ երեսօք եւ երեւելի հասակաւ եւ ազնուական բնութեամբ եւ ծանօթ երկիւղին Աստուծոյ: Եւ առաջնորդէր զօրաց իւրոց ակամայութեամբ կոխել զաշխատութիւն մարտիցն ուր եւ առաքէր. զի յայնմիտէտ հատաւ սակ արծաթոյն, որ գայր ամի ամի յարբունուստ զօրացն Յայոց: Եւ զհամար հեծելոցն պահանջէին յիշխանացն. եւ հարկ լինէր ի տանց իւրեանց հանդերձել զգունդս զօրացն եւ զընթացս զրավաստակ աշխատութեանցն ողջ պահել:

Եւ Աբդլայն լցեալ զգ ամ իշխանութեանն վախճաներ: Եւ առնոյր զիշխանութիւն ևորա եղբայր ևորին միւս Աբդլա ամս իբ:

ԻԹ

Ի սորա աւուրս շարժեալ թագաւորն Յունաց ի կայսերական արբունեան մտիցն՝ բազում եւ ծանր ամբոխիւ գայր հասաներ յաշխարհին Կարնոյ ի քաղաքն որ կոչի Թեոդուպոլիս: Եւ իբրեւ յական թօթափել կործանէր զդղեակ պարիսպ ամրոցին արքայն Կոստանդին որ էր որդի Լեւոնի, եւ բացեալ զտուն գանձուցն՝ բառնայր բազում կշիռ ոսկւոյ եւ արծաթոյ. գտաներ ի գանձի անդ զնշան տերունեան խաչին, զոր առեալ տանէր ընդ ինքեան: Նա եւ զգօրսն քաղաքին եւ զբնակեալսն ի նմա Սառակինոսս բառնայր ևոցին ընտանեօքն յաշխարհին Յունաց: Եւ բազումք ի բնակչաց գաւառացն ինդրեալ յարքայէն, զի ընկեցցեն զանուր լծոյ ծառայութեանն Իսմայելի յանձանց եւ զնացցեն զկնի ևորա:

Եւ ևորա տուեալ հրաման, վաղվաղակի հանդերձեալ զաղիս իւրեանց՝ խաղացին յառաջ, ապաւինեալք ի զօրութիւն տերունեան խաչին եւ ի փառս արքային. թողին զերկիր ծննդեան իւրեանց, եւ հատուածեալք անկան ի կողմն արքային բարեպաշտի: Իսկ ի գալ միւսոյ ամին կազմեալ Եգիտն զգօրսն որ ընդ ձեռամբ իւրով՝ երթայր հասաներ ի քաղաքն Կարնոյ եւ արկանէր մարդահարկ ի վերայ աշխարհին. եւ հաւաքեալ զբազմութիւն անթիւ՝ կացուցանէր գործավարս ի վերայ գործոյն, եւ փոյթ յանձին կալեալ շինէր զխրամատեալ պարիսպ քաղաքին: Եւ ածեալ արս յորդոցն Իսմայելի բնակեցոյց ի նմա ևոցին ընտանեօք՝ պահել զքաղաքն եւ զգուշանալ ի թշնամեացն: Եւ կարգեաց ևոցա պատրաստութիւն կերակրոց յաշխարհես Յայոց:

Լ

Յայնմ ժամանակի ոչ դարարեր ամբոխ աղմկի հեռութեան անօրէն ազգին յաշխարհես: Քանզի ամենայն ուրեք զբնական իւրեանց չարահնարութիւնն ոչ լքին յանձանց որդիքն Բելիարայ. այլ իժաբար դիմեալ անաստուած ոմն որում անուն էր Սուլէյման, եւ ընդ նմա որդիք յանցանաց ի կողմանցն Պարսից՝ ասպատակէին ի կողմանս Վասպուրականի, գործելով զանարժան բարս մննդակից չար սերմանցն: Որոց ի դիմի

հարեալ նախարարաք ի տանէն Արծրունեաց Սահակ եւ Յամագասայ սակաւ արամբք՝ անկան ի մէջ թշնամեացն: Իսկ նոքա իբրեւ տեսին զի նուագունք էին՝ ի մէջ արկեալք կամէին սպանանել: Իբրեւ տեսին Սահակ եւ Յամագասայ զհէնն զարթուցեալ ի վերայ, եւ զի ոչ ուստեք փախուստ գտաներ՝ սուր ի գործ արարեալ զբազմութիւն թշնամեացն խողխողէին, եւ ինքեանք դիմեալ ընդ տեղի մի ամբոխին զերծանել ջանային:

Անդ կարեվեր խոցեալ Յամագասայ՝ անկաներ յերիվարէն. եւ պատեալ զնովաւ թշնամեացն սպանին: Եւ Սահակ իբրեւ ետես զսպանումն եղբօրն, յաղագս յաճախ սիրոյն զոր ունէր առ եղբայրն մատնէր զանձն ի մահ. եւ ի խոնարհ անկեալ յերիվարէն՝ կարթակոտոր առնէր. եւ ինքն զայրագին անձամբ մենամարտեր եւ զբազումս դիաթաւալ կացուցանէր, մինչեւ ինդրել զվրեժ արեան եղբօր իւրոյ: Եւ ապա պարտեալ ի մարտին վախճանէր: Եւ այնպէս վճարէին ի կենաց ընտիր նախարարքն, որք էին որդիք Վահանայ Արծրունւոյ:

Իսկ ապա յետոյ ազդ եղեալ եղբօր նոցա Գագկայ եւ այլոց նախարարացն որ ընդ նոսա՝ ելանէին ի տեղի մարտին վայիւք եւ ճջօք. այլ ոչ կարացին հասանել թշնամեացն: Դարձան ողբովք եւ աշխարանօք թաղել զմեռեալսն: Իսկ թշնամիքն դարձան ընդ նոյն ճանապարհ. որ ապա յետոյ սակաւ մի անկաւ ի ձեռս Գագկայ Արծրունւոյ եւ սպանաւ Սուլեյմանն եւ բազումք ընդ նմա:

ԼԱ

Եւ մինչդեռ ունէր զհրամանատարութիւն իշխանութեանն Եղիտ՝ յղեր դեսպան առ արքայն հիւսիսոյ, որում իսաբանն կոչէին, եւ ինդրեր առնել ինսամութիւն ընդ նմա. որպէս զի ի ձեռն այնորիկ արասցէ ուխտ խաղաղութեան ընդ նմա եւ ընդ զօրս իսազրաց: Եւ հաւանեալ արքայն իսազրաց՝ տայր զքոյրն իւր նմա կնութեան, որում անունն էր իսաթուն. եւ առաքէր ընդ նմա նաժիշտս եւ աղախնայս եւ ծառայս բազումս: Եւ կեցեալ իսաթունն սակաւ ինչ ժամանակ՝ վախճանէր: Եւ բարձաւ ուխտ խաղաղութեանն որ ի մէջ նոցա. քանզի իբրեւ դաւով նենգութեամբ համարեցան զմահ նորա: Եւ գումարեալ զօր բազում տայր ի ձեռս զօրավարի միոջ, որ անուանեալ կոչիւր Ռաժթարիսան, ի ղնգէն իսաթիրլիթբերայ, եւ առաքէր ի վերայ աշխարհիս որ ընդ ձեռամբ Եզտի: Որոց սփռեալ զասպատակս իւրեանց ըստ հիւսիսոյ գետոյն հզօրագունի որ կոչի Կուր՝ առնուին բազում գաւառս, զՅէջար, զՔազա, զՈստանի, զՄարգալանեան, զՅաբանդ, զԳեղաւու, զՇաքէ, զԲեխ, զԻսենի, զԿամբեխճան, զԽողմաղ: Այս գաւառք աշխարհին Աղուանից: Առին եւ զցանկալի դաշտն Բաղասական, յորում անթիւ բազմութիւն հօտից եւ նախիրք անդեոց բազմաց, զորս առին յաւարի: Առին եւ յաշխարհէ իշխանութեանն Վրաց գաւառս եօթն, զՇուլք, զՔուլէշկափոր, զՁելթո, զՇուլքթ, զՎելիսցիս, զԹիանէթ եւ զԵրկ: Եւ հաւաքեալ զբազմութիւն գերեստանեացն եւ աւար բազում՝ դարձան ի բնակութիւնս իւրեանց: Եւ ոչ կարաց ընդոստախօս պատագրոսն այն համբառնալ զգլուխն իւր, որ ունէր զիշխանութիւն հրամանատարութեան աշխարհիս Յայոց, այլ միայն ղօղեալ իբրեւ զանբան կալով՝ ոչ ինչ թուէր նմա կործանումն աշխարհին:

Իսկ ապա յետ սակաւ ինչ ժամանակի հատուածեալ նոյն վիրագն, որ Էած ստուերածս ի վերայ երկրին Աղուանից՝ գայր միաբանել ընդ իշխանին Իսմայելի. եւ յղեալ յաշխարհն Ասորոց պատանդ զորդի իւր՝ ինքն վաղվաղակի վախճանէր սրով մերձ ի դրունս Աղուանից:

ԼԲ

Ասացից եւ վասն ապստամբին այլմիկ, զոր նախ առաքեր Աբղլա յաշխարհս Յայոց, որում ճալեի կոչէին. որ էր այր անօրէն եւ արիւնահեղ, յորմէ բազումք զգուշացեալ անձնապահ լինէին. քանզի ոչ կարէին յայնժամ այնպիսի նեղութեան տանել: Էին ոմանք ի նախարարացն Յայոց, որք մերժեալ լինն զժառանգութիւնս իւրեանց եւ փախստեայ անկան յաշխարհն Յունաց, ապաւինեալք առ կայսրն Կոստանդին: Իսկ Գագիկ որ էր տեր Արծրունեաց տանն, իբրեւ ոչ գտաներ տեղի փախստեան՝ անդէն գաղթեր յամրոցն որում Նկանն կոչէն. եւ ժողովեալ առ ինքն զնախարարս աշխարհին Նոցին հեծելովք, եւ ելեալ ասպատակ սփռեր զկողմամբք Ատրպատական աշխարհին, ի Չարեւանդ գաւառ, ի Բուտակս եւ Չիդռոյ, ի Տասուկ, ի Գագնակ, ի Յորմի, ի Սուրենապատ եւ յայլ եւս մերձակայ գաւառսն, յորում գործէին գործ անհաճոյ Աստուծոյ, նմանեալ անօրինաց, որ ոչ վայել էր քրիստոնէից: Պահանջեր եւ հարկս յաշխարհէն բազում տագնապաւ խոշտանգեալ. եւ գայր հասաներ ի գաւառն Յեր, յորում վայրի հասանէ Ռուհ ոմն զօրավար Իսմայելացւոց, եւ ընկենոյր բազում վիրաւոր ի զօրունէն Յայոց եւ զայլսն փախստական ընկենոյր յամուրն Նկան. եւ ինքն շրջեր զգաւառօքն Վասպուրականի, զի կարացէ որսալ զնա յորոգայթ իւր: Ապա իբրեւ տեսանէր տերն Արծրունեաց զխորտակումն զօրաց իւրոց՝ ոչ եւս կարաց ելանել ի գործ անօրէնութեանն. այլ անկեալ յամրոցն՝ դադարէր առ սակաւ մի: Յետոյ այլ զօր եկեալ ի վերայ Նորա, որոյ զօրագլուխ էր Մուսէ՝ պաշարեալ պահէին զամրոցն ամ մի: Եւ իբրեւ ոչ ինչ կարէր ստնանել՝ դաւով նենգեալ կոչէր ի խաղաղութիւն, եւ ըմբռնեալ տայր ի ձեռն իշխանին Իսմայելի: Եւ Նորա արկեալ զնա ընդ կապանօք՝ դներ ի կալանս բանտի յանհանդուրժելի նեղութեան եւ պահանջեր ի նանէ զարծաթն, զոր հարկապահանջութեամբ ժողովեալ էր յերկրէն Պարիսց:

Իսկ Նորա ոչ ինչայեալ ի գանձս, որչափ գտանէր ի ձեռին Նորա, զի թերեւս կարացէ շահել զկեանս իւր. այլ ոչ ինչ օգտեալ անդէն վախճանէր ի տառապանս բանտին, իբրեւ գայր մի յանարգաց: Եւ զորդիս Նորին զՅամագասայ եւ զՍահակ յոլով ժամանակս կալեալ ի կապանս՝ ապա ուրեմն անկուշեալ կամք չարաշուք գահճին՝ հաճեալ հաւանութեամբ հաշտեր ընդ Նոսա պատուելով, եւ առաքեր յերկիրս Յայոց:

ԼԳ

Չսոյն ժամանակս ի հրամանատարութեան Եգիտի եւ յիշխանութեանն Աբղլայի միւսոյ յոյժ ծանրացաւ անուր լծոյ հարկապահանջութեան ի վերայ աշխարհիս Յայոց. քանզի դժոխածեւ ազահութիւն անհամբոյր թշնամոյն ոչ շատացաւ ուտել զմարմինս ընտրելոց Զրիստոսի հօտիս եւ ըմպել զարիւն իբրեւ զջուր զարհամարհանս Նոցա. այլ համօրէն զբոլոր երկիրս Յայոց արկանէր ընդ անհանդուրժելի վտարանդիւք. զի վախճանեաց զգիւտ արծաթոյ ի յերկրէս, եւ ամենայն ոք տալով զպաճարանս ընչից իւրեանց՝ ոչ գտանէին զգինս փրկանաց անձին իւրեանց. եւ չար կտտանօք, գելարանօք եւ կախադանօք եւ դառն տանջանօք կեղէին զկեանս մարդկան: Եորմէ փախստեայ եղեալ բազումք յայրս եւ ի փապարս երկրի՝ ղօղեալ թագչէին. եւ ոմանք ձիւնահեղձ եւ գետավեժ լինէին վասն անտանելի աղետիցն. զի ոչ էր գիւտ զոր հայցէինն, գտանել պահանջումն սակի արծաթոյն, այլ ըստ զլիտոյ արանց. որովք թափուր մնացեալք յամենայն ստացուածոց՝ կապէին կապանօք տնանկութեան երկիրս Յայոց, եւ առհասարակ ճաշակէին ի հնոցէ աղքատութեան նախարարք եւ մեծամեծք: Թեպէտ եւ բազում անգամ բողոքէր իշխանն Սահակ եւ հայրապետն տեր Տրդատ որ ի տանէ նախարարացն Վանանդ գաւառի՝ այլ ոչ լուաւ զաղաղակ Նոցա Եգիտն որ ի վերայ հարկին էր յաշխարհիս: Բարձրացեալ բողոք տրտնջմանն հասանէ առ Աբղլայն, եւ

խորհտացեալ կոչէ առ ինքն զԵգիտն եւ փոխանակ նորա առաքէ զԲագար որդի Մսլիմայ: Եւ յետ ոչ բազում ժամանակի, զի եւ ոչ զամ մի ողջոյն տեսեալ Բագարն, կոչէ զնա առ ինքն առանց իրիք պատճառի, եւ առաքէ զՅասան. քանզի մեքենայոյզ խորամանկութիւնն յորդորէր խոնարհեցուցանել զերկիրս Յայոց ի տեղիս չարչարանաց. մանաւանդ թէ ոչ նա, այլ կամք ուղղչի իշխանացն կատարի, որում ի վերուստ վկայէր բարկութիւն գոլ բազմութիւն մարախոյն եւ կարկուտք եւ երաշտութիւնք անձրեւաց: Այսոքիկ ցոյցք բարկութեանն ի վերայ մեր:

Իսկ իբրեւ եկն Յասան որդի Կահաթարայ հրամանատար ի վերայ երկրիս Յայոց, եւ ընդ նմա գունդ բազում ի տոհմէ Խորասան աշխարհին, որք առաւել դառնութեամբ յաճախ գործէին զգազրագործութիւն եւ բազմացուցանէին զաղետս եւ զհեծութիւնս աշխարհիս, զի որպէս նախ զայս պատմեցաք՝ ի տեսնէ կարծրանային սիրտք նոցա առ ի վրէժխնդրութիւն չարեաց մերոց. զի արդարեւ սով եւ սուր եւ սասանութիւն յաճախէր յազգապետութեան նորա: Եւ եւս առ այսոքիւք արհամարհութիւնք հայրապետաց, այպանութիւնք եպիսկոպոսաց, գան եւ խոշտանգանք քահանայից, իշխանաց եւ նախարարաց քարշանք եւ քայքայութիւնք. որում ոչ կարացեալ հանդուրժել զօրագլուխք աշխարհիս՝ հեծէին եւ հառաչէին յանհանդուրժելի տազնապէն. քանզի զռամիկ բազմութիւն մարդկան խոշտանգէին ազգի ազգի չարեօք, զոմանս փոկահարութեամբ լլկէին վասն հարկապահանջութեան դառնապէս, եւ զոմանս գելարանօք եւ կախաղանօք, եւ զոմանս մերկացեալ ի զգեստուցն՝ արկանէին ի մէջ լճից յաւուրս դառնաշունչ ձմերայնւոյ, եւ կարգէին ի վերայ պահապանս, զի չարչարեսցեն զնոսա, եւ այնպէս չարալլուկ կտտանօք կեղէին զկեանս նոցա, զոր պատմել ոչ կարեմք զաղետիցն պատմութիւն:

ԼԴ

Յայսմ վայրի ճամեցից զվայրենամիտ ազգին Իսմայելի զխստասիրտ դառնութիւնն ի գլուխ ելեալ. քանզի իբրեւ տեսին նախարարք Յայոց զվտանգ տարակուսանացն հասեալ ի վերայ ինքեանց՝ եղին զոգի ի ձեռնին իւրեանց եւ ձեռնամուխ եղեն յիրս, զոր ոչ կարէին վճարել, վասն զի նուագունք էին: Այլ սակայն լաւ համարեալ զմահ քաջութեամբ քան զկեանս վտանգաւոր՝ ձեռնամուխ եղեն յիրս ապստամբութեան, եւ ի բաց կացին ի հնազանդութենէն Իսմայելի: Եւ սկիզբն բանիս այսորիկ լինէր ի ձեռն Արտաւազդայ, որ էր ի տանէ Մամիկոնէից. որոյ երթեալ ի մայրաքաղաքն Դուին՝ կազմութիւն մեծ ամներ զօրաց իւրոց. եւ ստանայր անդ զէսս եւ անօթս պատերազմի, եւ վառէր զինքն զրահիւք եւ սաղավարտիւք եւ ամենայն սպառազինութեամբք, եւ մտերիմ զինքն երեւեցուցանէր զօրացն Իսմայելի, իբր թէ մարտնչել ընդ թշնամիս նոցա կազմիցի: Եւ որոշեալ զինքն ի միաբանութենէ նոցա՝ հասանէր ի գաւառն Շիրակ ի գիւղն Կումայրի, եւ սպանանէր զհրամանատար հարկին: Եւ որ ինչ գտանէր ի ձեռն նորա առեալ՝ համբառնայր ամենայն տամբ իւրով, զնայր ի կողմանս Վրաց աշխարհին, եւ ընդ նմա ամենայն նախարարք աշխարհիս: Եւ հասեալ համբառն ի քաղաքն Դուին, եթէ այս ոճիրք դառն գործեցան յորդոցն Յմայելի՝ վաղվաղակի առնոյր զօր բազում Մահմետն, եւ զՍմբատ որդի Աշոտոյ զսպարապետն Յայոց եւ զայլ նախարարսն, եւ հետամուտ լինէր զկնի նոցա. հասանէր յաշխարհին Վրաց ի գաւառին որ կոչի Սամցիւէ. եւ կալեալ զկիրճսն՝ թափէր ապուռ ինչ յաւարէն. եւ զնոսա վարեալ փախստական ամներ յաշխարհէս Յայոց:

Իսկ նոքա երթեալ պատսպարէին յաշխարհին Եգերացւոց. եւ ստանայր անձամբ զիշխանութիւն անձին իւրոյ ի վերայ Եգերացւոց եւ ի վերայ Վեռիոյ, որ են Վիրք: Եւ ի ձեռն այսր գործոյ առաւել զայրագնեալ հրամանատարն Յասան՝ վաղվաղակի առաքէր

յամենայն կողմանս իւրոյ իշխանութեանս զբնութիւն հարկին ժողովել մեծաւ ստիպով. եւ յոյժ սաստկանայր հեծութիւն աշխարհիս ի պահանջողաց հարկին. քանզի ամենեւին նուագեալ էր գիւտ ածաթոյ յաշխարհէս Յայոց: Անդ ուրեմն շարժեր սիրտ նախարարի ուրումն ցասմամբ, որ էր որդի Յրահատայ կոմսի ի տանէ Մամիկոնեան, որոյ անուն էր Մուշեղ: Սա միաբանեալ ընդ իւր զոմանս ի նախարարացն Յայոց՝ ի բաց եկաց ի հնազանդութենէ Իսմայելի. եւ գտեալ զոմանս յորդուցն Իսմայելի ի գաւառի իւրում եւ ի տան իւրում, որք եկեալ պահանջէին ի նմանէ զարիւնս ոմանց սպանելոց ի տոհմէ իւրեանց՝ խողխողէր զնոսա ի սուր սուտերի իւրոյ: Եւ ինքն գաղթեր յամրոցն Արտագերոյ հանդերձ տամբ իւրով:

Եւ ելեալ նոյնժամայն ի գաւառն Բագրեւանդ, եւ ընդ նմա արք մկ, եւ ըմբռնեալ զպահանջողսն հարկին, որում անունն էր Ապունճուր եւ զորս ընդ նմա՝ հարեալ սատակեր ի սուր սուտերի իւրոյ. եւ լռեցուցաներ զպահանջումն հարկին յերկրէս: Եւ իբրեւ այս այսպէս վճարէր՝ ժողովէին առ նա ամենայն վշտատեսք եւ վտանգեալք հոգւով: Եւ յայնմհետէ զարթեան յամենայն կողմանց թշնամիք ի վերայ նորա: Եւ նախ քան զայս՝ յորդուցն Իսմայելի ի քաղաքէն Կարնոյ հասանէին ի վերայ նորա, որք էին իբրեւ արք երկերիւր, վառեալք կուռ սպառնազինութեամբ. յորոց վերայ հասեալ ի գիշերի ի գիւղն Խարս սակաւ արամբք, զի էին բանակեալ ի մէջ այգեստանեացն, շուրջ կացեալ զնոքօք՝ փլուզին զդուզնաքեայ պատուար այգեստանեացն, զի էր կարկառակոյտ քարանաց առանց հողոյ. եւ յանչափ դրդմանէ քարանցն բախեալ երիվարացն՝ զբազումս առաթուր հարեալ սատակէին. եւ առեալ զզէսս եւ զկապուտ անկելոցն՝ տայր զօրաց իւր, եւ գերիվարս եւ զամենայն կազմած զինուց. եւ ինքն խաղացեալ զնայր ի կողմն ամրոցի իւրոյ:

Եւ իբրեւ այս լուր աղետի հասաներ ի քաղաքն Դուին առ զօրավարն Իսմայելի Մահմետ՝ յամենայն կողմանց տագնապ մեծ յառնէր ի վերայ նորա. եւ գումարեալ զզօրս քաղաքին Դունայ՝ տայր ի ձեռս զօրագլխի միում, որում անուն էր Ապունճիպ, ելանել ի խնդիր վրիժու արեան սպանելոցն: Եւ առեալ զօրավարին այնմիկ զընտիրսն հեծելոց իբրեւ արս տ՝ ուշ եղեալ ընդ պողոտայն արթունի՝ հասաներ ի գաւառն Բագրեւանդ ի գիւղն Բագաւան: Անդ ի վերայ հասաներ նոցա Մուշեղ եւ ընդ նմա արք իբրեւ մ. եւ մատուցեալք ընդ միմեանս՝ օգնութիւն ի տեառնէ վաղվաղակի հասաներ ի թիկունս զնոյն Մուշեղայ. եւ բազում հարուածս հարեալ սատակէին ի զօրացն Իսմայելի, եւ զմնացեալսն ի փախուստ դարձուցեալ՝ հետամուտ լինէին մինչեւ յաւանն Արունճ, եւ զբազումս ճռաքազ առնէին, մինչեւ զնոյն ինքն զզօրագլուխն հարեալ սատակէին: Եւ մեծաւ յաղթութեամբ դարձեալ ի հետոց նոցա՝ լնուին բազում աւարաւ յաւարէ թշնամեացն:

Եւ փախստեայքն անկան ի քաղաքն Դուին սակաւք ի բազմաց: Որոց ընդ առաջ լինէին համազգիքն արք եւ կանայք վայիւք եւ ճջօք, հող ի գլուխ լինելով, զճակատ հարկանէին եւ զօճիս պատառէին, եւ ողբովք եւ աշխարանօք լնուին ամենայն փողոցք լայնանիստ քաղաքին: Եւ ահ մեծ անկաներ ի վերայ Սառակինոս գնդին. եւ ոչ լինէր նոցա համարձակ ելանել քան զքաղաքն. այլ անձնապահ լինէին յամրութեան քաղաքին:

Ապա իբրեւ զայս յաջողուած գործոյ տեսանէին նախարարք Յայոց՝ ամենեքեան միամտեալ ընթանային զհետ անմիտ խորհրդին. զի կարծէին լցեալ զժամանակ իշխանութեանն Իսմայելի, եւ մանաւանդ պատրեալք առաւել ի կարծիս առն միոյ մոնոզոնի, որ մոլորութեան հոգւովն շարժեալ՝ մարգարեանայր սնտոխս եւ ընդունայն ասելով. «ահա մերձեալ է ժամանակ փրկութեան ձերոյ. զի այժմ ընդ հուպ դարձցի

գաւազան թագաւորութեանն միւսանգամ ի տուն Թորգոմայ, առնուլ ձեռք զվրժ յազգէն Իսմայելի. եւ դուք մի՛ զանգիտէք յերեսաց խոցա, թէ նուազունք իցէք, զի մի այր ի ձեռք հալածեսցէ զհազարսն, եւ երկուքն զքիւրսն. զի զպատերազմս ձեր տեր պատերազմեսցի. զօրացարո՛ւք, մի՛ զանգիտէք»: Եւ այսպէս տեսիլ սուտ եւ ըղձանս ի ստից օր ըստ օրէ պատմէր խոցա, որում առհասարակ հաւատացեալ՝ տեսանօղ զնա կոչէին: Եւ յայսմ բանէ ամենեքեան պատրեալք՝ զրգռեցուցանէին զմեծ սպարապետն Սմբատ որդի Աշոտայ՝ հաւանել այնմ խորհրդի: Իսկ նա իբրեւ յակամայ կամաց շարժեալ յիւրմէ հաստատուն եւ յանխոնարհելի խորհրդոցն՝ չոգաւ զկնի խաբէբայ եւ մուլեկան առնն այնորիկ:

Եւ ժողովեալ ամնայն նախարարք Յայոց ի մի վայր՝ առնէին առ միմեանս երդմունս եւ դաշինս ուխտի՝ կեալ եւ մեռանել ընդ միմեանս: Եւ այսպէս միախումն ժողովեալք առ միմեանս՝ արք իբրեւ ը. զի բազումք ի ռամիկ ժողովոց եկեալ խառնէին ի գունդն խոցա. եւ համբարծեալ զնացին ի կողմանցն այնոցիկ պաշարել զքաղաքն Թեոդուպոլիս որ է Կարնոյ քաղաք: Եւ պաշարէին զնա պատնիշօք, եւ զամենայն ժամանակս ձմերայնւոյն մարտ եղեալ կռուէին ընդ նմա, կանգնեալ զնովաւ մահարծան, եւ հատանէին վետս ծակուց արտաքուստ ի քաղաքն. այլ ոչ ինչ կարացին ստնանել, բայց որչափ սակաւ ինչ ի քարէ մեքենայիցն, որովք սատակէին ի քաղաքէն:

Իսկ Աշոտ ի տանէ Բագրատունեաց, որդի իշխանին Սահակայ, զի էր այր խոհական հանչարով՝ ոչ միաբանեաց ի գործ վնասակար աղետին. այլ եւ զնոսա եւս խրատեր, ի բաց թողուլ զվնասակար կարծիսն՝ զոր ունէին ի վնասակար խրատուէ մուլեկան մոնոզոնին, եւ անձնապահ լինել անձանց եւ ընտանեաց խոցին, զի ասեր «մանկունք էք եւ կրտսերագոյնք հասակաւ. եւ գիտեմ եթէ ոչ կարէք զդեմ ունել զօրութեան բազմագլուխ վիշապին, զի հզօր է զօրութիւն Նորա եւ անթիւ բազմութիւն ընդ ձեռամբ Նորա, եւ անչափ պատրաստութիւն զինուց ի գանձս Նորա. եւ ամենայն թագաւորութիւնք որք հակառակ կացին իշխանութեան Նորա՝ փշոցան որպէս զանօթ բրտի. զի թէ Յոովմայեցուց թագաւորութիւնն ոչ կարաց համբառնալ զձեռս ի վեր, այլ սարսեալ դողայ յերեսաց Նորա, եւ ոչ յանդգնել ընդդէմ տերունեան հրամանին. զի եւ դուք չէք անտեղեակ ամենայն զօրութեան արքային Յունաց, քաջութեան անձին Նորա եւ բազմութեան եւ պատրաստութեան զօրաց Նորա, զի ամենեւին ընդ միտ անգամ ոչ էառ ածել զմտաւ առնուլ զաշխարհս Յայոց ի ձեռաց Նորա. Կոստանդին որդի Լեւոնի, որ մենամարտեալ ի միում աւուր ընդդէմ ահաւոր գազանացն՝ սպան զառիւծն իբրեւ զուլս այծեաց: Արդ որ զայս ոյժ զօրութեան ունէր՝ այնպէս ընթադրեալ է յահէ չարաթոյն գազանին որ ապականէ զերկիր. իսկ դուք յո՛վ արդեօք ապաւինեալ, եւ կամ որո՛վ զօրութեամբ եւ որո՛վ ուժով կարէք զդեմ ունել անյաղթելի իշխանութեան Նորա: Այլ արդ եթէ հաճոյ թուի անձանց ձերոց՝ ընկալարուք զխրատ իմ, քանզի զօգուտն ձեր եւ զպիտոյսն եւ զանդորրութիւն աշխարհիս տեսնեմ ես. զի այս լինի ելք զործոյդ, կամ դառնալ ձեզ եւ մտանել ընդ հնազանդութեամբ խոցա, եւ հանդարտել եւ կեալ խաղաղութեամբ յերկրիս ձեր, եւ կամ մերժիլ փախստեամբ համօրէն ընտանեօք յերկրէս ձերմէ, եւ լքանել, թողուլ զժառանգութիւն հարցն ձերոց զբնակութիւնս ձեր, եւ զանտառս եւ զանդաստանս, նա եւ զգերեզմանս հարց ձերոց, եւ երթալ բնակիլ Նժդեհութեամբ ընդ արքային Յունաց: Եւ կամ թէ ոչ՝ անկանիցիք ի ձեռս Նեղչաց ձերոց ի միում աւուր, եւ անախորժելի մահուամբ բառնայցեն զձեզ ի կենաց, զի գիտեմ ես զբարս անաստուածութեան իշխանին Իսմայելի, զի ոչ դադարէ մինչեւ կատարէ զկամս անձին իւրոյ»:

Իսկ Նոթա ոչ ընկալան զոր լուան. զբանս խրատու օգնութեանն յընչաց քերէին, իբրեւ զխրատ նենգութեան. քանզի յոյժ հաւանեալք էին ստապատում առն մուլորելոյ, որ օր

ըստ օրէ յորդորեր զնոսա կալ պնդակագմ ի գործ առաջարկեալ եւ մի՛ ինչ երկմտութեամբ ստգտանել զանձինս. որոյ անուղղայ կամակորութիւն ջախջախուն խորհրդին անդէն ընդհուպ երեւեր. զի քակեալ ի միմեանց անմիաբանք լինէին: Չի նախարարք տանն Արծրունեաց Յամագասպ եւ եղբարք իւր եւ զօրք նորին մնացին անդէն ի կողմանս Վասպուրական աշխարհին. եւ Վասակ որդի Աշոտոյ եւ որք ի տոհմէ Ամատունեացն եւ Տրունեաց՝ մնացին անդէն, ոմանք յամուրն բերդի ի Դարիւնս գետոյ եւ ի ծագն Մակուայ, եւ ոմանք ի ձորն Արագեղտայ ամրացեալք՝ սփռէին շուրջ զգաւառօքն ի պետս կերակրոց եւ անդրէն դառնային յամուրս իւրեանց:

Իսկ զօրքն Տաճկաց որ ի Դուին քաղաքի՝ ելեալ ասպատակէին ի տեղիս տեղիս գաւառաց որ շուրջ զինքեամբք, եւ առնէին անարառութիւնս եւ հեղմունս արեանց ի գիւղն Պտղունս եւ ի Թալին եւ ի Կողբ, եւ յայլ բազում տեղիս սուր ի գործ արարեալ՝ զբազումս դիաթաւալ կացուցանէին:

Իսկ ի գալ գարնայնոյն գունդ կազմեր իշխանն Իսմայելի ի վերայ երկրիս Յայոց, եւ գումարեր զընտիրս հեծելոց իբրեւ արս լռ ընտիր երիվարաւ եւ կուռ սպառազինութեամբ ի տոհմէ Խորասան գնդին, եւ տայր ի ձեռս զօրավարի միոյ որում անունն էր Ամր. եւ առաքէ զնա յինքենէ ի լայնանիստ եւ ի հռչակաւոր անուն քաղաքէն, զոր շինեաց ինքն Աբղլա ապաւեն ամրութեան հզօրագոյն եւ անառիկ պարսպով ամրացեալ, որ անուանեալ կոչէր Բաղդադ:

Եւ համբարձեալ զօրավարին ի կողմանցն Ատրուոց՝ գայր հասաներ յաշխարիս Յայոց ի քաղաքն Խլաթ, մեծաւ զգուշութեամբ եւ բազում պատրաստութեամբ զինուց: Իբրեւ մտաներ ի քաղաքն՝ տեղեկանայր ի քաղաքցուցն անտի զոպիսութիւն զօրացն Յայոց, եթէ քանիք եւ եթէ ո՛յք իցեն զօրագլուխք, եւ եթէ միաբանք իցեն ի սեր միմեանց եթէ երկբայք, եթէ քաջայա՛ղթ իցեն եթէ յամրեղք, եթէ ունիցին պատրաստութիւն զինուց եթէ ոչ: Չայս ամենայն տեղեկացեալ՝ պատրաստեր ըստ նմին զզօրագլուխս զօրաց իւրոց:

Իսկ Աշոտ որդի Սահակայ, զի էր ի քաղաքին յայնմիկ՝ զեկուցաներ զգալուստ թշնամեացն նախարարացն Յայոց, զի ուր ուրեք եւ իցեն, ի մի վայր գումարեցին կեալ եւ մեռանել ի վերայ միմեանց: Իսկ նոցա անհաւատալի թուեալ իրք հրովարտակին՝ համարէին, (թէ) դաւող խորամանկութեամբ կամի փրկել զքաղաքն ի պաշարմանէ անտի, իբրեւ մտերիմ զինքն ցուցանել Իսմայելացուցն. եւ զայս առեալք ի միտ՝ անընկալք եղեն բանից նորա, այլ տակաւին զառաջի արկեալն իւրեանց խոկային կատարել: Ապա յետ այսորիկ գումարէին նախարարք ազգին Արծրունեաց զզօրս Վասպուրական աշխարհին, Յամագասպ եւ եղբարք իւր եւ որք ի տոհմէ Ամատունեաց եւ զօրքն որ ընդ նոսա: Կոչէին ի թիկունս օգնականութեան զՎասակ որդի Աշոտոյ, զեղբայր Սմբատայ սպարապետի ի տոհմէ Բագրատունեաց եւ զզօրսն նորին. եւ խաղացեալ յառաջ՝ երթային ի վերայ Արճէշն անանի՝ բրել զնա ի հիմանց եւ զզօրսն որ ի նմա՝ հարկանել սրով:

Եւ իբրեւ հասանէին ի գաւառն Առբերանի ի գիւղն Բերկրի՝ մնային միմեանց գումարութեան: Եւ զբազումս յաշխարհականացն հրապուրեալ զկնի ինքեանց՝ ի հետիոտսն տանէին ի մարտ պատերազմի: Եւ մինչդեռ զայս խորհուրդ առհասարակ կամէին կատարել՝ վաղվաղակի հասաներ առ նոսա լուր զօրացն Իսմայելի. քանզի ելկեալ ոմն պատմեաց նոցա, եթէ զօր բազում յորդուցն Իսմայելի հասեալ ի վերայ՝ սպասէ ձեզ: Որում ոչ անսացեալ Յամագասպ տերն Արծրունեաց՝ հարուածովք տանջէր զնա իբրեւ զհրապուրիչ ստութեան. եւ ինքն խրոխտացեալ զնաց ի վերայ Արճէշն

աւանի հանդերձ զօրօքն իւրովք: Եւ իբրեւ մօտ հասանէին ի քաղաքագիւղն՝ բնակիչք քաղաքին յառաջ զգացուցին ի քաղաքն իւլաթ առ Ամր զօրավարն Իսմայելի զգալուստ Նախարարացն Յայոց: Եւ Նորա խաղացեալ բազմութեամբ զօրացն՝ գայր եւ դարանամուտ լինէր մերձ ի գիւղն Արճէշ: Եւ մինչդեռ մարտնչէին գունդն Յայոց ընդ ամրոցին՝ վաղվաղակի յարեան դարանամուտքն ի թագստենէն եւ գեղան ի վերայ զօրացն Յայոց, եւ ի փախուստ դարձուցեալ՝ կոտորեցին զմեծ մասն հետեւակ զօրուն որ յաշխարհաբնակ մարդկանէն էին. քանզի էին մերկք եւ առանց զինուոց եւ անհմուտք պատերազմի. որք միանգամ հանդիպեալք դառն լուսոյ աւուրն այնորիկ, ի սուր անողորմ մաշեցին զնոսա. եւ ոմանք առ վտանգի տարակուսանացն գետավեժ եւ ծովահեղձ լինէին: Իսկ ի տոհմէ Նախարարացն վախճանեցան արք դ, որք էին ի Նոցանէն երեքն ի տոհմէ Տրունեաց եւ մինն Յուրծայ գեղջէ, իսկ որ յռամիկ ժողովոյն վախճանեցան՝ էին իբրեւ ոչ մարդ: Եւ այլք ի փախուստ դարձեալք՝ հազիւ ուրեմն զապրուստ անձանց գտանէին: Եւ եղև չարմբեր Նեղութիւն վտանգիս այսորիկ յամսեանն հրոտից, որ օր չորրորդ էր ամսոյն յաւուր շաբաթու: Եւ թշնամեացն հետամուտ եղեալ՝ հալածէին զօրսն Յայոց մինչեւ ի տեղին որ կոչի Տայ գիւղ. եւ ապա դարձան ի հետոց Նոցա եւ առնէին ուրախութիւն մեծ ի բանակն իւրեանց:

Յայնժամ ոչ սակաւ յաճախէր հեծութիւն աշխարհիս Յայոց, եւ ուրացողաց թշնամեացն ցնծութիւն եւ հրճուանք. քանզի Նոյնժամայն շունչ կլեալք՝ դարձեալ յարձակէին, ուշ եղեալ էլանել յառաջին պողոտայն արթունի ընդ գաւառն Ապահունիս: Հասանէին ի գաւառն Բագրեւանդ ի գիւղն Արճնի. անդ հարկանէին զբանակս իւրեանց առ եզերք գետոյն որ ընդ Նա անցանէ. եւ ընդ Նոսա ամենայն արուեստականք եւ յարդարիչք զինուոց. որք պատրաստէին զէսս եւ անօթս պատերազմի:

Իսկ այն զօրք, որք պահէին զքաղաքն Կարնոյ՝ հասուցանէին զՆա մերձ յապականութիւն. քանզի սաստկացաւ սով ի քաղաքին, եւ կամէին յակամայ տալ զքաղաքն ի ձեռն: Եւ իբրեւ եհաս զրոյց պարտութեան զնդին ի քաղաքն Կարնոյ՝ յայնժամ լքաւ սիրտ արանց պատերազմողաց զօրացն Յայոց. եւ թոյլ ետուն պաշարման քաղաքին: Եւ թեպէտ կարօղ էին մեկնել ի կողմն Յունաց եւ ապրեցուցանել զանձինս ի չարասեր ապիրատութենէ զրպարտողացն՝ սակայն լա՛ւ համարեցան զմահ անձանց քան տեսանել զկորուստ աշխարհիս եւ զանպատուութիւն եկեղեցեաց Զրիստոսի: Եւ զայս զմտաւ ածեալ՝ թեպէտեւ Նուագունք էին քան զթիւ թշնամեացն՝ ինքնակամ յօժարութեամբ դիմեցին ի վիշտն. եւ ժողովեալ զգունդս իւրեանց իբրեւ արս եռ՝ զնացին ի քաղաքէն Կարնոյ, անցանէին ընդ սահմանս Բասենոյ ի գաւառն Բագրեւանդ: Իսկ եւ իսկ անցեալ ընդ գետն Արածանի՝ յարձակէին արիութեամբ սրտի ի վերայ թշնամեացն. եւ բացագոյն երկու վտաւանօք զատուցանէին զաղին իւրեանց եւ զերիվարս. եւ ի հետիոտս զայրագնեալ պատրաստէին ի մարտ պատերազմի թշնամեացն: Ելանէին ապա եւ գունդք թշնամեացն ի վերայ Նոցա բազում պատրաստութեամբ:

Եւ ընդ ծագել արեգականն խմբեցաւ պատերազմն. եւ իբրեւ բախեցին ընդ միմեանս՝ Նախ զօրացեալ գունդն Յայոց՝ հարկանէին բազում հարուածս, եւ ի փախուստ դարձուցեալ զթշնամիսն սատակէին զբազումս: Եւ դարձեալ զօրացեալ՝ դարձան ի փախստենէ, եւ դիմադարձեալ զայրագին ցասմամբ՝ լնուին արհաւրօք զբազմութիւն ռամիկ ժողովոյն. եւ ի փախուստ դարձուցեալ զոմանս ի Նախարարացն եւ ի Նոցին հեծելոցն եւ զռամիկսն որք ընդ Նոսա, զի զբազումս ի Նոցանէն հարեալ տապաստ դաշտացն արկանէին:

Իսկ քաջայարդթ նահատակքն թեպետեւ նուագունք էին ի մէջ չարաշուք որսողացն՝ սակայն ոչ ինչ զանգիտեցին ի դառնաշունչ օրհասէն. այլ մինչ ի սպառ գումարեալք ոգւով չափ՝ մարգէին զմիմեանս բանիւք ասելով. «Քաջութեամբ մեռցուք ի վերայ աշխարհիս մեր եւ ի վերայ ազգիս, եւ մի տեսցեն աչք մեր կոխան ոտից լեալ պղծալից արանց զսրբարանս մեր եւ զտեղի փառատրութեան Աստուծոյ մերոյ. այլ նախ՝ ընդդէմ մեր լիցի սուր թշնամեացն. եւ ապա լիցի գոր կամիցին. փոխանակեցին անծինք մեր ընդ ճշմարտութեան հաւատոյս եւ մի ընդ երկրաւոր զբազմանս. զի այս մահ՝ ժամանակեան եւ կեանքն՝ յաւիտենական»։ Եւ զայս քաջալերութիւն տուեալ միմեանց՝ ի բարձունսն կարկառեալ զաչս՝ օգնութիւն ի բարձրելոյն հայցէին ասելով. «Աստուած, յօգնութիւն մեզ հայեաց եւ յընկերել մեզ փութաբար։ Ամաչեսցեն զամօթ մեծ որք ինդրեն զանծինս մեր, եւ մեք զանուն քո, տէ՛ր, կարդասցուք ի նեղութեանս մերում եւ զանուն քո, տէ՛ր, փառաւորեսցուք ի նեղութեանս յոր պաշարեալս եմք. զի ահա շրջապատեալ պահեն զմեզ չարք՝ որոց ոչ գոյ թիւ, եւ ժամանեցին մեզ երկունք մահու»։

Չայս եւ առաւել եւս քան զսոյն մատուցանէին ինդրուածս աղերսականս եւ մաղթանս փափագելիս։ Եւ յետ այսորիկ դարձեալ զօրացեալք յօգնականութենէ վերնոյն՝ ո՛չ ինչ կասեցին յառաջի արկեալ խորհրդոյն. քանզի չէին աւելի քան զո մի արանց ի մէջ լռցն։ Չի որպէս ուսաք ի նոյն ինքն ի թշնամեացն՝ ունէին, ասէ, ընդ ինքեանս մարտակիցս զհրեշտակական բազմութիւնս, որ մարմնական տեսլեամբ երեւէին թշնամեացն. զի տեսանէին երիցունս եւ պապասս աւետարանօք եւ մոմեղիսօք եւ ինկօք առաջի նոցա երթալով՝ զօրացուցանէին զնոսա։ Եւ անխնայ կոտորմամբ ինդրեցին զվրժ անձանց մինչեւ պարտեցան ձեռք նոցա ի ծանրութենէ զինուցն միանգամայն. զի ոմանք թափուր մնացեալք ի զինուցն՝ անկան ի ձեռս նոցա, եւ իսկոյն առեալք զհրաժեշտ մեղանչական կենցաղոյս՝ փոխեցան ի հանդերձեալ յուսոյն ակնկալութիւնն երանելի եւ քաջ նահատակքն. որոց զօրագլխացն անուանքն են այսոքիկ. ի տանէն Բագրատունեաց սպարապետն Սմբատ, եւ Սահակ՝ բարձակից եւ նիզակակից նորին. ի տանէն Մամիկոնեանց Մուշեղ զօրավար եւ Սամուէլ տէր Մամիկոնեից, որ էր որդի մատաղ եւ առոյգ գեղեցկութեամբ, աներ սպարապետին մեծի. եւ ի տանէն Գնունեաց Վահանն դաշնակ։ Եւ այլք բազումք ի նախարարաց եւ յոսակաց զորս ոչ բաւեմ մի ըստ միոյ՛ջե յանուանէ թուել, որք անկանէին իբրեւ արք գո, որոց ողորմելի կատարածն եւ վախճանն անարգապէս. զի եւ ո՛չ հող նոցա բաւեր թաղել զգիակունսն թշուառացելոցն ի պատերազմէն. այլ բացընկեցիկ օթագայել ի վայրի, յարեւու եւ ի փոշուջ եւ յանձրեւի եւ մրրիկս հողմոց։

Եւ յայնժամ սաստկապէս յաճախէին որբք եւ աշխարանք աշխարհիս Յայոց. վասնզի առաջնորդք մեծք եւ զօրագլուխք պատուականք բարձան ի միջոյ ի միում վայրկենի ժամու. եւ երկիրս առհասարակ ի խոր տխրութեան ըմբռնեալ՝ կոծէին կոծ մեծ եւ աւաղէին զվախճան նախամարտկացն հզօրաց եւ քաջաց. քանզի մնացին թափուր յօգնականութենէ նոցա, եւ մատնեցան ի ձեռս զազանաբարոյ եւ անհամբոյր թշնամեացն։ Յիշէին ապա եւ ի նեղութեան զպաշտպան այցելութիւնն Աստուծոյ, զոր ի սկզբանցն պահեաց զողորմութիւն առ ազգս մարդկան, եւ մանաւանդ առ փառաբանիչս անուան իւրոյ. եւ հայցէին զինամօղ ներողութիւն նորա հասանել յօգնականութիւն տարակուսելոցն եւ յուսակորոյս եղելոցն ի կենաց աշխարհիս։ Չի յետ կորստեանն որ եղել յԱրճէշն աւանի՝ անդէն ընդ հուպ հասին չարիքս այս ի նոյն ամսեանն ի հրոտից ի ժոյ յաւուր երկուշաբթաթոյ՛ջ։ Եւ եւս դժնդակ նեղութիւն էր, զի եւ ոչ տեղի անգամ գոյր լալոյ եւ ողբոց համարձակապէս զննջեցեալսն, եւ ոչ հաց սգոյ բեկանել ի տունս իւրեանց, եւ ոչ տալ գերեզմանի զվախճանեալսն։

ԼԵ

Իսկ թշնամեացն սփռեալ զասպատակ իւրեանց ի գաւառն Բագրեւանդ եւ ի սահմանակիցս Նորա՝ եւ տագնապ մեծ յարուցանէին ի վերայ բնակչաց երկրին, ուս եղեալ ընդ ամենայն քաւարանս աղօթից՝ խոկային կործանել եւ շփոթել զսրբութիւն եկեղեցեաց Զրիստոսի. խորտակէին եւ զնմանութիւն պայծառացեալ խաչին Զրիստոսի, զոր ապաւեն եւ հովանի յելս եւ ի մուտս կանգնեալ ի պատճառս երկրպագութեան համագոյ Երրորդութեանն. եւ հրկիզութեամբ բառնային ի միջոյ: Վարէին ուժգին հեռութեամբ ընդ քահանայս եւ ընդ մոնոզոնս ընդ պաշտօնակիցս Նոցին, իբրեւ առաջնորդք Նոցին՝ որք վախճանեցան ի պատերազմին: Յափշտակէին եւ ի տեղիս տեղիս զսպաս եկեղեցւոյ. եւ զնշխարս սրբոց Աստուծոյ վարեալ տանէին յաւարի: Եւ իբրեւ լցան զօրքն անօրէն յաւարտ աշխարհիս Յայոց՝ դարձեալ ելանէին ի վերայ ամրոցաց եւ Նուաճէին զապաստանեալսն յամուրսն՝ կոչել ի խաղաղութիւն, եւ տային զիր երդման եւ իջուցանէին յամրոցացն:

Եւ ինքն չու արարեալ իբրեւ պանծալի եւ քաջ յաղթութեամբ՝ դէմ եղեալ գնայր յաշխարհէս Յայոց. անցաներ. ընդ աշխարհն Պարսից, յանդիման կամեր լինել իշխանին Իսմայելի, իբրեւ զի զփոխարէն միամտութեան վաստակոցն առցէ ի նմանէն: Եւ Նոյնժամայն հասեալ ի վերայ Նորա դատաստան յիրաւադատէն Աստուծոյ՝ սատակեր ի կենաց յերկրին Պարսից: Զանգի չարաչար ցաւօք տանջեալ սատակեր եւ ըստ արժանւոյն ընդունէր զհատուցումս վրեժխնդրութեան. զի փոխանակ անպարտ արեանն հեղլոյ ի ձեռն Նորա՝ հեղաւ արիւնն իրաւացի, թեպէտեւ ոչ սրով մարդկան՝ այլ աներեւոյթ սրով հրամանաւ բարձրելոյն, որ ազգողական թափանցական զօրութեամբ քան զամենայն սուր երկսայրի յորոշումս ոգւոյ եւ շնչոյ եւ յօդից եւ ուղղոց անցանէ: Այնու սրովն ինդրեաց զվրեժ արեան որդւոց իւրոց, եւ զհատուցումս ատելեաց իւրոց հատոյց. եւ զերկիր ժողովրդեան իւրոյ սրբեաց եւ ինայեաց ի ժողովուրդ իւր. զի զգաւազան ժողովրդեանն մերժեաց յերեսաց Նոցա: Միւսանգամ ապահով եղէն ի բնակութիւնս իւրեանց:

ԼԶ

Յայնմ ժամանակի դարձեալ առաքէ իշխանն Իսմայելի ի վերայ աշխարհիս Յայոց հրամանատար փոխանակ Յասանայ զԵգիտ: Եւ ինքն Աբդլա լցեալ ամենայն ախորժակօք չարասեր կամաց իւրոց եւ ճնշեալ զոգի իւր ի բաղձանս արծաթսիրութեան ախտի, եւ ազահեալ զազահութիւն չար տան իւրոյ՝ ընդունէր զմարգարէին Նզովսն. եւ յուսակորոյս սատակեր անդէն ընդ հուպ ի նմին ամի: Իսկ զհանդերձեալն զտեղի դատաստանի Նորա յայտնեաց՝ որ բոլորեցունն Է հատուցանող միում ումեմս յարժանաւորաց իւրոց ծառայից, քահանայի միոջ. զի տեսանէր ի տեսլեան սակաւ աւուրքք յառաջ քան զվախճանել կենաց Նորա՝ տեղի խոշտանգանաց, եւ ի նմա վիհ զբոյ որ ամբաւ էր խորութեամբ, եւ ի բերան վիին կառուցեալ դուռն մի երկաթի: Եւ ածեալ զնա երկուց զինուորաց՝ կացուցանէին առ բերան զբին, եւ ի բաց առնլով զկափարիչ վիին՝ տեսանէր զի ելանէր բոց վիին ի վեր մինչեւ յերկիսս, յոր առեալ ընկեցին զգործունեայն չարի. եւ դարձեալ ի վերայ կափուցեալ զնոյն դուռն՝ ըմբռնէին զնա յելանելի կապանս ընդունել զարժանաւոր հատուցումս: Չայսպիսի յայտնութիւն տեսլեան գուշակեալ վասն Նորա, որ արդարեւ վայել էր ըստ չարութեան գնացից իւրոց զայնպիսի ընդունել հատուցումս յարդար դատողէն:

ԼԷ

Եւ յետ այսորիկ յաջորդէ զիշխանութիւն Նորա Մահմետ Մահադի որդի Նորա: Եւ սա էր ազնուական քան զհայր իւր եւ լաւագոյն բարութ: Եբաց զամենայն տունս զանձուց զորս աղիւտեալ պահէր ամբարիշտն Աբդլա, եւ բաշխեաց պարգեւս զօրաց իւրոց: Զամարձակեաց եւ զդրունս մարզից՝ հանել զվաճառականս ի վաճառս իւրեանց եւ լնուլ զպէտս կարօտելոց. եւ եղել առատութիւն երկրի, եւ գիւտ արծաթոյ ընդարձակեցաւ. եւ բնակչաց երկրի անդորրութիւն եղել ի հարկապահանջ բռնութենէն. զի թէպէտեւ զանուր լծոյ հարկին ծանրացոյց՝ սակայն վասն գիւտի արծաթոյն հանգեալ երկիրս առ փոքր մի ի չար տառապանաց վտանգին. քանզի եւ լերինք արծաթոյ յայտնեցան յաշխարհիս Զայոց առ ի հանել ի նոցունց խանութս արծաթոյ զտոյ ի պէտս մարդկան յաւուր իշխանութեան Նորա:

Եւ ինքն Մահմետ սկսաւ գոռալ ընդդէմ իշխանութեանն Յունաց. եւ գումարեալ զօրս՝ տայր ի ձեռս զօրավարի միոջ իւրոյ եղբօր, որում անուն էր Աբաս, եւ առաքէ զնա յաշխարհն Յունաց. քանզի ի Նոյն ամի սատակմանն Աբդլայի վախճանեցաւ կայսրն Կոստանդին, եւ Լեւոն որդի Նորա փոխանորդեալ զաթոռ հօր իւրոյ: Եւ մինչդէռ Նա զայս ածեր զմտաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, ասպատակել զօրօք ի վերայ Նորա՝ առաքէ վաղվաղակի արքայն զօր բազում ի վերայ Բասանաստանի որում Բիշանն կոչի, եւ կարգէ ի վերայ նոցա զօրավարս երիս. որք էին երկու ի նոցանէն ի նախարարացն Զայոց, անուն միումն Տաճատ ի տանէ Անձեւացեացն, եւ երկրորդին Արտաւազդ ի տանէ Մամիկոնեանց, եւ միւսն ի զօրացն Յունաց: Որոց խաղացեալ յառաջ զօրօք բազմօք՝ հասանէին ի կողմանս Կիլիկեցւոց եւ Բիշանու, եւ սփռեալ զասպատակս իւրեանց ի վերայ աշխարհին՝ առին զբազում քաղաքս եւ զգաւառս եւ զգիւղս, եւ որք միանգամ ելին ընդդէմ նոցա պատերազմել՝ շաղիսեցին մանր իբրեւ զփոշի. եւ ինքեանք առեալ զբազմութիւն խառնիճաղանճիցն վարեցին յաւարի, զորոց զթիւ գերելոցն ասեն լինել աւելի քան ժե բիւր արանց, զորս առեալ տանէին յաշխարհն Յունաց: Եւ երթեալ յանդիման լինէին կայսերն Յունաց հանդերձ բազում աւարաւ. եւ բազում գովութեամբ ընդունէր կայսրն Լեւոն զզօրսն իւր, եւ մեծամեծ պատիւս ընծայեր զօրագլխաց իւրոց. եւ դադարէին յամին յայնմիկ:

ԼԸ

Իսկ ի գալ միւսոյ ամին յղեր դեսպանս իշխանն Իսմայելի, իբրեւ խորխտալով զարհուրեցուցանել կամեցեալ՝ մեծամեծս փքայր. տայր տանել, որպէս լուաք, ընդ պատգամին սերմն մանանխոյ զչափ երկուց դրուաց, եւ դրեր առ թագաւորն Յունաց, եթէ «Վաղվաղակի առաքեցից ի վերայ աշխարհիդ քո զբազմութիւն զօրաց իմոց ըստ թուոյ հատոյ մանանխոյդ զոր տեսերդ, թէ բաւեսցէ հող երկրի քո զանչափութիւն զօրաց իմոց ընդունել: Այլ արդ եթէ գուցէ զօրութիւն ի ձեռին քո՝ պատրաստեա՛ց ընդ իս ի պատերազմ»: Եւ ընթերցեալ կայսերն զգիրն՝ ոչ ինչ ամբօխեր ի խորհուրդս իւր. այլ հաստատուն մտօք գրեր պատասխանի «Ոչ է, ասէ, զյաղթութիւն մարդկան ստանալ անձամբ. այլ որոց պարգեւէ Աստուած. քանզի կարող է Աստուած տալ զզօրսդ քո կերակուր զօրաց իմոց ըստ առակի մանանխոյն զոր յղեցեր: Այլ դու զոր ինչ խոստացար առնել՝ արասցե՛ս, եւ որ ինչ հաճոյք են կամաց Աստուծոյ՝ կատարեսցին»:

Եւ Նոյնժամայն ելանէ հրաման ի կայսերէն գաղթել զբնակիչս աշխարհին ի քաղաքս, յամուրս եւ յամուր աշտարակս: Եւ գումարեալ իշխանն Իսմայելի զօրս անթիւս՝ կարգեր ի վերայ նոցա զօրավար զնոյն այր զորմէ վերագոյնն ասացաք. եւ առաքէ զնոսա բազմութեամբ ի վերայ երկրին Յունաց: Որոց երթեալ հասանէին ի վերայ երկրին Գաղատացւոց, եւ պաշարէին զքաղաքն լայնանիստ որ անուանալ կոչի Ամուրիա: Եւ Նստեալ զնովաւ բազմութեամբ զօրացն՝ պաշարեալ պահէին զնա իբրեւ ամիսս գ, այլ ոչ

կարելի ստնանել. քանզի պարսպաւ էր ամրացեալ, եւ ոչինչ նուազ զգուշութիւն մատուցանելն շուրջքն: Քանզի շուրջ զքաղաքաւն բղխեն ակունք Սագառիս գետոյ, որով ի ճախճախուտ տղմոյն անկռուելի մնայր հաստայարկ դիրք քաղաքին. եւ ոչ ինչ կարելի վնասել, այլ նստեալ միայն պահելն: Գումարեր զգօրսն իւր ապա եւ Եղիան, որ էր հրամանատար աշխարհիս Յայոց, հասանել ի թիկունս օգնականութեան զօրավարին Աբասայ: Եւ երթեալ ի կողմանս Պոնտոսի՝ հասաներ ի Կողոնիա բերդ քաղաքաց, եւ ի Գովաթա եւ ի Կաստիղոն եւ ի գաւառն Մարիթենէս. ընդ որս մարտ եղեալ կռուեր: Այլ ոչ ինչ օգտեալ ի նոցունց՝ դառնայր մեծաւ ամօթով յաշխարիս Յայոց: Թողին եւ զօրքն Իսմայելի զքաղաքն Ամուրիա ի պաշարմանէն, եւ գնացին յաշխարի բնակութեան իւրեանց:

ԼԹ

Կայ եւս մեզ պատմել զառաջի արկեալ խորհուրդս. Քանզի յեօթներորդ ամի Մահմետի վախճանեցաւ կայսրն Լեւոն, որդի Կոստանդնի. եւ թագաւորէ Կոստանդին որդի նորա ընդ նորա, մանուկ մատաղ հասակաւ: Իբրեւ ետես Մահմետ իշխանն Իսմայելի զվախճան արքային Յունաց՝ գումարէ զօր բազում եւ կարգէ ի վերայ նոցա զօրավար զԱհարոն զորդի իւր, եւ առաքէ ի վերայ աշխարհին Յունաց: Եւ իբրեւ հասին զօրքն Իսմայելի յաշխարհն Յունաց՝ նոյնժամայն ելին զօրքն Յունաց ընդդէմ նոցա. եւ նստեալ պահելն զմիմեանս, խից արկեալ ճանապարհաց նոցա: Եւ ոչ կարելի ելանել զօրքն Իսմայելի ի ինդիր կերակրոց. եւ լինէր սով մեծ ի բանակին Իսմայելի:

Իսկ Տաճատ որդի Գրիգորի, որ էր ի տանէ Անձեւացի, զորմէ յառաջագոյն պատմեցաք, զի երբեմն փախստական եղեալ յիշխանէն Իսմայելի առ կայսրն Կոստանդին յաշխարհն Յունաց, եւ նորա ընկալեալ զնա ինդութեամբ՝ մեծաւ շքեղութեամբ մեծարէր վասն քաջութեան անձին նորա. զի յառաջագոյն ի համբաւոյ ծանուցեալ էր զարիւրութիւն նորա: Որոյ անդէն ցուցեալ արքային զարիւրութիւն ի կողմանս Սարմատացւոց, որ անուանեալ կոչին Բուլղարք, եւ դառնայր, մեծաւ յաղթութեամբք: Եւ տեսեալ կայսերն զքաջութիւն սրտի նորա՝ կարգէր զնա զօրավար ի վերայ զ բիւր արանց, եւ կայր ի հնազանդութեան արքային Յունաց ամս իբ: Իսկ յետ վախճանին Կոստանդնի եւ Լեւոնի որդւոյ նորա եւ յունելն զթագաւորութիւնն Կոստանդնի՝ հեռութեամբ վարէր առ նա թագուհին որ էր մայր Կոստանդնի կայսեր: Եւ վասն այնր պատճառի ձեռնամուխ եղել առ իշխանն Իսմայելի: Քանզի իբրեւ եմուտ զօրն Իսմայելի ընդ պաշարմամբ Յունաց՝ յայնժամ ինդրէր ի նոցանէ գիր երդման՝ դառնալ անդրէն յերկիր իւր. եւ խոստանայր հանել զնոսա ի պաշարմանէն իւրեանց եւ տանել յերկիր բնակութեան իւրեանց: Եւ լուեալ իշխանին Իսմայելի՝ արագապէս կատարէր զինդիրն. եւ տայր նմա երդմամբ չա՛փ զի՛նչ եւ ինդրեսցէ ի նմանէն: Եւ վստահացեալ յայն գիր երդմանն՝ ելանէր յերկրէն Յունաց ամենայն տամբ իւրով եւ հանէր զգօրսն Իսմայելի ի պաշարմանէ անտի: Եւ Ահարոն որդի իշխանին Իսմայելի հայր իւր անուանեաց զնա, եւ մեծամեծ պատուօք ընծայէր նա: Եւ իբրեւ յանդիման լինէր իշխանին Իսմայելի Տաճատն՝ բազում շնորհակալութիւն առնէր նմա եւ լնոյր զնա բազում ստացուածովք ի գանձուց արքունի. եւ տայր նմա պատիւ իշխանութեան ի վերայ երկրիս Յայոց, եւ առաքէ զնա յաշխարի իւր մեծաւ շքեղութեամբ: Իսկ իբրեւ հասանէր իշխանն Տաճատ յաշխարիս Յայոց հրամանաւ իշխանին Իսմայելի առ Օթմանն, որ էր հրամանատար եւ ազգապետ ի վերայ երկրիս՝ անընկալ եղեալ ոչ կատարէր զհրաման իշխանին իւրոյ. այլ յապաղէր եւ յէր դեսպանս առ իշխանն իւրեանց, եթէ ոչ է կամք միաբանութեան նախարարաց Յայոց, եթէ զայր մի ապստամբեալ յիշխանութենէր քումմէ եւ ձեռն տուեալ առ արքայն Յունաց՝ կացուցանել իշխան ի վերայ այնոցիկ, որ նուաճեալ են ընդ իշխանութեամբ քով. գուցէ եւ դաւաճան զօրաց մերոց լինիցի:

Եւ թեպէտ բազում անգամ կամեցեալ Տաճատն զեկուցանել զբեկումն իշխանութեան իւրոյ յականջս իշխանին Իսմայելի՛ այլ ոչ կարաց. զի ամենայն ուրեք զմուտս ճանապարհին պահէին, եւ ըմբռնէին զդեսպանս յղեալս եւ դնէին ի բանտի: Եւ ոչ եհաս տրտունջ նորա առ Մահմետ իշխանն եւ առ Ահարոն որդի նորա, մինչեւ ի կատարումն ամին այնորիկ: Եւ յետ այնորիկ հասեալ բողոք տրտնջմանն առ Մահմետ իշխանն եւ առ Ահարոն որդի նորա՝ խռովութիւն մեծ հասուցանէր առ Օթմանն, հրամանատար երկրիս. եւ իբրեւ յականայ կամաց տայր զիշխանութիւնն Տաճատայ հրամանաւ իշխանին Իսմայելի:

Եւ ապա յետ այնորիկ գումարեր Օթմանն զգօրս նախարարացն Յայոց յերկրին Աղուանից ի դրունս Կասպից ի Դարբանդն կոչեցեալ քաղաք, որ է պարիսպ եւ պատուար ամրութեան շինեալ ընդդէմ զօրացն Յոնաց եւ Խազրաց: Կոչէ զՏաճատ իշխանն եւ զսպարապետն Բագարատ եւ զՆերսէի Կամսարական եւ զայլսն ի նախարարացն Յայոց յաւուրս տապախառն ծագման Յեփեստեայ հրագագաթան. եւ հարկանէ զբանակ իւր ի դաշտին որ կոչէր Քերան, ի դժնդակ եւ յանհանդուրժելի ջերմութեան տապոյ խորշակին: Եւ զբովանդակ աւուրս ամարայնոյ անցուցանէր ի հնոցածէ ապառաժին դաշտի: Որում ոչ կարացեալ հանդուրժել նախարարացն Յայոց՝ վախճանէին ի տապախառն օդոյն, որ վտանգեալ բառնայր ի կենաց աշխարհիս. եւ վախճանի իշխանն Տաճատ եւ սպարապետն Բագարատ եւ Ներսէին Կամսարական եւ այլք ի զօրացն: Եւ յոյժ ցասուցեալ իշխանն Իսմայելի Մահմետ ընդ աւաղական մահ իշխանին Տաճատայ եւ նախարարացն որ ընդ նմա՝ խափանէ զիշխանութիւն նորա. եւ առաքէ փոխանակ նորա զԴոհ ոմն իշխանն եւ հրամանատար ի վերայ աշխարհիս Յայոց:

Եւ կալեալ զիշխանութիւնն Մահմետ ամս ը, եւ ընդ գալն Ռոհայ վախճանեցաւ:

Խ

Ապա յետ նորա Մուսէ փոխանորդէ զիշխանութիւնն հօր իւրոյ ամ ա: Եւ էր այր ժանտ եւ ապարասան եւ այսակիր. որ յանչափ շարժող այսոյն որ ի նմա՝ ի զքօսանել իւրում ի խաղս անարժան բարուցն՝ զմարդիկ կանգնէր փոխանակ մղղակի՝ նետածիզս առնել ի նոսա ի վարժումն անձին իւրոյ, զոր առժամայն հարեալ սատակեր ի կենաց: Եւ իբրեւ հաստատեաց զիշխանութիւնն իւր՝ առաքէ ի վերայ երկրիս Յայոց փոխանակ Ռոհայ զԽազմ ոմն, որ արդարեւ ըստ անուանն իւրոյ խազմարար եւ դժոխածէ: Որ իբրեւ եհաս ի քաղաքն Դուին՝ ընդ առաջ եղեն նմա ամենայն նախարարաք Յայոց. ընդ առաջ լինէին նմա եւ իշխանք տանն Արծրունեաց Յամագասպ եւ Սահակ եւ Մեհրուժան:

Իսկ բարեատեաց թշնամին տեսեալ զգեղաղէշ վայելչութիւն փառաց նոցա եւ զբարեզարգութիւն ազատախումբ գնդին որ ընդ նոսա՝ վաղվաղակի ըմբռնեալ զնոսա տայր ի պահեստ բանտի զանձինս զօրավարաց նախամարտկաց եւ քաջաց, եւ պահէր զնոսա ի կապանս կալանաւոր բանտի ժամանակս զ ամսոց: Եւ առաքէ ամբաստանութիւն զնոցանէ առ Մուսէ իշխանն Իսմայելի, եւ առնոյր ի նմանէ հրաման բառնալ զնոսա ի կենաց. եւ տայ տանել զհրաման մահունն եւ զանիրաւ վճիռն ցասման ի բանտն, յորում պաշարեալ պահէին զերանելի նահատակսն:

Եւ իբրեւ ընթերցաւ վճիռ մահունն ի վերայ նոցա՝ հարցանէին կապեալքն զոմն ի նոցանէն որում անունն էր Քուրբեղա, որ սիրելագոյն էր առ նոսա եւ բարեկամ. ասեն «պատմեա՛ եթէ զինչ հնար գոյ մեզ զերծանել յանիրաւ մահուննես յորս ըմբռնեալս եղաք»: Ասէ ցնոսա. «ո՛չ իւրիք գոյ հնար ապրել ձեզ ի ձեռաց նորա՝ բայց եթէ յանձին

կալջիք դառնալ ի հաւատս մեր եւ հաւանել ձայնի մարգարէին մերոյ, եւ ապա գերծջիք ի դառող մահուանէն»: Եւ զայս հրաման լուեալ Մեհրուժանայ՝ զարհուրեցաւ յառօրեայ մահուանէս, եւ մատներ զանձն ի կորուստ յաւիտենական գեհենին, եւ խորտակեր զբաղոց լուծ հաւատոյն որ ի Քրիստոս, եւ որոշիւր ի հօտէն տեառն եւ զգէնոյր զկերպարան գայլոյ, եւ պարտաւոր առնէր զինքն տիեզերական ատենին: Այլ քանզի ոչ ի կամաց այլ յերկիւղէ մահուն, որ ի վերայ էր հասանելոց, արար զայս՝ թերեւս գթասցի Քրիստոս ի զղջումն սրտի նորա:

Իսկ քաջ նահատակքն զգեցեալ զգրահն հաւատոյ եւ սաղաւարտովն փրկութեան ամրացուցեալ զգլուխս իւրեանց՝ ասէին ցնա. «Քա՛ւ լիցի թէ փոխանակեսցուք զճշմարտութիւնն Աստուծոյ ընդ ստութեան, կամ զկեանսն յաւիտենական ընդ առօրէիս, կամ զփառսն մշտնջենաւոր ընդ անցաւորիս, կամ զյոյսն բոլորեցուն զՔրիստոս ընդ դուզնաբեայ արեանս մերոյ»: Եւ այսպէս զժամանակս արգելանին իւրեանց մարգէին զմիմեանս ասելով. «բաւականապէս վայելեցաք ի փառս անցաւորիս, ո՛վ տղբարք. այլ արդ այսուհետեւ ո՛չ պատրեսցեն զվեզ ո՛չ մեծութիւնք, ո՛չ փառք անցաւորք, ո՛չ ոսկեհումն պատմուճանք շքեղութեան մերոյ, ո՛չ սեր մերձաւորաց, ո՛չ գութ մանկանց եւ ո՛չ այլ ինչ ի մերձակայ բարեացս, որոց բազումք ցանկացեալ՝ զանգիւտ կորուստն ժառանգեցին»: Եւ այսպէս զմիմեանս քաջալերեալ ի ժամանակս բանտամուտ վշտացն՝ աղօթիւք ընդ Աստուծոյ միաւորեալ հայցէին զհանդերձեալ յուսոյն ակնկալութիւն ժառանգել:

Իսկ իբրեւ եհաս ժամ ասպարիզին, կատարել զնթացս նահատակութեան յաւուրս սուրբ եւ փառաւորեալ յայտնութեանն, Քրիստոսի, զոր ութօրեայ տօնախմբութեամբ երգաբանեն ի Քրիստոս հաւատացելոցն դասք՝ յայնժամ հրամայէ գործունեայն անհրաւութեան կոչել զնոսա առաջի իւրոյ ատենին: Եւ յառաջ ծանուցեալ զարհուրիւն սրտից նոցա եւ զջերմութիւն հաւատոցն որ ի Քրիստոս՝ ոչ երկրորդէր առ նոսա զնոյն բանս. այլ մուծանէր նախ զերանելին զԻսահակ ի տեղի ասպարիզին: Եւ էր տանջանարանն զոր պատրաստեցին՝ նորագոյն. քանզի փայտս երկճղիս ցցեալ ի հաստատութեան երկրի՝ անխախտուս հաստատեալ յաջմէ եւ յահեկէ, եւ կացուցեալ զնահատակն ի մէջ այնորիկ հարկանէին զերկճղիս փայտիցն ի ներքոյ անթիցն. եւ պրկեալ զձեռս նորա ի փայտին՝ կապէին պնդագոյնս, եւ հարեալ ջալոտիւք զթիկունս նորա՝ սաստկագոյնս տանջէին մինչեւ քանցել առհասարակ մարմնոյ նորա: Եւ զերանելին Յամագասպ պահէին կապանօք արտաքոյ: Եւ նա աղօթէր առ տեր ի սրտի իւրում, եւ շրթուք իւր ոչ շարժէին եւ բարբառ իւր ոչ լինէր լսելի. այլ միայն ի սրտէ իւրմէ գոչէր հառաչանօք, կոչէր զտեր յօգնականութիւն վտանգին յորում հասեալ կային:

Եւ իբրեւ այնպէս սաստկագոյն տանջեալ՝ լուծին զնա ի դառն կապանացն, եւ ածին զերանելին Յամագասպ ի նոյն տեղի տանջանաց: Եւ ըստ նմին օրինակի կապեալ ի մէջ երկուց փայտիցն՝ տանջէին զթիկունս նորա եւս դառնագոյնս: Եւ իբրեւ նա եւս արիաբար համբերեաց տանջանացն՝ յետ այնորիկ տայր հրաման սպանանել զնոսա սրով. եւ դահճացն լուեալ զհրաման դատաւորին՝ վաղվաղակի վերացուցեալ զսուրն ի վերայ նոցա՝ բառնային զգլուխս նոցա: Եւ այնպէս աւանդեալ զհոգիսն՝ փոխեցան յաշխարհէս: Եւ ի վաղիւ անդր ետ հրաման կախել զմարմինս նոցա զփայտէ. եւ կարգեր ի վերայ զինուորս, զի մի՛ ոք ի քրիստոնէից գողասցի եւ թաղեսցէ զմարմինս նոցա: Եւ զի անգեղջ էր սրտիւ դատաւորն անօրէն՝ եւ ոչ յետ մահուանն անկուշեալ քաղցրանայր դառնութիւն սրտին. այլ իջուցեալ ի փայտէն՝ հրով ծախէր զմարմինս եւ զոսկերս երանեալ զօրավարացն: Եւ զփոշին եւս ոչ անխայտեաց տալ զերեզմանի, այլ ի ջուրս գետոյն մատներ. զի ի ժամանակի թեթեւ նեղութեանցն յաճախութեամբ զմեծութիւն փառացն գործեսցէ ի նոսա ըստ առաքելական բանին, եւ ի փոխարէն հատուցմունսն

հարիւրաւորս հատուցէ նոցա պարգեւատուին առատութիւնք ըստ խոստմանն տեառն, եթէ «ամենայն ոք որ եթող զհայր կամ զմայր կամ զկինս կամ զորդիս կամ զազարակս վասն անուան իմոյ՝ հարիւրապատիկ առցէ յաշխարհիս յայսմիկ, եւ զկեանսն յաւիտենականս ժառանգեսցէ»:

Գործեցաւ այս իշխանութեանն Սուէի, յազգապետութեանն Խազմայ, յաւուրս սրբոյ յայտնութեանն տեառն, յորում էր թուականս Զայոց մկգ:

Եւ Սուէի կալեալ գիշխանութիւնն ամ ա՛ վախճաներ: Ի սորա աւուրս սպան եւ գիշխանն Վրաց չարաչար մահուամբ. զի վերամբարձ առեալ զոտիցն եւ զձեռացն՝ ընդ մէջ կտրէր զմատաղութիւն հասակի նորա: Եւ այսպէս իբրեւ զգառն համարեալ ի սպանդ՝ հրաժարէր ի կենացս այսոցիկ: Եւ կատարեալ զայս ամենայն չարիս՝ յետ ամի միոջ սատակեր:

ԽԱ

Յետ սորա կացեալ Ահարոն որդի Մահմետի եղբայր Սուէի ազահ եւ արծաթասեր: Եւ սա յաւուրս իշխանութեանն ուներ հակառակորդ զեղբայր իւր Ովբեդլա. եւ վասն հակառակութեանն որ ընդ միմեանս՝ բաժանէր եւ տայր երբօր իւրում զԱտրպատական եւ զԶայս հանդերձ Վրօք եւ Աղուանիւք: Եւ կարգէր ի վերայ երկրիս ըստ հակամետ բարուց իւրոց հրամանատարս ապարասան եւ ժանտաբարոյ անաստուածութեամբ, որք զերկիւղ Աստուծոյ անգամ եւ ընդ միտ ոչ ածէին. նախ՝ զԵգիտ ոմն որդի Մզդէի. եւ յետ նորա զԱբդալբքբիր սակաւ ինչ յամեալ՝ ոչ բարի ինչ գործեաց եւ ոչ չար, այլ զկարծիս լաւ իմն ցուցանէր: Եւ յետ նորա Սուլէյման ոմն քան զամենեսին ժանտ եւ չարագործօղ: Յետ սորա եւ ինքն իսկ Ովբեդլա եկն ի քաղաքն Պարտաւ, եւ հաստատէր զՍուլէյման իշխան աշխարհիս, եւ տայր ի ձեռս նորա զԺողովուրդս տեառն իբրեւ զոչխարս ի մէջ ապականիչ գայլոց:

Իսկ նորա զանբառնալի լծոյ ծանրութիւնն եղեալ ի վերայ մարդկան, զոր ոչ կարէին բառնալ. զի որ ինչ գտանէր ի ձեռին ուրուք հայթայթանք՝ ընդ անձին իւրոյ ոչ լինէր բաւական գնոց: Այս Սուլէյման յղէր զոմն անօրէն եւ վատթարագգի, որդի աղախնոյ միոյ, որ էր Զոռոմ յազգէ փեսայ Սուլէյմանայ, որում անունն էր Իբնդոկէ. որ եկեալ ի քաղաքն Դուին՝ սաստիկ դժնդակութեամբ խոշտանգէր զբնակիչս աշխարհիս հարկապահանջութեամբ: Առ որ ժողովեալ ամենայն նախարարք եւ ռամիկք հանդերձ եկեղեցականօք եւ կաթողիկոսին որոյ անուն էր Եսայիաս՝ աղաչէին թէթեւացուցանել զանուր ծանրութեան սակին զոր պահանջէր, եւ ոչ ինչ օգտէին. զի բարկութեան տեառն էր տուեալ ի ձեռս անողորմ զազգ քրիստոնէից: Որոյ անդէն յղեալ ընդ կողմանս կողմանս աշխարհիս պահանջողս, եւ տուեալ հրաման՝ կրկին քան զոր ըստ ամին պահանջէին՝ ի միում վայրկենի հաւաքել. եւ կատարէր հրամանն: Իսկ իբրեւ այն ի գլուխ ելանէր՝ վաղվաղակի այլ վտանգ չարեաց խորամանկէր որդին սատանայի, եւ տայր կնիք կապարեայ դնել յամենեցուն պարանոցսն. եւ առ մի կնիք պահանջէր բազում զուգայս, մինչեւ հասանել մարդկան ի յետին անանկութիւն յանհամբեր նեղութեանցն առ ի չարաշուք դահճէն:

ԽԲ

Իսկ ապա ի գալ միւսոյ ամին՝ ի գալն Ովբեդլայի զնոյն վտանգ տարակուսանաց եւս առաւել զօրացուցանէր. զի յայնմիտե տ՛չ ոք էր տէր ընչից իւրոց. այլ առհասարակ վարէին յաւարի: Եւ բազումք ինքնակամութեամբ թողուին զհօտս եւ զանդեայս, եւ

գնային փախստական վասն ոչ բերելոյ զծանրութիւն աղետիցն. եւ թշնամեացն վարեալ գերեվարութեամբ զանասունս եւ զստացուածս վարեին յաւարի:

Իսկ ապա իբրեւ այնպէս թափուրք ի ստացուածոց մնային, մերկք եւ բոկք եւ սովամահք, եւ ոչ գտանէին ապրուստ անձանց՝ դեմ եղեալ տարադեմ գնացին փախստեայ յաշխարհն Յունաց. զորոց ասէն լինել զթիւ մարդկանն աւելի քան ժրո արանց հանդերձ կանամբք եւ մանկտեալ. որոց առաջնորդք Շապուհ ի տոհմէ Ամատունեաց եւ Յամամ որդի Նորա եւ այլք ի Նախարարաց Յայոց եւ Նոցին հեծելոց: Եւ անօրէն չարաշուք թշնամոյն հետամուտ եղեալ զօրու իւրով զկնի փախստեիցն՝ հասաներ ի սահմանս Վրաց ի գաւառն Կող: Ընդ որում մարտ եղեալ՝ փախստական ամենին եւ զոմանս սատակեին. եւ ինքեանք անցանէին ընդ գետն Ակամսիս, որ ի կողմանս Տայոց բղխեալ՝ երթայ զհիւսիսոյ արեւմտից, անցանելով ընդ Եգեր՝ մտանէ ի Պոնտոս: Եւ իբրեւ անցին ընդ գետն՝ վաղվաղակի ազգ եղեւ արքային Յունաց Կոստանդին: Եւ կոչեցեալ զնոսս առ ինքն՝ տայր պատիւ Նախարարացն եւ Նոցին հեծելոցն. եւ զայլ խառնիճաղանճսն բնակեցուցաներ ի բարուք եւ յարգաւանդ երկրի: Իսկ կէսք ժողովրդեանն որք մնացին՝ առ սաստիկ կարօտութեանն անձնատուրք եղէն ի ծառայութիւն ստրկի, փայտակոտորք եւ ջրաբերք ըստ նմանութեան Գաբաւոնացոց:

Դարձեալ միւս եւս խորհուրդ չարութեան խորհեր դժոխածեւ եւ չարաշուք այրն ամբարիշտ, որ ի ձեռանէ Սուլէյմանայ էր հրամանատար ի Դուին քաղաքի: Չի ի ժամանակին յայնմիկ փոխեցաւ երանելին առ Քրիստոս՝ սուրբ եւ ուղիղ հաւատով կաթողիկոսն Յայոց Եսայիաս. եւ խորհեցաւ համար եւ քնին ամենայն ստացուածոց եւ սպասուց եկեղեցոյն: Եւ կոչէր առ ինքն զամենայն կղերիկոսս սպասաւորացն, եւ ուժգին սպառնալեօք զարհուրեցուցաներ զնոսս. «տեսէ՛ք, ասէ, մի՛ ինչ ծածկիցէք յինէն. այլ զամենայնս ի յա՛յտ բերջիք: Ապա թէ ոք թագուսցէ ինչ, եւ յետոյ ի յայտ դայցէ՛ ինքն անձին իւրում պարտաւոր եղիցի»: Իսկ Նոցա երկուցեալ ի սպառնալեաց պատուհասին՝ ետուն ի ձեռս Նորա զամենայն ինչ. եւ զամենայն ինչ զոր գտանէին ի գանձս ծածկութիւն ցուցին նմա, եւ ոչ ինչ մնաց ի ծածկութեան, զոր ոչ եղին առաջի Նորա, զսպասս ցանկալիս ոսկոյ եւ արծաթոյ եւ որ ի քարանց պատուականաց, եւ զհանդերձս թագաւորացն զոր ի պատիւ սրբոյ եւ փառաւորեալ աստուածընկալ սեղանոյն եւ խորանին տեառն Նուիրեալ էին: Եւ իբրեւ ետես զայն ամենայն՝ խորհեցաւ միանգամայն վարել յաւարի. եւ դարձեալ շրջեալ յայնց մտաց՝ առնոյր որ ինչ ցանկալի թուեր անձին իւրում ի գանձուցն եւ ի հանդերձիցն պատուականաց եւ զայլ ինչ ի սպասուցն. եւ որ ինչ միանգամ յաւանդս եկեղեցոյն՝ տայր ցաւանդապահս Նորին, մինչեւ յաջորդել յաթոռ հայրապետութեան զՍտեփանոս, որ բազում կաշառօք յաջորդեալ ի հայրապետութեանն յաթոռ վատնեաց զամենայն ինչս եւ զստացուածս, մինչեւ եղեւ թողութիւն գիւղից եւ ծառայից եւ պարտուց:

Յիշատակարան

Կատարեցաւ վարդապետութիւն Ղեւոնդի վասն ժամանակագրաց տանս Թորգոմայ, ի հրամանէ տեառն Շապիոյ Բագրատունւոյ ի փառս եւ ի գովեստ ամենասուրբ Երրորդութեանն, որ Է օրհնեալ այժմ եւ միշտ: Ամէն: Որ եւ ցանկացող եղեալ սորին տեր Յամագասպ ի պատուաւոր ազգէն Մամիկոնեանց՝ ի հալալ արդեանց ետ հրաման ծրել փծուն գրչիս Սարգսի: Աղաչեմ, յիշեցէք յողորմածն Աստուած. եւ նմա փառք յաւիտեանս:

Ամէն: